T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLERDEN YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sezin DARGINOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN

MANİSA–2024

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLERDEN YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sezin DARGINOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN

MANİSA–2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zekâ ve program kullanmadığımı, ekonometrik analiz bölümünde Eviews 13 programını kullandığımı beyan ederim.

İmza
Sezin DARGINOĞLU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Sezin DARGINOĞLU
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Danışman:
Prof. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN

Son yıllarda, Türkiye'deki ekonomik ilerleme ve yapısal değişimlerle ilgili olarak, doğrudan yabancı yatırımlar ile yatırım teşvikleri arasındaki ilişkileri inceleyen ekonometrik çalışmaların önemi artmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma 2006-2023 yılları arasında Türkiye'yi ele alarak, doğrudan yabancı yatırımların ekonomi üzerindeki etkisini ve yatırım teşviklerinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, 2006-2023 döneminde Türkiye'deki yatırım teşvikleri ve kredi temerrüt takaslarının doğrudan yabancı yatırımlarla ilişkisini, çeyreklik veriler üzerinden Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağılmış Gecikme analizi kullanılarak incelenmiştir. Veriler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve investing.com veri tabanlarından elde edilmiştir. Araştırmada, doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım teşvikleri ve kredi temerrüt takasları arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Yatırım Teşvikleri, Kredi Temerrüt Takası, NARDL, Yatırım Türleri

2024, 118 sayfa

ABSTRACT

M.SC. Thesis

Sezin DARGINOĞLU
Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of Economics

Supervisor:
Prof. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN

In recent years, the importance of econometric studies examining the relationships between foreign direct investments and investment incentives in the context of Türkiye's economic progress and structural changes has increased. In this context, this study aims to analyze the impact of foreign direct investments on the economy and the role of investment incentives by focusing on Türkiye from 2006 to 2023.

In this study, the relationship between investment incentives and credit default swaps with direct foreign investments in Türkiye during the period 2006-2023 is examined using a Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) analysis with quarterly data. The data are obtained from the Central Bank of the Republic of Türkiye, the Ministry of Industry and Technology, and investing.com databases. The study identifies a long-term causality relationship between direct foreign investments, investment incentives, and credit default swaps.

Keywords: Foreign Direct Investment, Investment Incentives, Credit Default Swaps, NARDL, Investment Types

2024, 118 pages

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, "Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerden Yatırım Teşviklerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" başlığı altında, Türkiye'deki yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, 2006-2023 yılları arasındaki dönemi kapsamakta olup, bu süre zarfında yatırım teşviklerinin kredi temerrüt takasları ve yabancı yatırım çekme kapasitesi üzerindeki etkilerini ekonometrik analizle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma üç ana bölüm altında incelemeye alınmıştır. İlk bölüm, doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili genel bir çerçeve sunarak, doğrudan yabancı yatırımın tanımını ve önemini, etkileyen faktörleri, yatırım teşviklerinin rolünü ve türlerini ele almaktadır. İkinci bölüm, Türkiye'deki yatırım teşviklerine odaklanmakta; bu teşviklerin zaman içinde nasıl değiştiği, Türkiye ekonomisine sağladığı faydaları, sektörel dağılımı ve doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde incelenmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise, tezin ampirik kısmı olan hipotezin tahmini ve literatür taraması yer almaktadır.

Bu tez çalışmasının her aşamasında bana rehberlik eden, bilgi ve deneyimleriyle her zaman yanımda olan danışman hocam Prof. Dr. C. Erdem HEPAKTAN'a derin minnettarlığımı sunarım. Lisansüstü eğitimim boyunca hem akademik hem de kişisel gelişimimde büyük rol oynayan, her zaman destekçim olan Dr. Öğr. Üyesi Hayriye BAŞCI NUR'a teşekkür ederim. Ayrıca, bu yolculukta bana maddi ve manevi destek olan, zor zamanlarımda yanımda olan sevgili aileme; fedakâr anneme ve güçlü destekçim ablama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sezin DARGINOĞLU

Manisa, 2024

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey-Fuller (Genişletilmiş Dickey-Fuller)
AIC	Akaike Information Criterion (Akaike Bilgi Kriteri)
ARCH	Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (Otomatik Şartlı Heteroskedastisite)
ARDL	Autoregressive Distributed Lag (Otoregressif Dağılmış Gecikme Modeli)
AR-GE	Araştırma Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
BIST-100	Borsa İstanbul 100 Endeksi
BRICS	Brazil, Russia, India, China, South Africa (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Ülkeleri)
CDS	Credit Default Swap (Kredi Temerrüt Takası)
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EFTA	European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
ETS	Emisyon Ticaret Sistemi
FDI	Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)
FPI	Foreign Portfolio Investment (Yabancı Portföy Yatırımı)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDP	Kaynak Kullanımı Destekleme Primi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöre
KPSS	Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin
LM	Lagrange Multiplier (Lagrange Çarpanı Breusch Godfrey Testi)
M&A	Mergers and Acquisitions (Birleşme ve Satınalmalar)

NARDL	Non-Linear Autoregressive Distributed Lag (Doğrusal Olmayan Otoregressif Dağılmış Gecikme Modeli)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
SIC	Schwarz Information Criterion (Schwarz Bilgi Kriteri)
UFRS	Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
YİD	Yap-İşlet-Devret

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1. Türkiye Ekonomisi Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı	38
Şekil 2. Türkiye Ekonomisinin 2000-2023 Yılları Büyüme Oranı, Sanayi Üretim Endeksi ve Yatırım Harcamaları Grafiği (%)	50
Şekil 3. Türkiye Ekonomisinin 2005-2023 Yılları Sektöre Göre İstihdam Oranları Grafiği (%)	52
Şekil 4. Türkiye'ye Giren Doğrudan Yabancı Yatırım	59
Şekil 5. Türkiye Ekonomisinde 2003-2021 Yılları Yüksek Doğrudan Yabancı Yatırım Alan Sektörler	60
Şekil 6. Türkiye Ekonomisinde 2003-2021 Yılları En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Kaynağı Ülkeler	61
Şekil 7. Türkiye Ekonomisindeki Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı	62
Şekil 8. Cusum ve Cusum of Square Grafikleri	89

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Türkiye Ekonomisi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvikleri 26
Tablo 2. Türkiye Ekonomisi Yatırım Teşvik Sistemini Destekleyici Faktörler 27
Tablo 3. Teşvik-i Sanayi Kanunundan Yararlanan Şirket Sayıları ve Oranları 31
Tablo 4. Türkiye Ekonomisinde 2001-2013 Yılları Arasında Uygulamaya Konulan Yatırım Teşvik Belgeleri 39
Tablo 5. Türkiye Ekonomisinin 2000-2023 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Rakamları (Milyar ABD $) 46
Tablo 6. Türkiye Ekonomisinin 2000-2023 Yılları Arası Büyüme, Sanayi Üretimi ve Yatırım Harcamaları Oranları 48
Tablo 7. Türkiye Ekonomisinin 2005-2023 Yılları Sektöre Göre İstihdam Dağılımı (%) 51
Tablo 8. Türkiye Ekonomisinin Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı (Adet) 56
Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İlgili Literatür Taraması 64
Tablo 10. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler 75
Tablo 11. ADF Birim Kök Testi Sonuçları 78
Tablo 12. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları 79
Tablo 13. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları 82
Tablo 14. Lee-Strazicich Birim Kök Testi Sonuçları 85
Tablo 15. NARDL Tahmin Sonuçları 88
Tablo 16. NARDL Tahmin Sonuçları (Bounds Test) 88
Tablo 17. NARDL Uzun ve Kısa Dönem Tahmin (Wald Test) 88

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR III

KISALTMALAR DİZİNİ IV

ŞEKİLLER DİZİNİ VI

TABLOLAR DİZİNİ VII

İÇİNDEKİLER VIII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı ve Önemi 4

1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Tanımı 4

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Önemi 5

1.1.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Ülkelerin Bakış Açısı 5

1.1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Firmaların Bakış Açısı 6

1.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımın Türleri 7

1.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Çekilmesine Yönelik Teknikler 8

1.1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımın Avantajları 14

1.1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımın Dezavantajları 15

1.1.7. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çok Uluslaşmanın Nedenleri 16

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Akışını Belirleyen Faktörler 17

1.2.1. Ekonomik Faktörler 17

1.2.2. Politik Faktörler 19

1.2.3. Kurumsal Faktörler 20

1.2.4. Kültürel Faktörler 20

1.3. Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Türleri 21

1.3.1. Yatırım Teşviklerinin Tanımı ve Türleri 21
1.3.1.1. Yatırım Teşviki İçin Gerekli Unsurlar 21
1.3.1.2. Yatırım Teşviklerinin Hedefleri 22
1.3.2. Yatırım Teşvik Türleri 23
1.3.2.1. Amacına Göre Teşvik Türleri 23
1.3.2.2. Veriliş Amacına Göre Teşvik Türleri 24
1.3.3. Yatırım Teşvik Sistemini Destekleyici Faktörler 27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

2.1. Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Tarihsel Gelişimi 29
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Uygulanan Yatırım Teşvikleri 29
2.1.2. 1923-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Dönemi ve Planlı Ekonomi Dönemi Öncesi Uygulanan Yatırım Teşvikleri 30
2.1.3. 1960-1980 Yılları Arası Planlı Ekonomi Döneminde Uygulanan Teşvikler 31
2.1.4. 1980-2000 Yılları Arasında Uygulanan Teşvik Politikaları 33
2.1.5. 2002-2012 Yılları Arası Uygulanan Teşvik Politikaları 35
2.1.6. Türkiye'de 2005-2028 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planları 40
2.1.6.1. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 40
2.1.6.2. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) 41
2.1.6.3. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) 42
2.1.6.4. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) 43
2.2. Yatırım Teşviklerinin Türkiye'deki Etkileri 45
2.2.1. Yatırım Teşviklerinin İhracata Etkisi 45
2.2.2. Yatırım Teşviklerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi 48
2.2.3. Yatırım Teşviklerinin İstihdam Üzerine Etkileri 50

2.3. Sektörlere Göre Yatırım Teşvikleri 53

2.4. Yatırım Teşviklerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi 56

2.4.1. Türkiye'ye Giriş Yapan Doğrudan Yabancı Yatırımlar 58

2.4.2. Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Öne Çıkan Sektörler 59

2.4.3. Türkiye'de En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Kaynağı Ülkeler 61

2.4.4. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Profili 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İlgili Literatür Taraması 63

3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizine Yönelik Tahminleme 74

3.2.1. Değişkenler ve Veriler 74

3.2.2. Kullanılan Yöntem 74

3.2.3. Değişkenler Arasında Kullanılan Ekonometrik Teknikler 75

3.2.3.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler 75

3.2.3.2. Ekonometrik Analiz Yöntemi 76

3.2.3.3. Değişkenlerin Durağanlığına Yönelik Analizler 77

3.2.3.3.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi 77

3.2.3.3.2. KPSS Birim Kök Testi 78

3.2.3.3.3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi 79

3.2.3.3.4. Lee-Strazicich Birim Kök Testi 81

3.2.3.4. NARDL Tahmin Sonuçları 83

3.2.3.5. Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi 89

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME 97

KAYNAKÇA 103

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Yatırım teşvikleri ve kredi temerrüt takaslarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde oluşturduğu etkiler, küresel ekonomide belirleyici bir yere sahiptir. Türkiye özelinde, bu faktörlerin ekonomik dinamikler üzerindeki etkileşimi hem ulusal ekonomi politikalarının şekillenmesi hem de uluslararası yatırım akışlarının yönlendirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), yabancı yatırımcıların bir ülkede önemli kontrol veya yönetim hakları elde etmelerini sağlayan sermaye hareketlerini ifade etmektedir.

Yatırım teşvikleri, devlet tarafından sağlanan ve yatırımcılara vergi indirimleri, hibeler gibi çeşitli avantajlar sunarak belirli bölgelerde veya sektörlerde yatırım yapmalarını teşvik eden politikalardır.

Kredi Temerrüt Takası ise (CDS), bir borçlunun (genellikle bir hükümet veya şirket) borcunu ödeyememesi durumuna karşı koruma sağlayan bir finansal türev aracıdır.

Doğrudan yabancı yatırım ve yatırım teşvikleri arasındaki ilişki, yatırım teşviklerinin yabancı yatırımcıları çekme potansiyeline dayanmaktadır. Devletler, yabancı sermayeyi çekmek ve ulusal ekonomilerini güçlendirmek için çeşitli teşvik mekanizmaları sunmaktadır. Bu teşvikler, yabancı yatırımcılar için maliyetleri düşürme ve iş yapma risklerini azaltma gibi çekici unsurlar sunarak, bir ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarını artırabilmektedir. Uzun vadede, bu teşviklerin sağladığı yatırımlar ekonomik büyümeyi destekleyebilmekte ve yatırımcılar için karlı fırsatlar yaratabilmektedir.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, doğrudan yabancı yatırımlar ve yatırım teşvikleri arasındaki ilişkileri ele alarak, Türkiye'nin yatırım çekme stratejilerini geliştirmesine yardımcı olabilir. Araştırma sonuçları, yatırım teşviklerinin etkinliğinin yanı sıra bu teşviklerin yabancı yatırımcıların karar süreçlerine olan etkisini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye'nin yatırım teşvik politikalarını daha da hedef odaklı hale getirerek, özellikle teknoloji ve yenilenebilir enerji gibi stratejik sektörlere yönlendirilmesi

önerilir. Böylece, yatırım teşviklerinin sadece yabancı sermayeyi çekmekle kalmayıp, aynı zamanda ülkenin teknolojik kapasitesini ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyecek şekilde tasarlanması sağlanabilir. Bu stratejik yaklaşım, Türkiye'nin uzun vadeli ekonomik büyümesini ve küresel rekabet gücünü artırma potansiyeline sahiptir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 2006-2023 döneminde Türkiye özelinde yatırım teşvikleri ve kredi temerrüt takaslarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkilerini ekonometrik yöntemler kullanarak analiz etmek ve elde edilen sonuçları Türkiye'nin risk primi ve yatırım politikaları bağlamında değerlendirerek önemli çıkarımlar sunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın hipotez bölümünde, Türkiye'de yatırım teşvikleri ve kredi temerrüt takasının doğrudan yabancı yatırım üzerine olan etkilerini incelemek için çeşitli istatistiksel ve ekonometrik yöntemler kullanılmıştır. İlk olarak, serilerin logaritmaları alınarak mevsimsellik etkilerinden arındırılmış ve durağanlık durumları belirlenmiştir. Durağanlık durumları analizi için Augmented Dickey-Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS), Zivot-Andrews ve Lee-Strazicich birim kök testleri uygulanmıştır. Ardından, değişkenler arasında bulunan uzun dönemli ilişkilerin analizi için Doğrusal Olmayan ARDL analizi gerçekleştirilmiş.

Literatür Özeti

Literatür özetinde, kredi temerrüt takaslarının doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisine dair farklı bulgular sunan çeşitli çalışmalar incelenmiştir.

(İlter & Gök, 2021, s. 233-252)'e göre, DYY ile portföy yatırımları arasında negatif ilişki bulunurken, DYY ile portföy yatırımları arasında pozitif bir korelasyon tespit edilmiştir. DYY değişikliklerinin kredi temerrüt takasları hareketleri üzerinde ters yönlü bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

(Şeker & İşgüven, 2022, s. 553-568)'in çalışmasına göre, CDS primindeki artışların Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerinde uzun vadede negatif etkisi olduğu bulunmuştur. Yani, CDS primi, kısa vadeli borç

yükümlülüklerinin yanı sıra, Türkiye'ye yatırım yapmayı planlayan firmalar için orta ve uzun vadeli ekonomik tahminlerde önemli bir gösterge olarak öne çıkmaktadır.

(Kum, Topaloğlu, & Kıdemli, 2023, s. 323-334)'nin analizine göre, Küresel Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi'nin düşmesi, BIST-100 Endeksi'nin yükselmesi ve bankalara yapılan doğrudan yabancı yatırımların artması Türkiye'nin CDS primlerini düşürmektedir.

(Sarıtaş, Kar, & Pazarcı, 2023, s. 21-39)'nın çalışmasındaki ARDL eşbütünleşme analizine göre, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde VIX endeksi ve Moody's kredi notlarının negatif ve anlamlı; Fitch kredi notlarının ise pozitif ve anlamlı etkisi bulunmuştur.

Son olarak, (Sezal, 2024, s. 576-585)'ın analizinde, DYY'deki değişikliklerin CDS primlerini etkileyip etkilemediği veya CDS primlerindeki değişikliklerin DYY'yi etkileyip etkilemediği yönünde bir ilişki gözlemlenmemiştir. DYY ve CDS değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi kurulamamıştır.

Sonuç olarak, literatürdeki çeşitli çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımlar ve kredi temerrüt takasları arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve bu ilişkinin ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini farklı açılardan incelemeye almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı ve Önemi

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), bir ülkede bulunan işletmenin, o ülkedeki işletmeyi kontrol etmek veya yönetmek amacıyla, doğrudan sermaye yatırımı yapmasıdır. Bu yatırımlar, genellikle bir yabancı şirketin doğrudan bir ülkenin ekonomisine katılmasını ve o ülkedeki ekonomik faaliyetleri etkilemesini sağlamaktadır. DYY, uluslararası ticaret ve yatırımın anahtar faktörü olarak kabul edilmekte ve bir ülkenin kalkınması ile gelişimi için önemli bir itici güç olmaktadır.

DYY'ın önemi, teknoloji transferi, istihdam artışı, sermaye birikimi, rekabet gücünün artması, dış ticaret dengesinin gelişmesi gibi bir dizi faktörle ilişkilendirilmektedir.

1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Tanımı

Yabancı yatırım, bireylerin ve kurumların kaynaklarını bir ülkeden başka bir ülkeye aktarması süreci olarak tanımlanmıştır (DPT, 2000, s. 1).

OECD'ye göre, doğrudan yabancı yatırım, bir ülkede bulunan yatırımcının başka bir ülkedeki işletmede sürekli bir etkileşim ve önemli oranda kontrol sağlamasını içeren uluslararası bir yatırım türüdür. Bir ekonomideki işletmenin hissesinin 10%'una veya daha fazlasına farklı bir ekonomide bulunan yatırımcı tarafından sahip olunması bu tanımı ifade etmektedir. DYY, ekonomik istikrar ve uzun vadeli ilişkiler kurarak uluslararası ekonomik bütünleşmede merkezi bir role sahiptir. Ülkeler arası teknoloji transferinde önemli bir rol oynar, dış pazarlara erişimi kolaylaştırarak uluslararası ticareti destekler ve ekonomik gelişim için kritik bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu yatırım türü, hisse senetleri, akışlar ve gelirler gibi ekonomik göstergeler üzerinde etkili olup, sektörel ve ulusal düzeydeki değerlendirmeleri sınırlayıcı bir etkiye sahiptir (OECD, 2023).

UNCTAD'a göre, doğrudan yabancı yatırım, bir ekonomide faaliyet gösteren bir şirketin (Doğrudan Yabancı Yatırımcı veya Ana Kuruluş), başka bir ekonomide faaliyet gösteren bir şirkette uzun süreli çıkar ve kontrol sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır (UNCTAD, 2007, s. 245-249).

Karluk'a göre, doğrudan yabancı yatırım ise, bir ülkede faaliyette bulunmayan şirketin, diğer bir ülkedeki işletmeye sermaye yatırımı yapması anlamına gelmektedir. Bu tür yatırımlar genellikle bir ülkedeki bir işletmeye yönetim kontrolü sağlamak, teknoloji transferi yapmak, yeni pazarlara girmek veya kaynaklara erişim sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımcı, yatırım yaptığı ülkedeki işletmeye doğrudan etki ve kontrol sağlamaktadır (Karluk, 1983, s. 14).

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Önemi

Doğrudan Yabancı Yatırımlar 1990'lı yıllarda ülkeler açısından önem kazanmıştır (Özcan & Arı, 2010, s. 65-88). Bu dönemde önem kazanmasının nedenlerini 1994 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda Dunning şöyle açıklamıştır (Dunning, 1994, s. 23-51).

1.1.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Ülkelerin Bakış Açısı

Doğrudan Yabancı Yatırımlara ülkelerin bakış açısını Dunning 7 madde halinde açıklamıştır;

1. Pazar sistemlerinin canlanması: Pazarın eski gücüne geri dönmesi anlamına gelmektedir.
2. Ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi: İş dünyası, ticaret, finans ve diğer ekonomik faaliyetlerin uluslararası ölçekte artan entegrasyonunu ifade etmektedir.
3. Zengin ülke varlıklarının hareketliliğindeki artış: Bir ülkede bulunan zenginliğin, özellikle finansal varlıkların veya yatırımların, uluslararası ölçekte daha fazla hareket etme veya taşınabilirlik yeteneğinin arttığını anlatmaktadır.
4. Kalkınmada "Take-Off": Kalkış aşamasına yaklaşan ülkelerin sayısı artmaktadır, bu durum ülkelerin kalkınma sürecinde "Take-Off" aşamasında hızlı büyüme ve gelişme dönemine doğru ilerlediğini göstermektedir.
5. Gelişmiş ülkeler ve bazı yeni sanayileşen ekonomiler arasındaki ekonomik yapıların yakınlaşması: Gelişmiş ülkeler ile yeni sanayileşmekte olan bazı ekonomiler arasında ekonomik yapıların benzerleşme veya birbirine yaklaşma eğilimini ifade etmektedir.
6. Hükümetlerin doğrudan yabancı yatırımları değerlendirirken farklı kriterler kullanması: Hükümetler, bu tür yatırımları çekmek veya düzenlemek için çeşitli kriterleri kullanabilir ve bu kriterler zaman içinde değişebilmektedir.

7. Hükümetlerin doğrudan yabancı yatırımların maliyet ve faydalarını daha iyi analiz etmesi: Bir ülke hükümetinin, doğrudan yabancı yatırımların getirdiği maliyetleri ve sağladığı faydaları daha etkili bir şekilde incelemesi ve değerlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu faktörler, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara olan yaklaşımlarını şekillendirmekte ve bu yatırımların ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini daha iyi anlamalarına olanak tanımaktadır; dolayısıyla, bu unsurların dikkate alınması, ülkelerin sürdürülebilir büyüme ve rekabetçilik hedeflerine ulaşmalarında önemli bir rol oynamaktadır.

1.1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Firmaların Bakış Açısı

Dunning, Doğrudan yabancı yatırımlara firmaların bakış açısını 10 madde halinde açıklamıştır:

1. Küresel pazarları kullanma ihtiyacının artması: (Örneğin, AR-GE maliyetlerini karşılayabilmek için), ülkelerin AR-GE maliyetlerinin yükselmesi nedeniyle küresel pazarlardan yararlanma ihtiyacının artmasıdır. Ülkelerin rekabet avantajını sürdürebilmek ve maliyetlerini dengeleyebilmek adına küresel pazarlara yönelmelerini gerektirebildiğini açıklamaktadır.
2. Girdilerin (hammaddeler, ara malları vb.) mümkün olan en ucuz kaynaklardan temin edilmesine yönelik rekabetçi baskılar: Ülkelerin rekabet avantajını sürdürebilmek ve maliyetlerini minimize etmek adına girdileri (hammaddeler, ara malları vb.) en ucuz kaynaklardan sağlama konusundaki rekabet baskılarını ifade etmektedir.
3. Bölgesel entegrasyon, daha fazla verimlilik arayışında olan yatırımı teşvik etmektedir: Bölgesel entegrasyonun, daha etkili ve verimli yatırımları teşvik ettiği anlaşılmaktadır.
4. Sınır ötesi iletişimin giderek artması ve nakliye maliyetlerinin azalması: Bu durum, küresel ölçekte iş birliği olanaklarını artırmakta, bilgi alışverişini kolaylaştırmakta ve taşıma maliyetlerini azaltarak uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunmaktadır.
5. Önde gelen firmalar arasında artan oligopolistik rekabet: Belirli bir sektördeki lider firmalar arasında güçlü bir rekabetin varlığını ifade etmektedir. Bilindiği

üzere, oligopol, pazarın büyük bir kısmını birkaç büyük firma kontrol ettiğinde ortaya çıkan bir rekabet modelidir.

6. Doğrudan yabancı yatırım için yeni bölgesel fırsatların açılması: Doğrudan yabancı yatırımın yeni coğrafi bölgelerde fırsatlar bulması ve bu bölgelere yönelik yatırım olanaklarının arttığını belirtmektedir.
7. Yabancı teknoloji kaynaklarından ve organizasyonel yeteneklerden yararlanma ve yığılma ekonomilerinden yararlanma ihtiyacı: Yığılma ekonomisi bilindiği üzere, benzer faaliyetleri sürdüren işletmelerin aynı bölgede bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ekonomik avantajlar olarak tanımlanmıştır.
8. Yabancı ülkelerdeki firmalarla ortaklıklar kurmak için yeni teşvikler: Bir ülkenin yabancı firmalarla ortaklık kurma konusundaki yeni teşvikleri ifade etmektedir. İş birliği ve ortaklık anlaşmaları gibi çeşitli nedenlerle yapılan bu tür anlaşmalar, genellikle rekabet avantajı sağlamak, pazar payını artırmak veya teknoloji transferi yapmak gibi hedeflere yöneliktir.
9. Belirli konumsal maliyet ve faydaların önemindeki değişiklikler: Belirli bir yerin seçilmesiyle ilgili maliyetlerin ve faydaların öneminde meydana gelen değişiklikleri ifade etmektedir.
10. Küreselleşmenin avantajlarını yerelleştirmenin avantajlarıyla daha iyi dengeleme ihtiyacı: Küreselleşmenin getirdiği fırsatlarla, yerel pazarlara odaklanmanın avantajlarını daha iyi dengelemek gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu faktörler, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarını yönlendiren dinamikleri ortaya koymakta ve küresel rekabetin artan baskıları altında, firmaların stratejilerini geliştirirken hem uluslararası fırsatları değerlendirmeleri hem de yerel avantajları korumaları gerektiğini vurgulamaktadır.

1.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımın Türleri

Doğrudan yabancı yatırım, bir ülkenin sınırları dışında bir işletme veya varlık tedarik etmek veya işletme kurmak amacıyla yabancı bir şirket tarafından gerçekleştirilen bir yatırım türüdür. Doğrudan yabancı yatırımcı çeşitleri dört başlıkta değerlendirilebilir. Bunlar, Yatay, Dikey, Konglomera ve Platform yabancı yatırımlardır.

Yatay (Horizontal) yabancı yatırım türü, bir işletmenin yurtiçi faaliyetlerini, yabancı bir ülkeye genişletmesidir. Bu durumda işletme aynı faaliyetleri yabancı bir ülkede yürütmektedir.

Dikey (Vertical) yabancı yatırım türü, bir işletme, tedarik zincirinin farklı aşamalarını kontrol etmek için diğer şirketleri satın alması veya yatırım yapmasıdır (CFI Corporate Finance Institute, 2023).

Konglomera yabancı yatırım türü, bir işletmenin yabancı bir ülkede kendi iş koluyla ilgili olmayan bir işletmeyi satın alması şeklinde tanımlanabilir. Konglomeralar genellikle büyüme stratejileri gereği çeşitli sektörlerde yatırım yaparlar ve farklı faaliyet alanlarına sahip olabilirler. Bu sayede, bir sektördeki durgunluk veya belirsizlik durumunda diğer sektörlerden gelir elde edebilirler (Kadıoğlu, 2020, s. 84-85).

Platform yabancı yatırım türü, bir şirket, yabancı bir ülkeye işletme açarak genişlediğinde ve burada ürettiği ürünleri üçüncü bir ülkeye ihraç ettiğinde, bu durum İhracat Platformu ya da DYY Platformu olarak adlandırılır. Bu tür yatırımlar genellikle serbest ticaret bölgelerindeki düşük maliyetli alanlarda yapılmaktadır (Toğaç, 2019, s. 25-26).

1.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Çekilmesine Yönelik Teknikler

Yatırımların niteliği ve kapsamı, yatırımcı ülkenin, işletmenin ve yatırım yapılan ülkenin özelliklerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yatırımcılar, işletme yapıları ve işletmenin ihtiyaçlarına göre yatırımlarını belirlemek ister. Doğrudan yabancı yatırımlar hem yatırım yapılan ülke hem de yatırımcı ülke bakımından çeşitli biçimlerde gerçekleşebilir.

Bu sınıflandırmada, yatırımın türü, yatırımcı ülkenin amaçlarına ve yatırım yapılacak ülkenin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Sanayi süreçlerine göre yapılan sınıflandırmalarda, genellikle yabancı bir şirketin ev sahibi ülkedeki doğrudan yabancı yatırımları kontrol ettiği durumlar dikkat çekmektedir (Ercan, 2018, s. 28-32)

Yeşil alan yatırımları (Greenfield Investment), ev sahibi ülkeye yönelik yapılan DYY, birleşmeler ve satın almalar (M&A), yeniden yatırım ve yerli sermayeyi genişletme dahil olmak üzere birçok biçimde olabilmektedir. Her bir doğrudan yabancı

yatırım türü, ev sahibi ülkenin büyümesine ve refahına farklı faydalar sağlamaktadır. Ancak kendine özgü risk ve tehlikeleri de beraberinde getirmektedir.

Greenfield, ana şirketin yabancı bir ülkede yan kuruluş kurduğu yatırımları ifade etmektedir. Özellikle, Greenfield DYY, bir şirketin diğer şirketi satın almasıyla ortaya çıkan birleşme ve satın almaların aksine, şirketlerin yurtdışında faaliyetlerde bulunması veya şirketin ana faaliyetini genişletmesi, sıfırdan işler ve tesisler yaratmasıdır. Sıfırdan bir projeye yapılan yatırım, ana şirkete yatırımı üzerinde en büyük kontrolü sağlamaktadır (Takefman, 2022).

Bu yatırım türüne örnek olarak, Meksika'da Toyota, Çekya'da Hyundai, Polonya'da Weber gösterilebilmektedir.

Greenfield yatırımları, yatırımcılara birçok avantaj sağlamaktadır. Bu tür yatırımlar, yatırımcılara faaliyetleri üzerinde tam kontrol sağlarken, vergi indirimi ve mali teşvikler sağlama potansiyeli taşımaktadır. Yatırımcılar, her şeyi yerel koşullara göre düzenledikleri için yerel uyumda avantaj elde etmektedir. Ayrıca, ana şirketin kazanç yeteneği artmakta ve marka imajı uluslararası pazarlarda genişlemektedir.

Ancak, Greenfield yatırımlar şirketlere daha fazla sabit maliyet yüklemekte ve projelerin karmaşıklığı da özel beceri gerektirmektedir. Yatırım getirisi için uzun vadeli taahhüt gerektirmekte ve projeler zaman alıcı olabilmektedir. Ayrıca, siyasi istikrarsızlık gibi dış etkenlere karşı hassasiyet göstermektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı,, 2024, s. 8)

Birleşme ve satın almalar (M&A), iki işletmeyi tek bir işletmede birleştirir. İki işletme, yeni üçüncü bir varlık oluşturduğunda birleşme meydana gelir. Bir satın almada, bir şirket diğerini satın alır ve kendi faaliyetine dahil eder.

Birleşme ve satın almalar, ana şirketlerin sahiplerine ve yeni birleşen kuruluşun sahiplerine mali faydalar sağlar. Bazı hissedarlar anlaşmanın bir parçası olarak hisselerini nakde çevirerek, diğerleri ise yeni şirket büyüdükçe hisselerini koruyarak daha yüksek temettülerden kar elde edecektir (Mergers And Acquisitions (M&A), 2023).

Bu yatırım türü ile ilgili, satın alma için, Lavazza ve Onda Coffee Break, birleşme için ise Felix & Abba ve Kaley Chocolate Factory, Petkim ve SOCAR Rafineri örnek gösterilebilmektedir.

Birleşme ve Satın Alma, firmalar için stratejik bir adım olup birçok avantaj sunmaktadır. Bu strateji, daha derin uzmanlık ve birleştirilmiş müşteri öngörüleri ile daha iyi stratejik kararlar almayı, iyileştirilmiş ürün ve hizmetler sunmayı, yeni coğrafi pazarlara erişim sağlamayı ve daha iyi müşteri deneyimi yaratmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, üstün yetenekleri çekme kapasitesi, yeni teknolojilerin daha hızlı geliştirilmesi ve piyasaya sürülmesi, daha güçlü pazar konumu, kolaylaştırılmış teklifler ve dağıtım ağları gibi avantajlar da sağlamaktadır. Bu süreç, artan satın alma gücü ve birleştirilmiş hizmetler sayesinde genel giderlerin azaltılmasına ve ölçekli üretim avantajlarına da katkı sunmaktadır.

Ancak, birleşme ve satın alma işlemleri bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Entegrasyon zorlukları, finansal yük, çalışanların belirsizlik nedeniyle yaşadığı endişeler, rekabet sorunları, stratejik uyumsuzluklar, teknolojik zorluklar ve yasal/mali riskler, bu stratejik adımların karşılaşabileceği önemli sorunlardandır. Bu faktörler, birleşme veya satın alma süreçlerini karmaşık ve maliyetli hale getirebilmektedir (Okul & Yıldırım, 2017, s. 225-232).

Brownfield DDY, bir kuruluşun bir birleşme ve devralma (M&A) anlaşması yoluyla mevcut tesislere ve altyapıya yatırım yapması veya bir ana şirket tarafından yapılan Greenfield yatırımlarının aksine yeni bir üretim faaliyeti başlatmak için yabancı bir ülkedeki mevcut tesisleri kiralamasıdır. Kısaca, yabancı bir ülkede şube kurmaktır.

Brownfield yatırımı, ev sahibi ülkedeki şirketin iş modeline ve üretim sürecine uygun mevcut binaların araştırılmasını içermektedir. Daha önce benzer bir üretim sürecinin gerçekleştirildiği terk edilmiş bir sahaya yapılacak yatırım, doğru şirket için gerçek bir fırsat olabilmektedir (Kazaz, Dinçsoy, & Şenalp, 2023, s. 429-446).

Bu yatırım türüne örnek olarak, Vodafone ve Hutchisan Essar, Tata Motor Ltd. ve Jaguar Land Rover Automotiv gösterilebilmektedir.

Kahverengi yatırımlar, yabancı yatırımcılar için birçok avantaj sunarak tercih edilen bir yatırım türüdür. Bu yatırımlar, şirketlerin yeni uluslararası pazarlara hızlı erişim sağlamasına, mevcut tesislerin altyapısıyla sabit maliyetlerin düşmesine ve mevcut işçilerin varlığıyla personel maliyetlerinin azalmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, kurulu tesisler sayesinde gerekli belgeler ve lisanslar mevcut olup, gerekli ekipmanlar da maliyetleri azaltmaktadır.

Kahverengi yatırımlar bazı dezavantajlar da taşımaktadır. Tesisin teknolojik iyileştirmelere ihtiyaç duyması, yatırım maliyetlerini artırabilmektedir. Ayrıca, tesisin yeni üretim ihtiyaçlarına uyum sağlayamaması operasyonel verimsizliklere yol açabilmektedir. Mevcut tesisler nedeniyle ölçeklendirme sorunları, konumsal kısıtlamalar ve tahmin edilemeyen vergi sorunları da yatırımcılar için zorluk oluşturmaktadır (Calimanu, 2022).

Özelleştirme, devlet hizmetlerinin veya varlıklarının özel sektöre devredilmesidir. Devlet mülkiyetindeki varlıklar özel sektöre satılabilmekte veya özel ve kamu mülkiyetindeki işletmeler arasındaki rekabete ilişkin yasal kısıtlamalar kaldırılabilir. Daha önce devlet tarafından sağlanan hizmetler ihaleye çıkarılabilir. Amacı, genellikle hükümetin verimliliğini artırmaktır, uygulanması kamu gelirlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özelleştirme, büyük endüstrilerden, özellikle de yabancı çıkarlar tarafından kontrol edilebilecek olanlardan elde edilen gelirleri korumak isteyen hükümetlerin başvurduğu bir politika olan kamulaştırmanın tam tersidir (Encyclopaedia Britannica, 2023).

Özelleştirmeye örnek olarak, Tekel, Petkim, Tüpraş, Telekom, Erdemir, Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkşeker fabrikaları gösterilebilmektedir.

Özelleştirme, birçok ülkenin ekonomi politikalarında önemli bir yer tutmakta ve çeşitli avantajlar sunmaktadır. Özelleştirmeler, şirket performansını artırarak daha verimli hale gelmelerini sağlarken, çalışanların motivasyonunu yükseltmekte ve daha iyi hizmetler sunulmasına olanak tanımaktadır. Özel sektörün kar odaklı yapısı, yönetim kalitesini iyileştirmekte ve altyapı yatırımlarını artırmaktadır. Ayrıca, hükümetlere ek gelir kaynağı sağlayarak ekonominin canlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Özelleştirmenin dezavantajları da mevcuttur. Özel sektör tekelleri, kamu çıkarlarını göz ardı edebilmekte, hizmet maliyetlerini artırabilmekte ve yoksulları olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, kamu hizmetlerinin özel sektöre devri, hesap verilebilirliği azaltabilmekte ve uzun vadeli ekonomik yatırımları sınırlayabilmektedir. Bu durum, özelleştirmenin başarı oranını belirsiz hale getirmekte ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir (Thakur, 2023).

Ortak girişim (Joint Venture), belirli bir hedefe ulaşmak için iki veya daha fazla işletmenin, kuruluş aşamasında ortak uzmanlık, kaynaklara dayalı ortak girişim,

ortaklık veya iş birliği yapması olarak tanımlanmaktadır. Ortak girişim terimi genellikle, varlıklarını paylaşma konusunda sözleşmeyle tanımlanmış kurallara, ortak eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan risk ve kazançlara uyan birden fazla firma tarafından üstlenilen ticari faaliyetler için kullanılmaktadır.

Ortak girişim, kuruluşlar arasındaki birleşmeler veya basit sözleşme düzenlemeleri gibi diğer ortaklık biçimlerinden farklı olmaktadır. Bir ortak girişimdeki ortaklar ayrı bir yasal kimliğe sahiptir. Ancak ortakların özsermayesinin sorumluluğu ve karın nasıl paylaşılacağı da anlaşmalara tabidir. Kamu-özel ortaklıkları genellikle altyapı inşaatı ve bilimsel araştırmalarla ilgili bir organizasyonun yürütülmesinde sürekli iş birliğine kadar çeşitli faaliyetleri içerebilmektedir (Gingrich, 2023).

Ortak girişime, Visa-Master Card, Google-Samsung, Intel-Microsoft, Coca Cola-Nestle firmaları örnek verilebilir.

Ortak girişimler, iş dünyasında sıkça tercih edilen bir model olup birçok avantajı bulunmaktadır. Yeni uzmanlık ve kaynaklara erişim sağlarken, risk ve maliyetlerin paylaşılması, esneklik ve gerekirse ortaklıktan çıkma imkânı gibi fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca, pazarlama maliyetlerinin paylaşılması ve uluslararası ortak girişimlerde ayrımcılık riskinin azaltılması gibi avantajlar da mevcuttur.

Ortak girişimlerin bazı dezavantajları da vardır. Hedeflerin belirsizliği, sınırlı esneklik, uzmanlık dengesizliği, kültür çatışması ve iletişim eksikliği gibi sorunlar yaşanabilmektedir. Ayrıca, taraflar arasında eşit şartların sağlanmaması, güven eksikliği ve ortaklıktan çıkmanın zor olması gibi dezavantajlar da bu modelin zorlukları arasında yer almaktadır (Wade, 2023).

Montaj sanayii, ürünün parçalarını bir araya getirerek tamamlanması sürecini ifade etmektedir. Dolayısıyla, DYY ile ilgili montaj sanayii, bir şirketin yabancı bir ülkede montaj sanayii faaliyetleri yürütmesi anlamına gelmektedir. Bu tür faaliyetler, bir ülkeye yabancı yatırım yapılmasını sağlar. Bir otomobil üreticisi, montaj fabrikası kurarak parçaları ithal edebilir. Bu fabrikada montaj işlemlerini gerçekleştirerek nihai ürün oluşturulabilir. Otomobil üreticisinin DYY yoluyla montaj sanayii faaliyetlerini yürütmesi bu duruma bir örnektir (Seyidoğlu, 1998, s. 719).

Montaj sanayii ilk kez Türkiye'de otomobil ve traktör üretimleriyle 1950'li yıllarda yapılmaya başlanmıştır (Dikmen, 2010, s. 22-23).

Bu şekilde yapılan yabancı yatırıma, Volkswagen Group, Fiat Chrysler Automobiles, Ford Motor Company, Toyota Motor Corporation, General Electric örnek olarak gösterilebilmektedir.

Montaj sanayisi hem işletmelere hem de ekonomilere çeşitli avantajlar sunmaktadır. İstihdam yaratma, teknoloji transferi ve yerel ile uluslararası pazarlara erişim sağlama gibi faydalarla ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Ancak, bazı dezavantajları da mevcuttur. Teknoloji bağımlılığı, vasıfsız işgücü talebi nedeniyle düşük ücretli ve geçici istihdam riskleri, yerel tedarik zincirinin gelişimini engelleme ve çevresel etkiler, bu sektörün karşılaştığı başlıca zorluklardır. Bu nedenle, montaj sanayisinin avantajlarının yanı sıra potansiyel dezavantajları da göz önünde bulundurulmalıdır (Gurdorj , 2012, s. 13-14).

Yap-işlet-devret (YİD) modeli, altyapı projelerinin finansmanı ve işletilmesi için kullanılan bir kamu-özel iş birliği modelidir. Temel olarak, bir kamu kurumu veya devlet, bir altyapı projesinin inşaatını özel sektöre ihale etmekte ve özel sektör bu projeyi finanse ederek, inşa etmekte ve işletmektedir. Projenin tamamlanmasından sonra belirli bir süre boyunca özel sektör, işletmeyi yürütür ve genellikle bu süre sonunda projeyi devlete geri devreder (Dikmen, 2010, s. 23-27).

Yap-işlet-devret modeline örnek olarak:

- İstanbul Boğazı'nın Üçüncü Köprüsü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü): İstanbul Boğazı'na yapılan üçüncü köprü, YİD modeli kullanılarak inşa edilmiştir. Özel sektör tarafından finanse edilen ve işletilen bu proje, İstanbul'un trafiğini hafifletmek ve kuzeydoğu bağlantısını güçlendirmek amacıyla yapılmıştır (Özcivan, 2018).
- Londra Olimpiyat Köyü: 2012 Londra Olimpiyatları için inşa edilen olimpiyat köyü, YİD modeliyle yapılmıştır. Projeyi özel bir konsorsiyum finanse etmiş ve inşa etmiştir. Olimpiyat sona erdikten sonra köy, konutlara dönüştürülerek kamuya devredilmiştir (Queen Elizabeth Olympic Park, 2012).
- İstanbul Havalimanı: Türkiye'deki havalimanları içinde en büyük olanı İstanbul Havalimanı, YİD modeliyle inşa edilmiş ve işletilmektedir. Projenin yapımı ve işletimi için bir konsorsiyum tarafından ihale alınmıştır (Topçu, 2022).

Yap-işlet-devret modeli, altyapı projelerinde özel sektörün etkin rol almasını sağlayan önemli bir finansman ve işletme yöntemidir. Bu model, özel sektörün projeyi finanse etmesi, teknik ve işletme becerilerini kullanması, riskleri paylaşması ve projeleri hızlı bir şekilde tamamlaması gibi avantajlar sunmaktadır. Ancak, yüksek maliyetler nedeniyle proje finansmanında genellikle yüksek faizli krediler alınması, devletin uzun vadeli bağlayıcılığa girmesi ve özel sektörün maliyetleri düşürme çabası nedeniyle hizmet kalitesinin azalması gibi dezavantajları da bulunmaktır (Yılmaz O. , 1999, s. 14-19).

1.1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımın Avantajları

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkeye yapılan yabancı sermaye yatırımlarının doğrudan işletmelere yapılmasını ifade etmektedir. Bu tür yatırımlar hem yatırım yapan ülke hem de ev sahibi ülke için çeşitli avantajlar sağlayabilmektedir. Aşağıda belirtilen maddelerde, ülkeye Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin avantajları açıklanmaktadır:

- Türkiye, coğrafi konumundan dolayı Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağladığı için jeopolitik açıdan önemli noktadadır. Ayrıca Orta Doğu, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetleri ile petrol ve doğalgaz ticareti ile batı ülkeleri arasında merkezi bir noktada yer almaktadır.
- Teknoloji ve bilgi transferleri yatırımcılar için yeterli düzeyde olduğunda yatırım gelirleri artmaktadır.
- Türkiye nüfusunun yaklaşık 97%'si eğitim almış, kalifiye işgücünden oluşması, kısaca ülkede Beşerî Sermaye yatırımlarına önem verilmektedir.
- Yaklaşık 85 milyonluk nüfusuyla ve her geçen gün artan alım gücüyle Türkiye, yüksek büyüme hızıyla öne çıkan dinamik ve büyük bir ekonomiye sahiptir.
- İlk 1980'li yıllarda başlayan, 2006-2008 yılları arasında ivme kazanan ve 20 milyar doları geçen özelleştirmeler yapılmaktadır (TÜRMOB, 2016, s. 2-3) (Arolat, 2014),
- Ülkede makro ekonomik istikrar için ekonomik göstergelerde hedeflenen rakamlara ulaşmaktadır.
- 1996 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasıyla, Türkiye'nin AB ile olan ticaretine kolaylıklar getirilmektedir.

- Uluslararası tahkimle yapılan yasal düzenlemelerle ülkenin enerji ve altyapı yapım projelerine yatırım imkânı sağlanmaktadır (DPT, 2000, s. 8-13).

Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelerin ekonomik kalkınma ve küresel rekabet gücünü artırmalarında stratejik bir araç olarak önemli bir rol oynamaktadır.

1.1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımın Dezavantajları

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkedeki ekonomik büyümeyi artırmak, teknoloji transferini teşvik etmek ve istihdam yaratmak gibi birçok potansiyel avantaj sunarken, aynı zamanda bazı dezavantajları da beraberinde getirebilmektedir. Ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların dezavantajları maddeler halinde açıklanmaktadır:

- Döviz giderleri artabilir: Yabancı sermayeli yatırımcılar bir ülkede yatırım yaparken ihracat yapabilir. İhracat yapılan ülkeye döviz girişi olur fakat ürettikleri malların ara malını yurtdışından ithal ettikleri için bu durum ülkeden döviz çıkışına neden olur. Böylece döviz giderlerinde artış olmaktadır.
- Transfer fiyatlandırması: Bu yöntem, Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ), farklı ülkelerde bulunan iştirakleri arasında mal ve hizmet alım-satım yaparken kullandıkları bir fiyatlandırma stratejisidir. Bu durumda, şirketin bir bölümü diğerine mal ve hizmet sattığında, bu sattığı mal ve hizmet için bir fiyat belirlemesi gerekmektedir. Bu fiyat transfer fiyatı olarak adlandırılır. Bu süreç, ÇUŞ'ler için vergi ve maliyet avantajları sağlamaktadır. Ayrıca ÇUŞ'ler olması gerekenden daha düşük fiyatla yurtdışından mal veya hizmet alımı yaparak gümrük vergisini daha az ödemektedir. İki ülke arasında çifte vergilendirmeyi kaldırmak için transfer fiyatlandırması yöntemi kullanılmaktadır.
- Doğrudan yatırım yerine ihracatın kısıtlanabileceği bir durumu içerebilir: Bir ülke, ürün ve hizmetlerini hedef pazara doğrudan satmak yerine, bu pazara yatırım yaparak üretim tesisleri kurabilir. Bu durumda ülke, ürünlerini ihraç etmek yerine, yurtiçinde üretim yapma eğiliminde olabilir. Bu şartlarda, ülke ekonomisinin dışa bağımlılığı artabilir. İhracatın sınırlanması ise genellikle dış ticaret dengesini olumsuz etkileyebilmektedir.
- Teknolojiye olan bağımlılık artabilir: ÇUŞ'ler yeni teknolojiler üretmek için AR-GE çalışmalarını ve yatırımlarını kendi ülkelerinde, ana merkezde, yaparlar. Yatırım yaptıkları ülkelere de bu yeni teknolojileri getirirken teknoloji

ithalatında bulunurlar. Bu durum, ülkenin teknolojide dışa bağımlılığını artırmaktadır.

- Ülkeler birçok nedenle doğrudan ithalatı kısıtlayıcı yöntemlerle ya da gümrük tarifeleriyle dış ticareti engellemek isteyebilirler. Örnek olarak, 1960'lı yıllarda uygulanan ithal ikameci politikalar gösterilmektedir.
- Yabancı sermaye artışı, ülkede bu yatırımlara ilişkin denetimlerin yetersiz olmasıyla birlikte, ekonomi üzerindeki denetim ve kontrollerinin artması riskini de beraberinde getirmektedir.
- Yerli üreticilere karşı potansiyel bir haksız rekabet yaratma eğiliminde bulunulması: Yabancı yatırımcı, genellikle daha büyük sermaye ve kaynaklara sahip olabilirken, yerli üretici uluslararası rekabetle başa çıkmak için bu tür durumlara karşı koymak zorunda kalabilir. Böylece adil olmayan bir rekabet ortamı oluşmaktadır.
- Yabancı yatırımcı ülkeye yatırım yaparken kendi ürettiği en son ileri teknolojisini getirmektedir. Bu teknolojiyle üretim yapan yabancı yatırımcı ülkede var olan eski teknolojiyle, emek yoğun üretim yapan yerli üreticiyi olumsuz etkileyebilmektedir (Dikmen, 2010, s. 30-32).

Doğrudan yabancı yatırımlar, uzun vadede ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlasa da olası dezavantajlar göz önünde bulundurularak yerel ekonominin korunması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması için dikkatli bir politika yönetimi gerektirir.

1.1.7. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çok Uluslaşmanın Nedenleri

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çok Uluslaşma (Multinationalization in Foreign Direct Investments), bir şirketin faaliyetlerini birden fazla ülkede yürütmesi ve uluslararası düzeyde çeşitli ülkelerde yatırım yapmasıdır. Bu durum, şirketin sadece kendi ülkesinde değil, birden fazla ülkede faaliyet göstererek küresel bir varlık oluşturmasını ifade etmektedir. Çok uluslaşma genellikle büyük, uluslararası şirketler tarafından gerçekleştirilmekte ve şirketin büyüme stratejisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Blonigen B. , 2005). Bu şartlar, şirketin uluslararası pazarlara erişim sağlamasına, maliyet avantajlarından yararlanmasına, riskleri çeşitlendirmesine ve rekabet avantajı elde etmesine olanak tanımaktadır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çok Uluslaşmanın temel nedenleri şunlardır:

1. Pazar Çeşitliliği: Şirketler, farklı pazarlara erişim sağlayarak risklerini dağıtmak ve gelirlerini çeşitlendirmek isteyebilir. Çok uluslu bir yapı, farklı ülkelerdeki pazarlara daha kolay ve etkili bir şekilde erişim sağlayabilir.
2. Kaynakların Çeşitlendirilmesi: Şirketler, farklı ülkelerdeki doğal kaynaklara, işgücüne ve teknolojiye erişerek risklerini azaltmak ve operasyonel esnekliklerini artırmak isteyebilirler.
3. Maliyet Avantajları: Farklı ülkelerdeki farklı maliyet avantajlarından yararlanarak üretim ve operasyon maliyetlerini optimize etmek isteyebilirler. Örneğin, bir ülkedeki ucuz işgücünden, diğer ülkedeki teknolojik altyapıdan veya vergi avantajlarından yararlanabilirler (Hışırlı, 2024, s. 22).
4. Teknoloji ve Bilgi Transferi: Çok uluslu şirketler, farklı ülkelerdeki teknoloji ve bilgi birikimlerini birleştirerek inovasyonu teşvik etmek ve rekabet avantajı elde etmek isteyebilirler.
5. Rekabetçi Baskılar: Küresel rekabet ortamında ayakta kalabilmek için şirketler, uluslararası pazarda varlık göstermek zorunda kalabilirler. Bu da çok uluslu yapıları tercih etmelerine yol açabilir.
6. Stratejik Nedenler: Bazı şirketler, stratejik amaçlarla farklı ülkelerde varlık göstermek isteyebilirler. Örneğin, coğrafi yayılma, jeopolitik avantajlar veya politik nedenlerle çeşitli ülkelerde operasyonlarını genişletebilirler (Seyidoğlu, 1998, s. 710-752).

Bu nedenler, Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çok Uluslaşmanın yaygın olarak tercih edilmesine yol açan temel faktörlerdendir.

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Akışını Belirleyen Faktörler

Doğrudan Yabancı Yatırımın belirleyici unsurları, ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu maddeler kısaca aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

1.2.1. Ekonomik Faktörler

Yabancı yatırımcıların yatırımlarındaki en önemli amacı karlarını maksimize edip maliyetlerini minimize etmektir. Bu yüzden ekonomik faktörler doğrudan yabancı yatırımcıların bir ülkeye yatırım kararı almalarındaki en belirleyici faktörleri arasında yer almaktadır (Bayar & Öztürk, 2016, s. 60-85).

- Pazar Büyüklüğü: Ev sahibinin sahip olduğu pazardaki talep yönünü gösterir ve Doğrudan Yabancı Yatırımı etkileyen önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Pazar ne kadar büyük olursa yatırımcı da o kadar yükseklikte satış hacmine ulaşır ve bulunduğu bölgeye yatırımlarını artırır. Büyük ve hızla büyüyen pazarlar, yatırım yapmak isteyen şirketler için çekici olabilmektedir.
- Vergi ve Teşvikler: Bir ülkenin vergi politikası ve teşvikleri, yabancı yatırımcılar için önemli bir belirleyicidir. Düşük vergi oranları ve çeşitli teşvikler, yatırım yapmak için cazip bir faktör olabilir. Kurumlar vergisi uygulamaları her ülkede uygulamada aynı olmayabilir. Bu yüzden vergilendirme oranları bazı ülkede yüksek, bazı ülkede düşük oranlarda olabilir. Doğrudan yabancı yatırımcı bu farklılık durumunda farklı yollar tercih edebilir. Bu yollardan birincisi, doğrudan yabancı yatırımcının yaptığı yatırımlar düşük vergi oranına sahip ülkede yapılabilir. İkinci yol ise, vergi oranı yüksek ülkede elde edilen gelirlerin düşük vergi oranına sahip ülkeye aktarılarak daha az vergi ödenmesi sağlanabilmektedir. Bu uygulama için "Transfer Fiyatlandırması" yöntemi kullanılmaktadır (Seyidoğlu, 1998, s. 713-717).
- Ekonomik ve Finansal İstikrar: Bir ülkenin ekonomik ve finansal istikrarı, yatırım yapmak isteyen şirketler için önemli bir faktördür. Ekonomik istikrar, bir ülkede döviz kuru, enflasyon, büyüme hızı, işsizlik oranları, faiz oranları gibi göstergelerin yurtiçinde gerçekleşen ve yurtdışından gelen haberlerden az oranda etkilenmesiyle oluşmaktadır. Güçlü bir ekonomi ve istikrarlı bir finansal ortam, yatırımcılar için güvenilir bir ortam oluşturarak yatırımları teşvik etmektedir (Bayar & Öztürk, 2016, s. 60-65)
- İşgücü Maliyetleri ve Kalitesi: Bir ülkenin işgücü maliyetleri ve kalitesi, yatırım yapmak isteyen şirketlerin kararlarında önemli bir rol oynar. Düşük işgücü maliyetleri ve yüksek kaliteli işgücü, yatırım yapmak için çekici bir faktördür. Nüfus oranı yüksek olan ülkelerde (Çin, Hindistan gibi) işgücü maliyetleri, nüfus oranı düşük olan ülkelerdeki işgücü maliyetlerine göre daha düşük olmaktadır. Bu durum da yabancı yatırımcının o ülkeye yatırım yapmasını cazip hale getirmektedir (Aykan, 2009, s. 659-675).
- Teknolojik Altyapı ve İnovasyon Yeteneği: Yatırım yapılacak ülkede altyapı sorunlarının (enerji, ulaşım, iletişim gibi) olmaması ülkeye yatırım yapılmasını

sağlamaktadır. Yatırım yapılacak ülkenin altyapısının iyi olması maliyet düşürücü bir durum olduğu için yabancı yatırımcıların dikkatini çekmektedir (Bayar & Öztürk, 2016, s. 60-65).

- Döviz Kuru: Yatırım yapılacak ülkede döviz kur politikasının olmaması durumunda döviz kuru hareketleri çok dalgalı olacağından yatırımcının sermaye yapılarını, karlılık oranlarını önemli düzeyde etkiler. Bu durumun yaşanmaması için, yatırım yapılacak ülkenin ekonomisinin istikrarlı ve güvenilir olması istenir. Düşük bir döviz kuru, yatırım yapmak için cazip bir ortam sunabilirken, yüksek bir döviz kuru, yatırım kararlarını etkileyebilmektedir (Kar & Tatlısöz, 2008, s. 436-458).
- Dışa Açıklık: Bir ekonominin dışa açıklığı genellikle ihracat ve ithalat toplamının gayri safi yurt içi hasıla ile oranlanmasıyla ölçülür. Bu oran, ekonominin uluslararası ticaretteki entegrasyon düzeyini ve ticari kısıtlamaların varlığını gösteren bir göstergedir. Yatırım yapılan ülkenin dışa açık bir ülke olmasının Doğrudan yabancı yatırımcılara yarattığı etki yatırım çeşidine göre değişkenlik göstermektedir. Uluslararası ticaret ve yatırıma açık ekonomilerin yabancı yatırımcı çekme konusunda daha başarılı olduğu genel olarak kabul edilmektedir (Gövdere, 1997, s. 8-9). Yabancı yatırımcılar ekonomisi ihracata dayalı ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bunun nedeni ise, ihracattaki rekabet gücünün güçlü ve ekonominin yapılacak yatırımlar için daha uygun olmasıdır (Blonigen, 2005, s. 14-17).
- Tarife ve Kotalar: Ülkeler yerli sanayilerini koruyabilmek amacıyla ithalata bazı kısıtlamalar getirebilmektedir. Bu durum, ihracat yapan ülkelerin, üretimlerini korumaya çalışan ülkeleri kaybetme riski altına girmelerine neden olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ülkelerin tarife ve engellerinden korunmalarına ve küresel pazara daha kolay erişimlerine olanak tanımaktadır (Aykan, 2009, s. 659-675).

Ekonomik faktörlerin dengeli bir şekilde yönlendirilmesi, bir ülkenin büyüme potansiyelini artırmada ve refah seviyesini yükseltmede önemli rol oynar.

1.2.2. Politik Faktörler

Politik faktörler konusunda Alberto ve Perotti (1996) bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmaya göre politik istikrarsızlık iki kavram üzerine kurulmuştur. Birinci kavram, hükümet değişiklikleri ile politik şiddet ve sosyal huzursuzluk konuları incelemeye

alınmıştır. Birinci kavrama göre, hükümetlerin düşmesi, koalisyon hükümetlerinin yönetime geçmesi, parlamentoda siyasi grupların ayrı ayrı birlikler oluşturması bulunmaktadır. İkinci kavram ise, toplumda meydana gelen gerginlikler, karışıklıklar, fikir ayrılıklarından dolayı ülkede darbe, suikast, ayaklanmalar yer almaktadır. Bu olumsuz durumlardan dolayı, ülkeye yabancı yatırımcı yatırım yapmak istememektedir. Daha önceden de yatırım yapma yönünde karar alınmış olsa da yatırımcı bu kararından vazgeçebilmektedir (Alberto & Perotti, 1996, s. 1203-1228).

1.2.3. Kurumsal Faktörler

Güvenli, iyi korunan mülkiyet haklarına sahip ülkelerde insanlar, ekonomik büyümeyi artıran katma değeri yüksek yatırımlar yapmaya teşvik edilmektedir. Aksi takdirde yatırım ve büyüme geride kalmaktadır. Yatırımcılar, kurumların yolsuzluğu, liyakatsizliği ve bürokrasiyi teşvik ettiği ülkelere yatırım yapmak istememektedir. Çünkü bu faktörler iş yapma maliyetini artırmaktadır (Sabir, Rafique, & Abbas, 2019, s. 1-20).

Kurumsal faktörlerin önemli kavramı ekonomik özgürlüktür. Bu kavram, bireylerin ve kurumların ekonomik faaliyetlerini serbestçe gerçekleştirebilmesi, piyasalarda serbest rekabetin sağlanması, mülkiyet haklarının korunması, ticaret ve yatırımın serbestleştirilmesi gibi unsurları içermektedir. Ekonomik özgürlük, genellikle devlet müdahalesinin minimum düzeyde olduğu, piyasa ekonomisinin temel prensiplerine dayanan bir ekonomik yapıyı ifade etmektedir. Ekonomik özgürlüğün artmasıyla ekonomide üretim, tüketim ve bölüşüm olumlu yönde etkilenerek ekonomik büyüme artabilmektedir. Yatırım yapılacak ülkede büyüme ve kalkınma göstergelerinin yüksek ve istikrarlı olması yabancı yatırımcının o ülkeye yatırım yapılmasına olumlu bakmasına neden olmaktadır (Kurt, 2012, s. 199-213) (Bayar & Öztürk, 2016, s. 60-85).

1.2.4. Kültürel Faktörler

Kültürel faktörler, yatırım kararları alınırken önem gösterilen faktörlerdendir. Yatırım yapılacak ülkeler arasında geçmişte yaşanan bir olumsuzluktan dolayı yatırımcının yatırım kararı etkilenebilmektedir. Ülkeler arasındaki dil ve kültür ortaklığı ticari faaliyetlerde iletişim maliyetlerinin az olmasına neden olmaktadır. Bu da yatırımlar için olumlu bir faktördür. Ev sahibi ülke vatandaşlarının yatırımcılar hakkında ne düşündüğü de çok önemlidir. Dolayısıyla bu durum, öngörülemeyen

olumsuzluklar riskini beraberinde getirerek yatırımları riskli hale getirebilmektedir. Hiçbir yatırımcı tedirgin ve huzursuz hissedeceği bir ülkede yatırım yapmak istemeyecektir (Koç Aytekin, 2019, s. 255-278).

1.3. Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Türleri

Yatırım teşvikleri, bir ülkede ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve yatırımcıların sermaye yatırımlarını artırmak için kullanılan önemli araçlardan biridir. Bu teşvikler, yatırımcılara çeşitli ekonomik, mali ve vergi avantajları sunarak yatırım yapma eğilimlerini artırmaktadır (Dağ & Çelik, 2018, s. 863-875). Yatırım teşviklerinin temel rolü, işletmelerin faaliyetlerini genişletmelerini, yeni tesisler kurmalarını, teknolojiyi geliştirmelerini ve istihdamı artırmalarını sağlamaktadır. Yatırım teşvikleri genellikle vergi indirimleri, vergi istisnaları, altyapı desteği, kredi kolaylıkları, hibe programları, arazi tahsisi gibi çeşitli yöntemlerle uygulanmaktadır (Değer & Recepoğlu, 2018, s. 1-22).

1.3.1. Yatırım Teşviklerinin Tanımı ve Türleri

Yatırımın genel tanımı sermaye teçhizatına yapılan net eklentilerdir. Teşvik ise, devlet tarafından kabul görülen yatırımların yine devlet tarafından belirlenen sektörlere yapılan desteklerin net transferi olarak tanımlanmaktadır (Yayar & Demir, 2012, s. 119-146).

UNCTAD'a göre teşvik, "hükümetlerin ekonomik faaliyetlerde belirli bir amaca ulaşmak için uyguladıkları politika önlemleri" olarak tanımlanmıştır. Teşvikler genellikle maliyet azaltma, yatırımı artırma, istihdamı teşvik etme, AR-GE faaliyetlerini destekleme, çevresel sürdürülebilirliği teşvik etme gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır (UNCTAD, 2004, s. 2).

Başka bir teşvik tanımı ise, ekonominin daha hızlı gelişebilmesi için merkezi hükümet tarafından farklı tekniklerle belirli alanlarda ekonomik ve sosyal faaliyetler için yatırımcı veya girişimcilere verilen maddi ya da maddi olmayan destekler, yardımlar, hibelerdir (Çiloğlu, 1997, s. 1-15).

1.3.1.1. Yatırım Teşviki İçin Gerekli Unsurlar

Yatırım teşviki için gerekli unsurlar şunlardır:

- Teşvikler, devlet ile yetkilendirilmiş kamu kuruluşları tarafından verilmektedir.
- Özel sektöre ve kamu iktisadi teşebbüslerine teşvik verilebilmektedir.

- İhtiyaçlar doğrultusunda fakir ve işsizler gibi gerçek kişilere de teşvik verilebilmektedir.

Bu tip devlet yardımlarına "sosyal amaçlı devlet desteği" denilmektedir (Aktan, 2001, s. 1-9).

- Teşviklerin devlete hiçbir katkısı olmayıp, maliyeti bulunmaktadır. Verilen teşvikler kamu kaynaklarından karşılanmaktadır.
- Teşviklerin üretim, işgücü, ithalat-ihracat gibi ekonomik amaçları olabildiği gibi göç ve çevre gibi sosyal amaçları da olabilmektedir.
- Teşvikler, devlet tarafından nakdi veya nakdi olmayan (uygulamaya yönelik) yardımlar olarak verilebilmektedir.
- Teşvikler yapılacak yatırımların içeriğini, sektörünü, yatırım bölgesini, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemektedir.
- Devlet için mali yükü olan teşvikler özel sektörün varlıklarının bulunduğu aktifinde artışa neden olmaktadır. Özel sektörün yatırımdan zarar etmesine engel olmaktadır (Ay, 2005, s. 176-184).

Yatırım teşvikleri hem ekonomik hem de sosyal amaçlara hizmet eden, devletin mali yükümlülüklerini artıran bir araç olarak, özel sektörün büyümesini ve istihdamı destekleyerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır.

1.3.1.2. Yatırım Teşviklerinin Hedefleri

Yatırım teşviklerinin başlıca amaçları aşağıdaki gibi maddeler halinde açıklanmaktadır:

- Doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına önem verilmektedir.
- Uluslararası rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak, AR-GE yatırımlarına ağırlık verilmektedir.
- İthalatta bağımlı olduğumuz ara malı üretimine ağırlık vererek cari açık düşürülmektedir.
- Yapılan tasarruflar katma değeri yüksek olan yatırımlara yönlendirilmektedir.
- Bölgesel eşitsizliği ortadan kaldırmak için her bölgeye eşit oranda yatırım yapılmaktadır.
- Teknoloji transferine önem verilmektedir.

- Üretim ve istihdam olanaklarının artırılması istenmektedir.
- Teknolojik dönüşümü sağlayacak yatırımlar desteklenmektedir.
- Çevreci yaklaşımla doğayı korumaya yönelik yatırımlar yapılmaktadır.

Bu amaçlar, kalkınma planları ve yıllık programların başlıca hedefleri arasında yer almaktadır (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2020, s. 10).

1.3.2. Yatırım Teşvik Türleri

Yatırım teşvikleri, bir ülkede yatırım yapmayı desteklemek için kullanılan çeşitli araçları içermektedir. Bu teşvikler, genellikle devlet tarafından sağlanmakta ve yatırımcıların belirli sektörlerde veya bölgelerde yatırım yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla uygulanmaktadır. Bu teşvikler genellikle belirli yatırım projelerinin maliyetini düşürmek veya yatırım getirisini artırmak için tasarlanmıştır (Toprak, 2005, s. 30-33). Yatırım teşviklerinin türleri maddeler halinde açıklanmaktadır:

1.3.2.1. Amacına Göre Teşvik Türleri

Devletin yatırımları teşvik etmesi adına uygulamaya aldığı birçok teşvik türü bulunmaktadır. Teşvik türlerinden önemli olanları, finansal, mali ve diğer teşviklerdir ve aşağıda detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

Finansal teşvikler ve destekler, yatırım projeleri ile ticari faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için geniş kapsamlı araçlar sunmaktadır. Yatırım destekleri, doğrudan sübvansiyonlar aracılığıyla sermaye, üretim ve pazarlama giderlerine katkıda bulunmaktadır. Sübvansiyonlu krediler ve kredi garantileri ise yatırımcıların uygun maliyetlerle finansmana erişimini kolaylaştırırken, garantili ihracat kredileri ticari riskleri azaltmaktadır. Yüksek riskli yatırımlara yönelik devlet sigortası, döviz kuru dalgalanmaları, para biriminde devalüasyon gibi ekonomik risklerin yanı sıra, siyasi istikrarsızlık ve kamulaştırma gibi ticari olmayan risklere karşı koruma sağlamaktadır (Alata, 2014, s. 6-10).

Mali teşvikler, kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi, sermaye yatırımlarına yönelik hızlandırılmış amortisman ve yeniden yatırım ödeneği gibi düzenlemeleri içermektedir. Ayrıca, iş gücüyle ilgili harcamalara karşı sosyal güvenlik katkı paylarında indirimler sunulurken, toplam satışlara ve ihracat performansına bağlı vergi avantajları sağlanmaktadır. İthalatla ilgili olarak, sermaye malları ve hammaddeler üzerindeki vergi muafiyetleri veya vergi kredileri uygulanmakta, ihracat geliri üzerinden imtiyazlı vergi düzenlemeleri getirilmektedir (Özcan Y. , 2014, s. 59-93).

Yüksek katma değerli ürünlerin üretimine yönelik teşvikler, işletmelerin yerel üretimlerinin net değerine dayalı olarak vergi indirimleri veya kredileri kazanmalarını sağlamaktadır. Özellikle yerel içeriği yüksek olan ürünlerin üretilmesi durumunda bu avantajlar artmaktadır. Ayrıca, yabancı yatırımcılara yönelik vergi indirimleri ve döviz ayrıcalıkları sunularak, kur risklerinin ortadan kaldırılması ve kazançların kolayca yurt dışına transfer edilmesi sağlanmaktadır.

Ek olarak, çevre, sağlık ve güvenlik standartlarının düşürülmesi, altyapı ve kamu hizmetlerinin düşük maliyetlerle sunulması gibi teşvikler de yatırımcılar için cazip ortamlar yaratmaktadır. Döviz ayrıcalıkları kapsamında özel döviz kurları ve yabancı borç-özsermaye dönüşüm oranları gibi imkanlar sağlanırken, piyasanın ithal mal girişine kapatılması veya tekel haklarının verilmesi de ithalat rekabetine karşı koruma sağlamaktadır (UNCTAD, 2004, s. 7).

1.3.2.2. Veriliş Amacına Göre Teşvik Türleri

Veriliş amacına göre teşvikler genel yatırım, bölgesel, sektörel ve proje bazlı yatırım teşvikleri olarak aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

Genel yatırım teşviki, belirli bir sektör veya bölge yerine, genel olarak tüm sektörleri veya bölgeleri kapsayan teşviklerdir. Bu teşvikler, genellikle ülkenin genel ekonomik büyümesini ve kalkınmasını teşvik etmek amacıyla uygulanır.

Genel yatırım teşvikleri, vergi indirimleri, vergi istisnaları, yatırım destekleyici hibe veya kredi programları gibi çeşitli şekillerde sağlanabilmektedir (Dağ & Çelik, 2018, s. 863-875).

Örneğin, bir ülkenin genel yatırım teşviki politikası, tüm sektörlerdeki yatırımları desteklemek için vergi indirimleri veya düşük faizli kredi programları sağlayabilir. Bu teşvikler işletmelerin sermaye yatırımlarını artırmalarını teşvik ederek ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Bölgesel teşvik, belirli bir coğrafi bölgedeki ekonomik kalkınmayı teşvik etmek amacıyla uygulanan desteklerdir. Bu tür teşviklerin, genellikle bölgesel ekonomik eşitsizlikleri azaltmak, işsizliği düşürmek, yatırım çekmek, yerel sanayi ve işletmeleri desteklemek ve bölgesel kalkınmayı sağlamak gibi hedefleri bulunmaktadır.

Bölgesel teşvikler, vergi indirimleri, vergi istisnaları, hibe programları, faizsiz kredi imkanları, altyapı ve lojistik destekler gibi çeşitli araçlar kullanılarak sağlanabilmektedir. Bu teşvikler, genellikle kalkınmada geri kalmış veya az gelişmiş bölgelerde uygulanmakta ve belirli koşullar altında yatırımcılara veya işletmelere sunulmaktadır (Ay, 2005, s. 176-184).

Örneğin, Türkiye'nin doğu bölgesindeki kalkınmayı teşvik etmek amacıyla vergi indirimleri veya faizsiz kredi imkanları sağlanabilir. Böylece, bu tür teşviklerle bölgesel ekonomik büyüme ve istihdam artışı hedeflenebilmektedir.

Sektörel teşvik, belirli bir endüstri veya sektörde faaliyet gösteren işletmelerin teşvik edilmesi amacıyla uygulanan desteklerdir. Bu teşvik türünün, rekabet avantajı sağlamak, istihdamı artırmak, teknolojik yenilikleri teşvik etmek veya belirli bir bölgede ekonomik büyümeyi teşvik etmek gibi hedefleri bulunmaktadır (DPT, Vergi, 1996, s. 93). Sektörel teşvikler, genellikle vergi indirimleri, vergi istisnaları, hibe programları, kredi kolaylıkları, AR-GE teşvikleri gibi çeşitli araçlar kullanılarak sağlanabilmektedir. Bir ülkede otomotiv endüstrisi için uygulanan vergi indirimleri ve ihracat teşvikleri, sektörel teşviklerin somut örnekleridir.

Sektörel teşviklerin amacı, katma değeri yüksek, çevreye karşı duyarlı, ileri teknolojileri kullanarak üretimde bulunmaktır. Esnek vergilendirme sistemi bulunmaktadır. Farklı sektörler, bölgeler, işletme büyüklükleri, kullanılan teknolojiler, AR-GE faaliyetleri ve ara malı, hammaddelere göre vergilendirme imkânı sunmaktadır.

Bu durumdaki amaç, yatırım mallarının fiyatlarını uygun seviyede yönlendirmek, gelir üzerinden alınan vergilerde farklı oranlar uygulamak, istisnalar ve muafiyetler aracılığıyla mali karlılığı farklılaştırmaktır (Tezel, 2014, s. 38).

Proje bazlı yatırım teşviki, belirli bir projeyi gerçekleştirmek amacıyla yapılan yatırımlara sağlanan teşviklerdir. Bu teşvikler, genellikle belirli bir bölge veya sektördeki öncelikli projeleri desteklemek, istihdamı artırmak, teknolojik gelişmeyi desteklemek veya çevresel sürdürülebilirliği sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda verilmektedir (T.C. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı, 2022, s. 1-12).

Proje bazlı yatırım teşvikleri çeşitli şekillerde olabilir. Bunlar arasında vergi indirimleri, vergi istisnaları, hibe veya kredi programları, altyapı destekleri, arazi tahsisi gibi uygulamalar bulunabilir. Bu teşvikler genellikle projenin büyüklüğüne,

katma değer yaratma potansiyeline, istihdam yaratma kapasitesine ve ekonomik etkilerine göre belirlenmektedir (Güreli, 2020).

Örneğin, bölgesel altyapı projeleri ve endüstriyel tesis yatırımları gibi projelere, vergi indirimleri, altyapı destekleri, kredi ve vergi istisnaları gibi teşvikler sunulabilir. Bu teşvikler, ekonomik büyümeye katkı sağlamayı ve belirli projelerin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvikleri

Yatırım Türü	Sağlanan Teşvikler
Genel Yatırım Teşvikleri	- Makinelerde KDV İstisnası - Gümrük Vergisi Muafiyeti
Bölgesel Yatırım Teşvikleri	- Makinelerde KDV İstisnası - İnşaatta KDV İstisnası - Gümrük Vergisi Muafiyeti - Kurumlar Vergisi İndirimi - Sosyal Güvenlik Prim Desteği (İşveren Payı) - Arazi Tahsisi - Faiz Oranı Yardımı - Sosyal Güvenlik Prim Desteği (Çalışan Payı) - Gelir Vergisi Stopaj Desteği
Sektörel Yatırım Teşvikleri	- Makinelerde KDV İstisnası - İnşaatta KDV İstisnası - Gümrük Vergisi Muafiyeti - Kurumlar Vergisi İndirimi - Sosyal Güvenlik Prim Desteği (İşveren Payı) - Arazi Tahsisi - Faiz Oranı Yardımı
Proje Bazlı Yatırım Teşvikleri	- Nakit (Geri Ödeme) Desteği - Makinelerde KDV İstisnası - İnşaatta KDV İstisnası - Gümrük Vergisi Muafiyeti - Kurumlar Vergisi İndirimi - Sosyal Güvenlik Prim Desteği (İşveren Payı) - Stopaj Desteği - Kalifiye Personel Desteği - Enerji Yardımı - Alım Garantisi

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2022)

Türkiye'de yatırım teşvikleri, genel, bölgesel, sektörel ve proje bazlı olarak farklı kategorilerde sunularak yatırımcılara çeşitli kolaylıklar sağlamaktadır. Makinelerde KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, kurumlar vergisi indirimi ve sosyal güvenlik prim desteği gibi teşvikler, yatırımların cazibesini artırarak ekonomik büyümeye ve istihdama katkıda bulunmaktadır. Bu teşvikler hem yerel hem de uluslararası yatırımcılar için destekleyici bir ortam sunarken, stratejik projelerin hayata geçirilmesini de hızlandırmaktadır.

1.3.3. Yatırım Teşvik Sistemini Destekleyici Faktörler

Yatırım teşvik sisteminde sekiz çeşit destekleyici faktör mevcuttur. Bu unsurlar arasında, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, sigorta primi işçi hissesi desteği, faiz ve kâr payı desteği, yatırım yeri tahsisi ve son olarak da KDV iadesi yer almaktadır. Yatırım teşvikleri sisteminde destek unsurlarını özet olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Ekonomisi Yatırım Teşvik Sistemini Destekleyici Faktörler

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi		✓	✓	✓
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği		✓	✓	✓
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓
KDV İadesi				✓

Kaynak: (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023)

Yatırım teşvik belgesi çerçevesinde sağlanan destek unsurları, yatırımcıların maliyetlerini düşürmeyi amaçlamaktadır. KDV istisnası, yurt içi ve yurt dışından temin edilen makine, teçhizat, yazılım ve gayri maddi hakların Katma Değer Vergisi'nden muaf olmasını sağlamaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 2023). Gümrük vergisi muafiyeti, yatırım malları, hammadde ve işletme malzemelerinin ithalatında uygulanarak maliyetleri azaltmaktadır (Yüce, 2019, s. 18-22). Vergi indirimi, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvikler kapsamında gelir veya kurumlar vergisi indirimini içermekte, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ise yeni iş gücü yaratan yatırımların sigorta primleri belli bir süre Bakanlık tarafından üstlenilmektedir. Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği, ek istihdam için gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete eşdeğer kısmının 10 yıl boyunca ödenmesini kapsamaktadır. Faiz ve kâr payı desteği, 1 yıl vadeli kredilere yönelik finansal destek sunarak sabit yatırım miktarının %70'ine

kadar olan kredi tutarındaki faiz ya da kâr payını karşılamaktadır. Yatırım yeri tahsisi, stratejik yatırımlar için belirlenen yöntem ve koşullara göre gerçekleştirilmektedir. KDV iadesi ise, 500 milyon Türk Lirası ve üzeri sabit yatırımlarda bina ve inşaat giderleri için ödenen KDV'nin geri alınması işlemidir (İstanbul Ticaret Odası, 2023).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

2.1. Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'deki yatırım teşvikleri tarihi Osmanlı Devleti dönemine kadar dayanmakta olup, Cumhuriyet dönemiyle birlikte de devam etmektedir. Teşviklerin sistematik olarak uygulanmaya başlaması, 1963'te planlı ekonomiye geçişle gerçekleşmiştir. 1980'den sonra ise ekonomide yaşanan yapısal değişikliklerle birlikte teşvikler kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır. Türkiye'de yatırım teşvikleri ve destekler, 20. yüzyılın başından bu yana çeşitli yasal düzenlemelerle şekillendirilmiştir. Bu teşvikler, yatırımcının kârını artırıcı ya da maliyetleri ve riskleri azaltıcı nitelikte olabilmektedir.

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Uygulanan Yatırım Teşvikleri

Osmanlı Devleti'nde sanayinin sübvanse edilmesi konusunda atılan ilk adım 1863 yılında Islah-i Sanayi Encümeni'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu komisyon, birkaç esnafın birleşip şirketler kurması, üretilen ürünlerin kalitelerinin artırılması, ürünlerin bazı standartlara uygun olarak üretiminin yapılması ve teknik personellerin yetiştirilmesi konularında önerilerde bulunmuştur (Varlık, 1976, s. 10-11).

Sanayinin desteklenmesi konusunda yapılan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yararlanılan ayrıca teşvikleri önemli ölçüde artırmış olan ilk düzenleme ise, Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı olmuştur (Yılmaz H. , 2020, s. 431-441).

Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı uyarınca, hammaddelerin veya yarı mamul maddelerin niteliğini değiştiren, en az 5 beygir gücünde işleyen, bin liralık bina, araç ve gereçlere sahip ve yılda en az 750 işgünü boyunca işçi çalıştıran fabrikalar, bu mevzuatın kapsamına alınmıştır. Bu kanunla, ülke içinde üretimi olmayan hammaddelerin veya yarı mamul maddelerin ithalatına izin verilmiştir (Şahin & Kaplan, 2021, s. 21-61). Bu düzenlemelerin amacı, yerli sanayinin gelişimini teşvik etmek ve ülkenin endüstriyel altyapısını güçlendirmektir.

2.1.2. 1923-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Dönemi ve Planlı Ekonomi Dönemi Öncesi Uygulanan Yatırım Teşvikleri

1923 yılında gerçekleştirilen Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde sanayinin desteklenmesi amacıyla önemli kararlar alınmıştır. Bu kongrede özel sektör için verilen yatırım teşvikleri önem arz ettiği için özel sektör ağırlıklı bir kalkınma modeli benimsenmiştir (Yıldırım & vd, 2006, s. 3-8).

1927 yılında özel sektör açısından daha kapsamlı teşvikleri içine alan Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında, yurtiçinde bulunan sanayi kesimine düşük maliyetli devlet arazileri tahsis edilmiş, çeşitli vergilerden muafiyetler sağlanmış ve nakliye giderlerinde indirimler yapılarak sermaye birikimine katkıda bulunulmuştur (Özçelik & Tuncer, 2007, s. 253-266).

Bu dönemde üretim faaliyetini destekleyecek ve finansal sistemin ekonomik bütünlüğünü sağlayacak olan finansal altyapının kurulması büyük önem taşımıştır. Bu doğrultuda Türk banka sistemi yeniden yapılandırılmış ve güçlendirilmiştir. Ticari ve sanayi faaliyetlerin finansmanını sağlamak amacıyla Türkiye İş Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası, Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası gibi önde gelen finansal kuruluşlar kurulmuş, Ziraat Bankası gibi mevcut kuruluşlar yeniden düzenlenmiştir (Selen, 2011, s. 182).

Cumhuriyet'in ilanından Büyük Buhrana kadar olan dönem aralığında Türkiye'de liberal ekonomi politikaları uygulanmıştır. Ancak 1929 yılında tüm dünyayı etkileyen Büyük Buhran sonrasında, devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu dönemde, sanayileşmeyi teşvik etmek amacıyla devlete ait Etibank, Denizcilik Bankası, Sümerbank gibi finansal ve yönetimsel yapıları barındıran işletmeler kurulmuştur (Seyidoğlu, 1998, s. 546-548).

1930 yılında düzenlenen İkinci Sanayi Kongresi'nde, sanayinin ilerlemesi ve desteklenmesi konuları ele alınmıştır. Ancak kongre sonrasında, özel sektör odaklı gelişim stratejisi yeterli başarı sağlayamayınca, devletin de dahil olduğu karma ekonomi modeline geçilmiştir. Bu dönemde, Sümerbank, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Etibank, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü gibi büyük kamu iktisadi teşekkülleri kurularak devlet sanayileşme sürecinde lider rol almıştır. Bu strateji değişikliği, teşvik politikalarını da etkilemiştir.

Tablo 3. Teşvik-i Sanayi Kanunundan Yararlanan Şirket Sayıları ve Oranları

Yıllar	Tek Kişi Mülkiyetinde	Yıllık Oran (%)	Şirket Mülkiyetinde	Yıllık Oran (%)	Kamu Mülkiyetinde	Yıllık Oran (%)	Toplam İşletme Sayısı
1933	806	57,69	555	39,72	31	2,59	1397
1935	738	56,33	534	40,76	38	2,91	1310
1936	631	54,35	474	40,82	56	4,83	1161
1937	562	50,35	465	41,66	89	7,99	1116
1938	529	47,96	470	42,61	104	9,43	1103
1939	522	45,63	511	44,66	111	9,71	1144

Kaynak: Aktaran; (Eser, 2011, s. 74)

Teşvik-i Sanayi Kanunu yaklaşık 15 yıl uygulandıktan sonra 1942 yılında yürürlükten kaldırılmış ve bu tarihten sonra yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla, özel sektör sanayi yatırımlarını teşvik etme politikaları ve faaliyetleri askıya alınmıştır (Eser, 2011, s. 74).

1950'li yıllarda Türkiye, ekonomik potansiyelini ve kaynaklarını değerlendirerek özel sektör odaklı uygulamalar geliştirmiştir. Bu dönemde, özel sektöre yönelik kredi olanakları artırılmış, dış ticarette girişimciliğin teşvik edilmesi sağlanmış ve tarımsal üretimin artırılıp sürdürülebilirliğinin güvence altına alınması için çeşitli önlemler alınmıştır. Altyapı yatırımlarının ivme kazandığı bu süreçte, özel sektördeki sermaye birikimi artırılmış ve yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi amaçlanmıştır. Bu hedefler doğrultusunda, 1951 yılında "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" yürürlüğe girmiş ve sanayi sektörüne orta ve uzun vadeli yatırım kredileri sağlamak üzere "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" kurulmuştur. 1960'lar sonrasında ise planlı ekonomi çerçevesinde teşvik ve yönlendirme önlemleri daha etkin bir biçimde uygulanmaya başlanmış, teşvik sistemi zamanın koşullarına uygun bir şekilde şekillendirilmiş ve günümüzdeki formunu almıştır (Akdeve & Karagöl, 2013, s. 329-350).

2.1.3. 1960-1980 Yılları Arası Planlı Ekonomi Döneminde Uygulanan Teşvikler

1929 Büyük Buhrandan sonra dünyada devletçilik politikaları benimsenmeye başlanmıştır. Devletçilik politikasıyla devletin ekonomi üzerindeki etkinliği artmaya başlamıştır. Kamunun yönettiği yatırımları daha sistemli hale getirebilmek için 1963 yılından itibaren Kalkınma Planları yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Şahin & Kaplan, 2021, s. 21-61).

Kalkınma yolunda atılan adımlarda asıl amaç sanayileşme olmuştur. Bu dönemde sanayileşmede özel sektörün teşvik edilmesiyle ithal ikameci politikaların uygulanması doğru bulunmuştur. Yapılan kalkınma planları sadece kamu sektörünü değil, özel sektörü de kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Karma ekonomi modeline uygun olarak, bu durum kamu için yaptırım uygulanabilecek bir zorunluluk, özel sektör için ise teşviklerle desteklenen bir rehberlik çerçevesi oluşturmaktadır.

Bu dönemde, 1963-1967 yılları arasında birinci, 1968-1972 yılları arasında ikinci ve 1973-1977 yılları arasında üçüncü olmak üzere üç Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Bu planlar kapsamında yatırımların teşvik edilmesi, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak sağlanmıştır. Özel bir teşvik kanunu hazırlanmamış, bunun yerine planlara uygun şekilde alt düzenlemeler yapılmıştır. Yatırım indirimlerini içeren 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 19.2.1963 tarihinde kabul edilen 202 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Bu düzenlemeyi takiben, ihracatta vergi iadesi sağlayan 27.6.1963 tarihli 261 sayılı kanun ve ithal edilen mallar üzerinden alınan vergi ve harçların taksitlendirilmesini mümkün kılan 14.5.1964 tarihli 474 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir (Yavan, 2011, s. 81-83).

1968 yılında, Türkiye'nin kalkınmasında geri kalmış bölgelerin gelişmesini teşvik etmek için önemli bir adım atılmıştır. Bu adım, "Teşvik Belgesi" sisteminin oluşturulması ve 22 ilin Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) olarak ilan edilerek KÖY uygulamasına geçiş yapılmasıdır.

1968 yılında "Teşvik ve Uygulama Dairesi" hizmete başlamıştır. Teşvik Belgesi alan yatırımcılar kredi, döviz temin etme, vergi indirimi, yatırımlarda indirimler gibi çeşitli teşviklerden yararlanmıştır (Tokgöz, 2001, s. 20-34).

1970'li yılların ortalarında dünya genelinde ekonomide yaşanan olumlu durum Türkiye ekonomisine de yansımıştır. Türkiye'de bu dönemde, yurtdışına çalışmak için giden işçilerin ülkeye gönderdikleri dövizler, dış ödemeler dengesinde önemli bir artışa yol açarak ithal ikameci sanayi politikalarının sürdürülebilmesine katkıda bulunmuştur. Ancak 1973 yılında meydana gelen Petrol Krizi ile ödemeler dengesinde bozulmalar sonucu maliyetlerde artışlar yaşanmıştır. Ekonomide yaşanan bu olumsuz durumlardan sonra hedeflenen büyüme ve ekonomik istikrar sağlanamamıştır (Eser, 2011, s. 8-9).

Dünya çapındaki krizler, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde artan borç stoku yükü, 1970 yılındaki devalüasyon ve 1978 yılındaki finansal kriz gibi faktörler, yatırım teşvik programının beklenen olumlu sonuçları vermesini engellemiştir. Bu gelişmeler ışığında, 24 Ocak 1980 tarihinde bir dizi ekonomik karar açıklanmıştır (Yılmaz H. , 2020, s. 431-441).

2.1.4. 1980-2000 Yılları Arasında Uygulanan Teşvik Politikaları

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararı sonrasında ithal ikameci politikalardan vazgeçerek, ihracat odaklı ve dışa açık sanayi politikalarını uygulamaya başlamıştır (Duran, 1998, s. 40). Türkiye artık sanayileşerek tarımsal ürünlerin ihracatını düşürmeye başlamış, sanayi ürünlerinin ihracatına ağırlık vermiştir (Elmas, 2009, s. 160). Bu dönemde, Türkiye'nin ihracatı artmaya başlamıştır. İhracat hacmi, 1980 yılında 2,9 milyar dolar olurken, 1990 yılında 13 milyar dolara yükselmiştir (Emil & Vehbi, 2003, s. 6).

24 Ocak 1980 kararlarının hem kısa hem de uzun vadeli olmak üzere iki ana hedefi vardır. Kısa vadeli hedefi, ödemeler dengesini düzeltmek ve enflasyonu düşürerek ülkede ekonomik istikrar sağlamak; uzun vadeli hedefi ise, dışa açık yani ihracata dayalı bir ekonomik yapı oluşturmaktır. Böylece liberalleşme programına geçiş olmuştur (Boratav, 2012, s. 145-150) (Aricanli & Rodrik, 1990, s. 1343-1350) (Yalman, 2009, s. 3-113).

Liberalleşme ile artık yerli sanayicinin yabancılara karşı korunması politikasının sonu gelmiştir (Önder, 2007, s. 231). Ülkede yapılan devalüasyonlarla ve sanayicilere verilen mali desteklerle ihracat arttırılmış ancak yerli üreticiyi korumak adına ithalatta önceden uygulanan yasaklar ve kotalar kaldırılarak dış ticaretin liberalleştirilmesi hedeflenmiştir.

Bu dönemde sürekli yapılan devalüasyonlarla Türk Lirası'nın değerinin düşürülmesi, Türk mallarının yurt dışında daha avantajlı fiyatlarla sunulmasını sağlamaktaydı (Çatık, 2007, s. 64). Bu durum sonucunda Türkiye'nin beklentisi, ihracattaki artışla birlikte yabancı ülkelerin güvenini kazanarak yurtdışından borç alabilmektir (Kazgan, 2002, s. 20).

Bu dönemde ihracatçılar için ihracatı daha da özendirmek amacıyla devlet bazı teşvikler uygulamaya koymuştur. Bu teşviklerden en önemlisi ihracatçılara vergi iadesi ve işçi dövizlerine çeşitli olanaklar gibi yöntemler olmuştur (Hiç & Hiç Gencer, 2009).

Söz konusu dönemde, IMF desteğiyle uygulamaya alınmış olan 24 Ocak kararları bir istikrar programıdır. Bu program, Ortodoks ekonomi politikaları çerçevesinde sıkı para ve maliye politikalarını içermektedir. Bu politikalar kapsamında faizler yükseltilmiş, ücretler kontrol altında tutulmuş ve kamu mal ve hizmetlerindeki fiyat artışları yoluyla özel sektörün önemi vurgulanmıştır (Parasız, 1998, s. 198-199) (Köse, 2002, s. 120).

1980'li ve 1990'lı yıllar arasındaki dönemde, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomik ve sosyal kalınmayı hedeflemekteydi. Bu planda, özellikle sanayileşme, altyapı ve tarım sektörü üzerine ağırlık verilmiştir. Ancak bu plan, ekonomik krizler ve içsel politik istikrarsızlıklar nedeniyle istenilen başarıyı elde edememiştir. Beşinci ve Altıncı Kalkınma Planlarıyla, teşvikler bölgesel ve sektörel olarak uygulanmıştır. Bu dönemde Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) özellikle desteklenmiştir (Berispek, 2019, s. 90-95).

Söz konusu dönemde uygulamaya konulan teşvik programlarından birisi, Kaynak Kullanımı Destekleme Primi'dir (KKDP). KKDP ile birlikte nakdi teşvikler de yapılmıştır. Bu uygulama ile birlikte yatırımlarda yüksek oranda artış olmuştur. KKDP uygulaması, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde (turizm ve tekstil sektöründe) ve Organize Sanayi Bölgelerinde yatırım artışlarına yol açmıştır (Resmi Gazete 1. t., 1985).

Kamuda kaynak sıkıntısının yaşanmasıyla birlikte 1991 yılında KKDP uygulaması son bulmuştur. KKDP uygulaması sona erdirilerek yerine düşük faizli Fon Kaynaklı Kredi verilmeye başlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, s. 62-64).

Altıncı Kalkınma Planıyla birlikte Fonksiyonel Bölgeler yerine KÖY uygulamasına geri dönüş yapılmıştır. 1989 yılında bölgesel kalkınma hedefleri çerçevesinde Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi kurulmuştur (Filiztekin, 2008, s. 95-96). Bu projeyle kırsal sektörde üretkenliğin ve istihdam olanaklarının artırılması, ekonomik eşitsizliğin ortadan kaldırılması, bu bölgede yaşayan insanların yaşam standartlarının, gelir düzeylerinin iyileştirilmesi, sosyal istikrar ve ekonomik büyüme gibi ulusal hedeflere katkıda bulunulması amaçlanmıştır (History Of Southeastern Anatolia Project, 2006). Ancak ülkede yaşanan makroekonomik istikrarsızlıktan dolayı 1990'lı yıllarda projeyle ilgili beklenilen gelişme olmamıştır.

1994 yılında, sektörel ayrımcılık yöntemini uygulamaktan vazgeçerek Marmara, Ege Bölgesi gibi sanayisi gelişmiş bölgelerin dışında kalan yerler, sanayi bölgesi olarak tanımlanmış ve bu bölgelerin tamamı eşit oranda teşviklerden faydalanmıştır (Sarıöz, 2006, s. 43-47).

1996 yılında, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile ilgili ürünlerin satışı amacıyla Türkiye ile AB arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmuştur. Bu anlaşma, Türkiye-AB ticaret ilişkilerini daha da pekiştirmeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda, bu dönemde yürürlüğe giren Gümrük Birliği, iki taraf arasında ortak bir ticaret politikası uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Ortaklık Konseyi'nin 1/98 sayılı Kararı, tarım ürünleri ticaretini de içermektedir. Bu anlaşma, Türkiye'nin AB ile ekonomik iş birliğini artırmak için attığı önemli adımlardan biri olmuştur.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması ile başlamış ve Gümrük Birliği ile daha da güçlenmiştir. Türkiye, AB mevzuatına uygun yasal düzenlemeleri hayata geçirerek bu ilişkiyi desteklemiştir. Ayrıca, Türkiye, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ve Avrupa Topluluğu (AT) çıkışlı sanayi ürünleri ithalatından aldığı gümrük vergilerini kaldırmış ve üçüncü ülkelerin sanayi ürünlerine AB'nin belirlediği Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulamak üzere harekete geçmiştir. Bu noktada, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleşen Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde tarihi bir adım olarak nitelendirilmiştir. Zirvede, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne adaylık başvurusu resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olduğu açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir (DPT, 2000, s. 43-44).

2.1.5. 2002-2012 Yılları Arası Uygulanan Teşvik Politikaları

Türkiye ekonomisinde 2001 yılında büyük bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Yatırımlarda 40% oranında gerileme olmuştur. 2002 yılında teşvik sistemiyle ilgili hükümet 2002/4367 sayılı kararla güncelleme yapmıştır. Bu kararlar, bölgesel dengesizlikleri azaltmak, yeni iş imkanları oluşturmak ve uluslararası rekabet kapasitesini güçlendirmek amacıyla alınmıştır. Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarla belirlenen amaçlar doğrultusunda, Avrupa Birliği standartları ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak, yüksek katma değeri olan ve modern teknoloji kullanılan yatırımlar teşvik edilmiştir. Bu bağlamda, yatırımların desteklenmesi için sağlanabilecek destek unsurları arasında Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu

muafiyetleri, yatırım indirimleri, Katma Değer Vergisi muafiyetleri, diğer vergi, resim ve harç muafiyetleri ile kredi tahsisi yer almaktadır (24810 sayılı Resmi Gazete, 2002).

29.01.2004 tarihinde 5084 numaralı kanun maddesinde alınan teşvik kararlarında, kişi başına GSYİH tutarı 1500 ABD Doları ya da altında kalan illerde, sigorta prim teşvikleri, enerji yardımı ve yatırımcılar için ücretsiz arazi tahsisi sağlanarak istihdam olanaklarının artırılması amaçlanmıştır (Resmi Gazete 25365 sayılı, 2004).

2002 yılından sonra IMF ile uygulanan teşvik politikaları sonucunda yatırım teşvik belgesi sayısı 4.000'i aşmıştır. Ancak 2006 yılında yatırım tutarında bir artış gözlemlenmemesi nedeniyle teşvik belgesi talebi ve istihdamda da bir gerileme yaşanmıştır. Bu dönemde yatırım indiriminin teşvik belgesinden çıkarılması teşvik belgesindeki artışa engel olmuştur (Yavan, 2012, s. 15).

2008 yılında tüm dünyada yaşanan Finansal Krizden Türkiye'de olumsuz etkilenmiştir. Ancak bu dönemde yatırımlarda küçük oranda artış görülmüştür. 2009 yılında ise, krizin etkileri hala devam etmekteydi bu yüzden yatırımlarda ve istihdamda azalma görülmüştür. Buna bağlı olarak da yatırım teşvik belgesinde de azalma olmuştur. 2009 yılında hükümet yeni bir teşvik paketini devreye koymuştur (Yavan, 2012, s. 15).

2009/15199 sayılı karara göre, Yatırımların teşvik edilmesi yoluyla tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, üretim ve istihdamın artırılması, yatırımların sürekliliği ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, AR-GE ve teknoloji odaklı dış ticaretin geliştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi, her bölgenin gelişmişlik seviyesinin eşitlenmesi ve çevre koruma odaklı yatırımların desteklenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu teşvik sistemiyle KÖY projesine son verilmiştir. 2009/15199 sayılı karara göre, teşvik sistemi üç ana bölüme ayrılmıştır; Genel Teşvik Uygulamaları, Bölgesel Teşvik Uygulamaları ve Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki. Bu bölümler için uygulanan teşvikler şunlardır (Resmi Gazete 27290 sayılı, 2009):

- Genel Teşvik Yöntemleri
    - KDV'den muafiyet
    - Gümrük Vergilerinden istisna
- Bölgesel Teşvik Yöntemleri

    - KDV’den muaf olmak
    - Gümrük Vergisinden muafiyet
    - Vergi oranlarında indirim
    - İşveren için sigorta primi payının desteklenmesi
    - Yatırım alanı sağlanması
    - Faiz oranlarına destek verilmesi
- Büyük Ölçekli Yatırım Teşvikleri
    - KDV’de istisna uygulamaları
    - Gümrük Vergilerinden muafiyet
    - Vergi indirimleri
    - İşveren sigorta primine destek verilmesi
    - Yatırım yapılacak yerin tahsisi

2012/3305 Sayılı Yatırımların Teşvik Edilmesi Hakkında Karar ile Türkiye’nin yatırım teşvik sistemi önemli ölçüde geliştirilmiştir. Bu kapsamda, yatırımcılara KDV muafiyeti, gümrük vergisi istisnası, sigorta primi işveren hissesi desteği, vergi indirimi, yatırım yeri tahsisi, faiz oranlarında destek ve gelir vergisi stopajı desteği gibi çeşitli teşvikler sunulmaktadır. Bunların yanı sıra, Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yapılan bina inşaatlarına bina inşaat harcı istisnası ve 5 yıl emlak vergisi muafiyeti gibi ek destekler de sağlanmaktadır.

Türkiye'nin altı bölgeye ayrılmasıyla, her bölgenin farklı teşvik politikaları bulunmaktadır. Bu destekler genel, bölgesel ve stratejik yatırımların teşvik edilmesini kapsamaktadır. Ayrıca, orta-yüksek ve yüksek teknolojili sektörlerin gelişimini desteklemek amacıyla uygulamaya konulan "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı" ile bu sektörlerde yapılan yatırımlara ek destekler sağlanmaktadır.

Bu program, ülkenin teknolojik altyapısını güçlendirerek rekabet gücünü artırmayı, inovasyonu teşvik etmeyi ve sanayide dönüşümü hızlandırmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, teknoloji odaklı yatırımlara yönelik olarak belirlenen teşvik kararları, Türkiye'nin sanayi sektöründeki büyüme ve kalkınma hedeflerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Resmi Gazete 2. s., 2012) (Akbıyık, 2019).

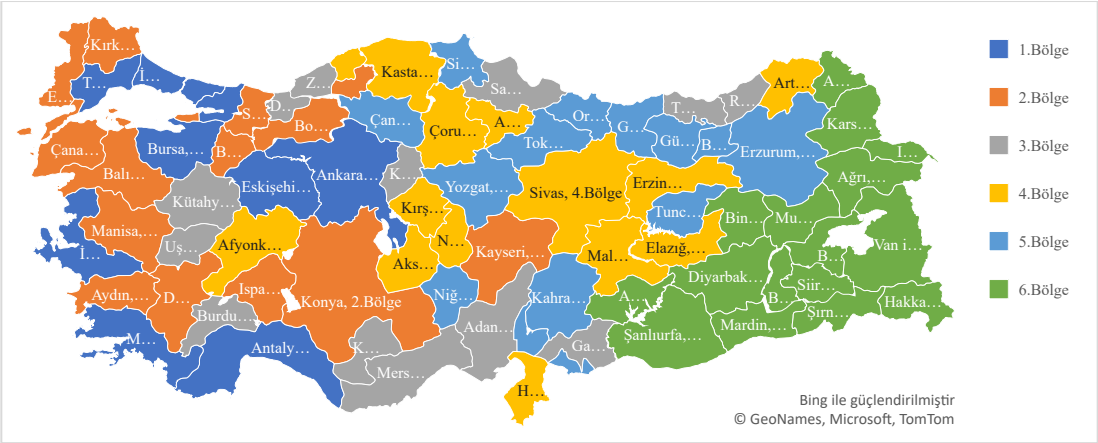

Şekil 1. Türkiye Ekonomisi Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı

Kaynak: (Algan, 2020, s. 11)

1.Bölge: Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla, Tekirdağ

2.Bölge: Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada hariç) Denizli, Edirne, Isparta, Karabük, Kayseri, Kırklareli, Konya, Manisa, Sakarya, Yalova

3.Bölge: Adana, Burdur, Düzce, Gaziantep, Karaman, Kırıkkale, Kütahya, Mersin, Samsun, Trabzon, Rize, Uşak, Zonguldak

4.Bölge: Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Elâzığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırşehir, Malatya, Nevşehir, Sivas

5.Bölge: Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat

6.Bölge: Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri.

Yatırım teşviklerine konu olan altı bölge için düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin adetleri aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır.

Tablo 4. Türkiye Ekonomisinde 2001-2013 Yılları Arasında Uygulamaya Konulan Yatırım Teşvik Belgeleri

Bölgesi	Belge Adedi	Sabit Yatırım – Reel (Milyon – TL)	İstihdam
1.Bölge	48.209	5.349.001	1.604.103
2.Bölge	21.805	2.254.608	644.429
3.Bölge	16.448	2.027.402	454.398
4.Bölge	11.180	932.785	359.095
5.Bölge	8.595	655.893	304.137
6.Bölge	12.059	491.525	667.230
Muhtelif Bölge	447	638.008	36.627
Genel Toplam	**118.773**	**12.349.222**	**4.070.019**

Kaynak: (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024), (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024)

Türkiye ekonomisinde 2001-2013 yılları arasında uygulamaya konulan teşvik belgelerinin dağılımında, 1. Bölge olarak tanımlanan iller, teşvik belge adedi bakımından toplam belgelerin %40'ını ve toplam sabit yatırımların %43'ünü oluşturmaktadır. Yatırımcıların 1. Bölgeye daha fazla yatırım yapma nedenleri arasında, nitelikli işgücünün daha fazla olması, ulaşım ve altyapı kaynaklarının gelişmişliği, Pazar erişiminin kolaylığı, rekabet avantajının diğer bölgelere göre daha cazip olması gibi faktörler yer almaktadır.

Ancak, tablodan anlaşıldığı üzere, 6. Bölge olarak tanımlanan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki yatırımlar, toplam yatırım teşvik belgelerinin %10'unu ve sabit yatırımların ise %4'ünü oluşturmaktadır. Bu dönemde bu bölgeye yapılan yabancı yatırımlarda da bir artış gözlemlenmiştir. Örnek vermek gerekirse, gıda ve tarım sektöründe Cargill (Adana-2011), Kraft Foods (Adana-2008) ve Nestlé (Gaziantep-2015), temizlik ürünleri üretiminde Unilever (Mersin-2013) ve P&G (Gaziantep-2010), enerji ve otomasyon sektöründe Siemens (Kayseri-2011), kimya sektöründe BASF (Gaziantep2012), lojistik sektöründe DHL (Mersin-2016), enerji ve petrol sektöründe Total (Adıyaman-2015) firmaları bölgeye yatırımlarda bulunmuşlardır. Bu yatırımlardan firmalar, vergi indirimleri, sigorta prim destekleri ve arazi tahsisi gibi devletin sağladığı teşviklerden yararlanmıştır. Bu firmaların yatırımları 6. Bölge'nin ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuş, istihdam yaratmış ve yerel girişimciliği desteklemiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024). Türkiye yabancı yatırımlarda, iç talebin canlı olması nedeniyle daha çok yabancı firmaları tercih etmektedir.

2.1.6. Türkiye'de 2005-2028 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planları

2005-2028 yılları arasında uygulanan Kalkınma Planları sırasıyla: Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)'dır. Kalkınma Planlarının amaçları aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

2.1.6.1. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi *"İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye"* vizyonuyla yapılmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı, sosyal ve ekonomik alanlarda belirli hedefler belirlemiştir. Bu hedeflerin bazıları şunlardır (Resmi Gazete Mükerrer 26215 Sayılı, 2006, s. 3-98):

- Nitelikli insan, Sağlıklı Toplum: Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi insan sermayesini güçlendirecek alanlara odaklanarak insanların yaşam kalitesinin artırılması amaçlanmıştır.
- İstikrarlı Büyüme, Güçlü Ekonomi: Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, rekabetçi bir ekonominin oluşturulması, kayıt dışılığın azaltılması, finansal sistemin geliştirilmesi, AR-GE yatırımlarının artırılması, tarımın etkinleştirilmesi ve gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi hedeflenmiştir.
- İstihdamın Artırılması: İşgücü piyasasının geliştirilmesi, çalışanların eğitim seviyelerinin artırılması, aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.
- Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre: Doğal afetlere karşı dayanıklı altyapıların oluşturulması ve çevre koruma önlemlerinin alınması hedeflenmiştir.
- Demokratik ve Adalet Odaklı İyi Yönetim: Anayasal düzenin üstünlüğü, şeffaf yönetim ve katılımcı demokrasi ilkelerine dayalı bir yönetim anlayışının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu hedefler, insan odaklı bir yaklaşım benimseyerek nitelikli bir yaşam sunmayı, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmayı ve toplumun her kesimini

kapsayan adil bir yönetim anlayışını teşvik ederek daha güçlü ve dayanıklı bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu hedefler, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma yolunda ilerlemesini sağlarken, sosyal adalet, ekonomik büyüme ve demokratik değerlerin güçlendirilmesi için tüm toplumu kapsayan bir dönüşüm sürecini desteklemeyi amaçlamaktadır.

2.1.6.2. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasını hızlandırmayı amaçlayan belirli hedefleri içermektedir. Onuncu Kalkınma Planının başlıca hedefleri şunlardır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 27-147):

- Uzun vadeli amacı, ülkenin gelişmişlik seviyesinin yapısal dönüşümlerle yükseltilmesi ve refahın artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi, enflasyon oranının tek haneli rakamlara indirilmesi, kişi başına gelirin yükseltilmesi, ihracatın artırılması hedeflenmiştir.
- Onuncu Kalkınma Planı ile uluslararası ekonomide Türkiye'nin değerinin üst basamaklara çıkarılması, yüksek gelir grubu ülkelerin arasında yer almasının sağlanması, yoksulluk sorununun çözümlenmesi amaçlanmıştır.
- Sermaye birikiminin ve sanayileşmenin teşvik edilmesi, üretim faktörlerinin daha verimli kullanılması, cari açığın azaltılması, ithalata olan bağımlılığın azaltılması, yeni teknolojileri takip ederek yenilik üretme potansiyelinin yükseltilmesi, yeni teknolojilerin üretim alanlarında kullanılmasıyla üretimde dönüşümün sağlanması hedeflenmiştir.
- Türk vatandaşlarının kişisel gelişimlerini sürdürebilecekleri sağlıklı, özgür, güvenli ve yüksek standartta bir yaşam ortamının yaratılması amaçlanmıştır.
- Hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda, insan hakları ve özgürlüklerin korunması için adil ve hızlı bir şekilde işleyen hukuk sisteminin tesis edilmesi, hızlı erişilebilir ve nitelikli kamu hizmetleriyle toplumun desteklenmesi, gelir seviyesini yükselterek yoksulluğun azaltılması ve böylece toplum refahının sağlanması hedeflenmiştir.

- Nitelikli nüfus yapısını desteklemek adına, etkin nüfus, sağlık ve eğitim politikaları uygulanmakta; bireylerin değişime uyum sağlayabilmesi, yeteneklerini geliştirebilmesi, ileri teknolojilerde sadece kullanıcı değil, aynı zamanda araştırmacı ve geliştirici olarak rol alması ve doğal kaynakların kullanımının sürdürülebilir olması amaçlanmıştır.
- Şehirlerde ve kırsal alanlarda iş olanaklarının iyileştirilmesi ve yaşam alanlarının daha iyi duruma getirilmesi hedeflenmiştir.
- Kalkınma sürecinin siyasi ve toplumsal boyutlarda toplumun desteğiyle geniş bir perspektifte ilerletilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte, insan odaklılık, kapsayıcılık, katılımcılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin ön planda tutulması amaçlanmıştır.

Bu hedefler, Türkiye'nin gelişimini hızlandırırken, güçlü bir toplumsal dayanışma ve adalet anlayışıyla sürdürülebilir bir geleceği inşa etme çabasını ortaya koymaktadır.

2.1.6.3. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

On Birinci Kalkınma Planı *"daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye"* vizyonuyla yapılmıştır. On Birinci Kalkınma Planının temel amaçları şunlardır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 1-191):

- Planın uzun vadeli hedefi, ülkenin dünya ülkeleri arasındaki yerinin yükseltilmesi, toplumsal refahın artırılması, Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasına girmesi, GSYİH'nın artırılması, kişi başına gelirin yükseltilmesi, ihracata önem vererek ihracat rakamlarının artırılması, işsizlik oranının 9,9% seviyelerine düşürülmesi, enflasyon oranının kalıcı olarak tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir.
- Türkiye'nin hedefi, istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlayarak rekabet gücünü ve refah düzeyini artırmaktır. Bu kapsamda, kamu ve özel sektör iş birliğiyle sermaye birikimi ve sanayileşme sürecini hızlandırmak, verimliliği yükseltmek, yurt içi tasarrufları ve üretken yatırımları teşvik etmek, üretim süreçlerini ihracata yönelik ve yenilikçi hale getirmek ve ithalata bağımlılığı azaltmak

amaçlanmaktadır. Bu stratejilerle Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir.

- Bireylerin kalkınma sürecine etkin katılımını sağlamak amacıyla, gelir elde etmeleri için üretim imkanlarının sağlanması, modern teknolojilere adaptasyonun kolaylaştırılması, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya tam olarak katılım sağlamalarına yönelik uygun ortamların oluşturulması; şehir ve kırsal bölgelerdeki çalışma olanaklarının ve yaşam koşullarının geliştirilmesi; toplumsal refahın daha geniş kesimlere yayılması ve insanların yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.
- Toplumun sosyal ve ekonomik refahını artırmak için demografik değişimlerinin ve kaynak kullanımının sürdürülebilir ve adil bir şekilde yönetilmesi amaçlanmaktadır.
- Ekonomik refahın yanı sıra, ülkede yaşayan vatandaşların sağlıklı, güvenli ve mutlu bir yaşantı sürdürebilmeleri için bireysel hak ve özgürlüklerin eşit, etkin şekilde korunduğu öngörülebilmektedir. Bu doğrultuda, fırsat eşitliği temeline dayalı, erişilebilir ve vatandaş merkezli hizmetlerin kamu politikaları aracılığıyla sunulması hedeflenmektedir.

Bu hedefler, Türkiye'nin daha iyi bir yaşam standardı sunan, eşit fırsatlar yaratan ve sürdürülebilir bir gelecek inşa eden bir strateji izlediğini göstermektedir.

2.1.6.4. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)

On İkinci Kalkınma Planının vizyonu; *"Türkiye Yüzyılında çevreye duyarlı, afetlere dayanıklı, ileri teknolojiye dayalı yüksek katma değer üreten, geliri adil paylaşan, istikrarlı, güçlü ve müreffeh bir Türkiye"*dir.

Kısaca, Küresel ticarette yeşil dönüşüm ve dijitalleşmenin etkileri göz önüne alınarak, Türkiye'nin değer zincirlerindeki konumunu geliştirerek yüksek katma değerli ihracat kapasitesini artırmak ve enerji ile imalat sanayiindeki dışa bağımlılığı azaltmak, ayrıca turizm ve yazılım gibi hizmet alanlarında gelir çeşitliliğini artırarak cari işlemler dengesinde sürdürülebilir bir iyileşme sağlamak amaçlanmıştır. On İkinci Kalkınma Planının esas amaçları maddeler halinde aşağıda açıklanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023):

- Mal ve hizmet ihracatında pazar çeşitliliğinin artırılması stratejisi, Türkiye'nin dış ticaret potansiyelini geliştirmek ve küresel pazarlarda daha güçlü bir konum elde etmek için, mal ve hizmet ihracatında Pazar çeşitliliğini artırmak kritik önem taşımaktadır. Bu amaçla, uzak ülkeler stratejisi, bölgesel ve ikili iş birlikleri, bölgesel ve çok taraflı iş birliği platformları gibi farklı araçlardan faydalanılarak kapsamlı bir strateji uygulanması amaçlanmıştır.
- Uluslararası iş birliğinin ve iletişimin artırılmasıyla firmaların ticaret olanaklarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.
- Türkiye'nin mevcut ticaret anlaşmalarını daha etkili kullanarak ve ticari ilişkilerini güçlendirerek ülkenin ticaret ağını genişletmesi, yeni pazarlara erişim sağlamak ve ticaret hacmini artırmak için yeni serbest ticaret anlaşmaları yapması, yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmalarının kapsamını genişleterek ticari fırsatları ve iş birliklerini artırması amaçlanmıştır.
- Gümrük Birliği'nin içeriği güncellenerek hizmet sektörleri ve hizmet ihracatına yönelik etkileri incelenecek ve bu alandaki potansiyel artış saptanarak, hizmet ihracatının geliştirilmesi hedeflenmiştir.
- Çevre dostu uygulamalara geçiş yaparak sürdürülebilir bir ekonomiye katkıda bulunulması ve bu sayede rekabetçilik avantajının korunması tasarlanmıştır.
- AB Yeşil Mutabakatı'na uyum sağlamak amacıyla çevresel sürdürülebilirlik standartlarına uygun olarak ekonomik faaliyetlerin dönüştürülmesi ve bu sayede uluslararası pazarlarda daha güçlü bir konuma ulaşılması planlanmıştır.
- Dış ticarette rekabetçiliği korumak ve ilerletmek için ulusal düzeyde karbon fiyatlandırma mekanizmalarının oluşturulması ve ilk adım olarak Avrupa Birliği'ne uyum sağlayan bir Emisyon Ticaret Sistemi'nin (ETS) uygulanması amaçlanmıştır. Bu sayede karbon emisyonlarının azaltılması ve çevre dostu ticaret uygulamalarının teşvik edilmesi hedeflenmiştir.
- İthalata bağımlı, yüksek istihdam ve döviz geliri potansiyeli barındıran yeşil dönüşüm yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla, çevre dostu

dönüşüme ihtiyaç duyan sektörler için finansal desteklerin çeşitlendirilmesi planlanmıştır.

- Serbest bölgelerde yenilenebilir enerji kullanımının artırılması hedeflenmiştir.
- Serbest bölgelerdeki üretim faaliyetlerinin, daha fazla ekonomik değer yaratacak şekilde genişletilmesi ve teşvik edilmesi planlanmıştır.
- Serbest bölgelerin yatırım için cazip hale getirilmesi ve uluslararası alanda daha tanınır olması amaçlanmıştır.
- Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı, lojistik ve ulaşım kapasitesini artırarak bölgesel bir lojistik üs olarak konumunu güçlendirmesi amaçlanmıştır.

Tüm bu stratejiler, Türkiye'nin dış ticaret potansiyelini artırmayı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlamayı hedeflerken, mevcut 12. Kalkınma Planı'nın bu konuları daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı bir sonraki bölümde açıklanmıştır.

2.2. Yatırım Teşviklerinin Türkiye'deki Etkileri

Türkiye'nin ekonomik gelişimine yönelik çeşitli tedbirler ve teşvikler, iç piyasayı korumaktan küresel çapta oluşabilecek ekonomik krizlere karşı önlem almaya kadar geniş bir yelpazede uygulanmaktadır.

Türkiye'de ekonomik teşvikler, yatırımı özendirmek, istihdamı artırmak, ihracatı desteklemek ve ekonomik büyümeyi sürdürmek amacıyla uygulanmaktadır. Bu teşvikler, yatırımcılara vergi avantajları, finansal destek, altyapı imkanları ve diğer kolaylıklar sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçlamaktadır (Dağ & Çelik, 2019, s. 35-46)

2.2.1. Yatırım Teşviklerinin İhracata Etkisi

Türkiye'nin 2000-2022 yılları arasında ihracatı aşağıdaki Merkez Bankası verilerine göre yaklaşık 9 kat artmıştır. 2000 yılında ihracat hacmi 27,7 milyar dolar iken 2008 yılında 132 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2009 yılındaki ekonomik krizden dolayı ihracat 102 milyar dolara düşmüştür. 2009 yılından sonra 2014 yılına kadar ihracatta artış olmuş ve 2014 yılında 157 milyar dolara yükselmiştir. 2019 yılı sonu 2020 yılını kapsayan dönemde pandemi yaşandığı için ihracat oranları bir önceki seneye göre -1,1% oranında düşmüştür. 2021 yılında ülkede pandemi

etkisinin azalmasıyla ihracat rakamlarında da artış olmuş ve bu artış 2023 yılında da devam etmiştir.

Tablo 5. Türkiye Ekonomisinin 2000-2023 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Rakamları (Milyar ABD $)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	Karşılama Oranı (%)	Cari İşlemler Dengesi
2000	27,7	4,5	54,5	34,0	-26,7	82,2	51,0	-9,9
2001	31,3	12,8	41,3	-24,0	-10,0	72,7	75,7	3,7
2002	36,0	15,1	51,5	24,5	-15,4	87,6	69,9	-0,6
2003	47,2	31,0	69,3	34,5	-22,0	116,5	68,1	-7,5
2004	63,1	33,7	97,5	40,7	-34,3	160,7	64,8	-14,1
2005	73,4	16,3	116,7	19,7	-43,2	190,2	62,9	-20,9
2006	85,5	16,4	139,5	19,5	-54,0	225,1	61,3	-31,1
2007	107,2	25,4	170,0	21,8	-62,7	277,3	63,1	-36,9
2008	132,0	23,1	201,9	18,8	-69,9	333,9	65,4	-39,4
2009	102,1	-22,6	140,9	-30,2	-38,7	243,0	72,5	-11,3
2010	113,8	11,5	185,5	31,7	-71,6	299,4	61,4	-44,6
2011	134,9	18,5	240,8	29,8	-105,9	375,7	56,0	-74,4
2012	152,4	13,0	236,5	-1,8	-84,0	389,0	64,5	-41,7
2013	151,8	-0,4	251,6	6,4	-99,8	403,4	60,3	-49,3
2014	157,6	3,8	242,1	-3,8	-84,5	399,7	65,1	-32,1
2015	143,8	-8,7	207,2	-14,4	-63,3	351,0	69,4	-21,3
2016	142,5	-0,9	198,6	-4,2	-56,0	341,1	71,8	-22,1
2017	156,9	10,1	233,7	17,7	-76,8	390,7	67,1	-35,1
2018	167,9	7,0	223,0	-4,6	-55,1	390,9	75,3	-14,6
2019	171,4	2,1	202,7	-9,1	-31,2	374,1	84,6	15,0
2020	169,6	-1,1	219,5	8,3	-49,8	389,1	77,3	-31,0
2021	225,2	32,8	271,4	23,6	-46,2	496,6	83,0	-6,4
2022	254,1	12,9	363,7	34,0	-109,5	617,9	69,9	-45,7
2023	255,4	0,5	361,7	-0,5	-106,3	617,1	70,6	-45,0

Kaynak: (TCMB, 2024) (SBB, 2023)

Türkiye'nin ihracat rakamları yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir ve bu artışların büyük bir kısmı Türkiye'ye yatırım yapan yabancı yatırımcıların sahip olduğu şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Otomotiv sektöründe Ford, Toyota, Hyundai, Oyak-Renault, Mercedes-Benz, hızlı tüketim malları sektöründe Unilever, enerji ve petrol sektöründe, Star Rafineri, dayanıklı tüketim mallarında BSH Ev Aletleri gibi firmalar, Türkiye'nin en çok ihracat yapan ilk yirmi beş şirketi arasında yer alarak ihracat hacmini artırmış ve cari açığın düşmesine katkı sağlamıştır (İSO, 2023).

2019-2020 yıllarındaki pandeminin olumsuz etkileri turizm gelirlerini düşürmüştür. Küresel ekonomideki yavaşlama ile Avrupa Birliği ülkelerine ihracat azalmıştır. Bu dönemde döviz kurlarının yükselmesiyle Türk Lirasının değer

kaybetmesi aynı zamanda yüksek enflasyon ithalat maliyetlerini artırmış ve bu durum sonucunda da Türkiye'nin cari açığı daha da artmıştır. Bununla birlikte, 2020 yılının ikinci yarısından itibaren ihracat hacmi yükselmeye başlamış ve bu durum CDS primlerinin düşmesine neden olmuştur (Bakırtaş & Ozan, 2021, s. 59-74).

2022 ve 2023 yıllarında cari işlemler dengesinde 2021 yılına göre artış olmuştur. Bu durumun nedenleri arasında, Rusya-Ukrayna savaşı küresel enerji fiyatlarında artışa yol açmış ve Türkiye'nin enerji ithalat maliyetlerini yükseltmiştir. Bu durum, CDS primlerinin de artmasına neden olmuştur. Ancak, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem, ülke ekonomisi üzerinde büyük bir yük oluşturmuş, CDS primlerinin yeniden yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde ihracat, özellikle inşaat malzemeleri ve lojistik sorunları nedeniyle zayıflamış ve bu durum ekonomiye dair risk algısını artırmıştır (Gür, 2023).

İhracatı teşvik etmek, bir ülkenin ekonomik büyümesini desteklemenin ve dış ticaret dengesini geliştirmesinin anahtar yollarından biridir.

İhracata yönelik yatırımlar, üretim kapasitesinin artırılması ve dış pazarlara erişimin genişletilmesi yoluyla, yerli üreticilerin uluslararası rekabet güçlerini yükselterek ihracatlarını artırmalarına katkıda bulunmaktadır.

Yatırım teşvikleri aracılığıyla sağlanan destekler, AR-GE ve ileri teknoloji yatırımlarını teşvik ederek ihracata yönelik üretimi artırabilir. Üretimde katma değeri yüksek ürünlerin tercih edilmesi ve bu ürünlerin ihraç edilmesi için yapılan AR-GE yatırımları, bir ülkenin ihracat potansiyelini önemli ölçüde geliştirebilir ve uluslararası pazarda daha rekabetçi konum elde etmesine katkıda bulunabilir (Şaşmaz & Karamıklı, 2018, s. 2837-2867).

Türkiye'de uygulanmakta olan ihracat teşvik yöntemleri şunlardır (Şaşmaz A. , 2020, s. 2311-2326):

- Gümrük vergisi muafiyeti ve KDV iadesi,
- İhracat Kredi Bankası kredisi,
- AR-GE yardımları,
- İstihdam yardımları,
- Yurtdışı pazarlama ve tanıtım desteği,
- TURQUALITY ve markalaşma programları,
- Tasarım destekleri,

- Vergi, resim ve harç muafiyeti,
- Dahilde işleme rejimi,
- Hariçte işleme rejimi,
- Katma Değer Vergisi istisnası,
- Eximbank kredileridir.

Bu ihracat teşvik yöntemleri, Türkiye'nin uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü artırarak ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçlamakta olup, ihracat potansiyelinin daha etkili bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır.

2.2.2. Yatırım Teşviklerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi

1980'lerden sonra Türkiye, serbest piyasa ekonomisine geçiş yaparak önemli bir değişim yaşamıştır. Bu değişimle birlikte, dış ticaret serbestleşti ve uluslararası rekabet artmıştır. Bu yeni ortamda, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için uygulanan teşvikler daha da önemli hale gelmiştir.

Uygulanan teşvikler, nakit hibeler, vergi istisnaları ve muafiyetleri, düşük faiz oranlı krediler, enerji yardımları, ücretsiz arsa desteği, devlet garantileri, devletin sermayeye katılımı, kamu ihale ve alımları gibi çeşitli şekillerde sunulmaktadır. Bu teşvikler, yatırımları teşvik ederek, yeni iş imkanları yaratarak, rekabeti artırarak ve yenilikçiliği teşvik ederek ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır.

Son yıllarda, AR-GE faaliyetlerinin geliştirilmesi, yeni teknolojilerin keşfedilmesi ve geliştirilmesi, çevre koruma önlemlerinin teşvik edilmesi, girişimcilik programlarının genişletilmesi, işsizliğin azaltılması, ihracatın artırılması ve katma değerli ürün üretiminin desteklenmesi gibi alanlarda yeni nesil teşvikler uygulamaya konulmuştur. Bu teşvikler sayesinde, Türkiye'nin sürdürülebilir bir şekilde kalkınması ve refah seviyesinin yükselmesi hedeflenmektedir (Alata, 2014, s. 1-2).

Tablo 6. Türkiye Ekonomisinin 2000-2023 Yılları Arası Büyüme,

Sanayi Üretimi ve Yatırım Harcamaları Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Sanayi Üretim Endeksi (%)	Yatırım Harcamaları/GSYH (%)
2000	7,3	6,0	3,32
2001	-7,5	-7,5	3,44
2002	7,8	9,4	3,53
2003	5,8	7,8	2,77
2004	9,0	9,4	2,33
2005	7,4	24,0	2,76
2006	6,9	6,7	2,82
2007	4,6	7,9	3,01
2008	0,9	-13,9	3,22
2009	-4,8	2,9	3,12
2010	9,0	21,9	3,22
2011	8,8	9,0	3,08
2012	2,1	2,3	3,15
2013	4,2	9,3	3,61
2014	5,3	4,5	3,26
2015	6,0	7,9	3,45
2016	3,3	1,3	3,48
2017	7,3	13,8	3,67
2018	3,3	-9,8	3,77
2019	0,7	9,0	2,67
2020	1,7	8,9	2,58
2021	11,9	13,1	2,56
2022	5,5	1,7	2,87
2023	4,5	2,3	3,10

Kaynak: (SBB, 2024) (TÜİK, 2024) (TÜİK, 2024) (SBB, 2024)

2000-2023 yılları arasında Türkiye ekonomisi, dünya genelindeki ekonomik krizler, iç siyasi olaylar ve uluslararası sermaye akışlarındaki değişimlerden etkilenmiştir.

2001 krizi sonrası IMF destekli reformlarla büyüme hızlanmış ve sanayi üretiminde istikrarlı bir artış gözlenmiştir; yabancı yatırımlar da artmış ve CDS primleri düşmüştür.

2004-2007 döneminde yüksek büyüme oranları ile birlikte yabancı yatırım girişleri rekor seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2008 küresel finansal krizi, büyümeyi olumsuz etkileyerek CDS primlerinin yükselmesine ve yabancı yatırımların azalmasına neden olmuştur.

2010-2017 döneminde büyüme tekrar hızlanmış, ancak 2013 yılında yaşanan küresel belirsizlikler ve 2016 yılındaki kalkışma girişimi CDS primlerini artırarak yabancı yatırımları azaltmıştır.

2018 yılında yaşanan kur krizi Türkiye ekonomisinde ciddi bir daralmaya yol açarken 2021 yılında pandemi sonrası toparlanma ile büyüme hızlanmıştır. Ancak 2022 yılında gerçekleşen Rusya-Ukrayna savaşı ve 2023 yılında meydana gelen deprem felaketi, CDS primlerini yükselterek yabancı yatırımların azalmasına neden olmuştur.

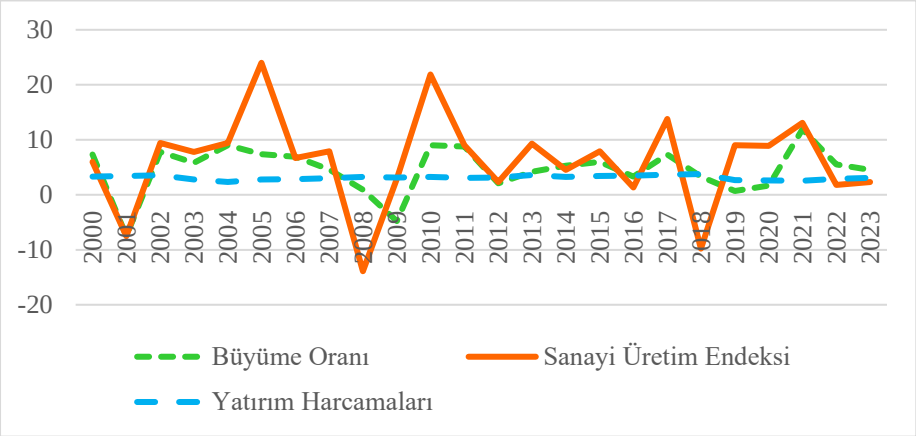

Şekil 2. Türkiye Ekonomisinin 2000-2023 Yılları Büyüme Oranı, Sanayi Üretim Endeksi ve Yatırım Harcamaları Grafiği (%)

Kaynak: (SBB, 2024) (TÜİK, 2024) (TÜİK, 2024) (SBB, 2024)

Türkiye ekonomisinin 2000-2023 döneminde büyüme, sanayi üretimi ve yatırım harcamaları/GSYH oranları, iç ve dış şoklarla sıkça dalgalanmıştır.

CDS primleri, ekonomideki risklerin arttığı dönemlerde yükselirken, yabancı yatırımlar da bu süreçlerde azalmıştır. Özellikle 2018 yılındaki kur krizi ve 2022-2023 yıllarında yaşanan küresel enerji krizi, CDS primlerinin yükselmesine ve yabancı yatırımcı güveninin zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, toplam talepte de azalmaya yol açmış; hane halkı ve işletmelerin harcamalarında kısıtlamalara gidilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, artan risk algısı ve belirsizlik ortamı, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek, iç talebin gerilemesine yol açmıştır.

2.2.3. Yatırım Teşviklerinin İstihdam Üzerine Etkileri

Türkiye'de yatırım teşvikleri, işletmelerin büyüme potansiyelini artırarak yeni iş imkanları yaratmalarını teşvik etmektedir. Yatırım teşvikleri, özellikle işletmelerin genişlemesi, yeni fabrikalar açılması veya mevcut tesislerini modernize edilmesi durumunda istihdamı artırabilir. Yatırım teşviklerinin sağladığı vergi avantajları veya

mali desteklerle işletmelerin yeni çalışanları istihdam etmelerini teşvik etmektedir. Ayrıca, yatırım teşvikleri genellikle bölgesel kalkınma politikalarının bir parçası olarak uygulandığından, ekonomik olarak geri kalmış bölgelerde istihdamı artırarak sosyal ve ekonomik dengesizlikleri azaltabilmektedir (Arslan, 2007, s. 1-15) (Selim, Koçtürk, & Eryiğit, 2014, s. 661-673) (Öz & Buyrukoğlu, 2017, s. 322-336).

Tablo 7. Türkiye Ekonomisinin 2005-2023 Yılları
Sektöre Göre İstihdam Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	25,5	21,4	5,7	47,4
2006	23,4	21,8	6,0	48,8
2007	22,0	21,9	6,1	49,9
2008	21,8	22,2	6,1	50,0
2009	23,3	20,2	6,3	50,2
2010	23,3	21,2	6,5	49,0
2011	22,8	21,0	7,2	49,0
2012	21,7	20,6	7,2	50,5
2013	20,6	21,0	7,3	51,2
2014	20,3	20,7	7,4	51,6
2015	20,2	20,2	7,2	52,4
2016	19,5	19,5	7,3	53,6
2017	19,2	19,2	7,5	54,0
2018	18,4	19,8	7,0	54,8
2019	18,2	19,9	5,6	56,4
2020	17,7	20,5	5,8	55,9
2021	17,2	21,3	6,2	55,3
2022	15,8	21,7	6,0	56,5
2023	14,6	21,3	6,3	57,8

Kaynak: (TÜİK, 2024)

Tablodaki verilere göre, 2006 yılında yatırım tutarı sabit kaldığı için tarım sektöründeki istihdamda artış olmuştur.

2008 yılında tüm dünyayı etkileyen Finansal Krizden, Türkiye ekonomisi de olumsuz yönde etkilenmiştir. Ancak, bu dönemde sanayi sektöründeki istihdam oranı 21,9%'dan 22,2% seviyesine çıkmıştır. 2009 yılında küresel krizin etkileri devam etmekteydi. Bu durum yatırımlarda bir azalmaya yol açmış ve buna bağlı olarak da işsizlik oranı 20,2%'ye yükselmiştir. 2009 yılında devlet ekonomiyi canlandırmak adına yeni bir teşvik paketi uygulamaya koymuştur. Bu teşvik paketinin devreye girmesiyle izleyen dönemlerde yatırımlarda artış görülmüş ve buna bağlı olarak istihdamda da artış olmuştur.

2011-2018 yılları arasında inşaat sektöründe istihdam artışı görülmüştür. Bu durumun başlıca sebebi olarak, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre ile ilgili altyapıların güçlendirilmesi ve yenilenmesi maddesinin uygulamaya konulmasından kaynaklanmıştır.

Hizmet sektöründeki istihdam oranları her yıl artış göstererek 2023 yılında 57,8% ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

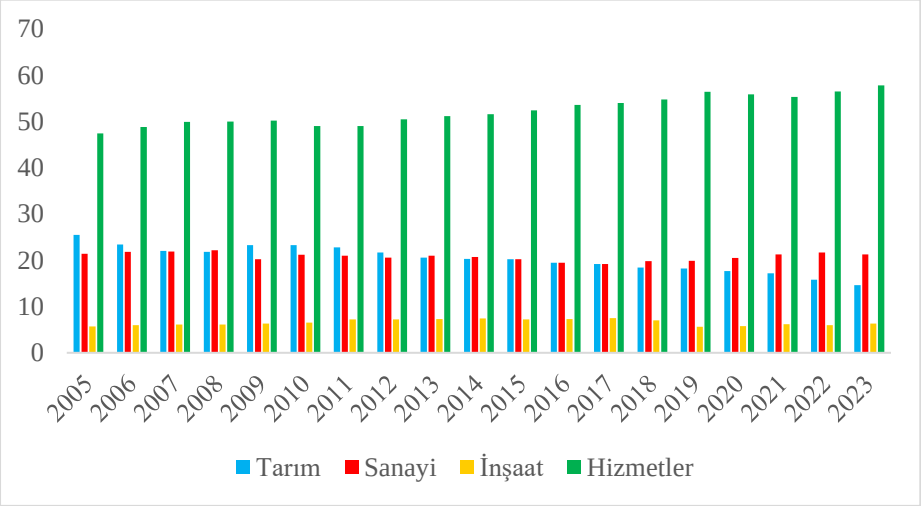

Şekil 3. Türkiye Ekonomisinin 2005-2023 Yılları Sektöre Göre İstihdam Oranları Grafiği (%)

Kaynak: (TÜİK, 2024)

2005-2023 yılları arasında Türkiye'de sektörlere göre istihdam, ekonomik dinamiklerle birlikte CDS primleriyle bağlantılı bir seyir izlemiştir.

Hizmet sektörü, özellikle sağlık, eğitim ve turizm alanlarında büyüyerek en fazla istihdamı sağlayan sektör olmuştur; bu durum, ekonomik istikrarı artırarak CDS primlerinin düşmesine katkıda bulunmuştur.

Sanayi sektörü, otomotiv ve bilişim gibi alanlarda yeni istihdam olanakları yaratırken, istihdamın artışı da yabancı yatırımcı güvenini pekiştirmiştir. Ancak 2020 yılındaki pandemi süreci, genel istihdam seviyelerini olumsuz etkileyerek işsizlik oranlarının yükselmesine yol açmış ve bu durum CDS primlerinin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sektörel istihdam dinamikleri, Türkiye'nin CDS primlerini etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

2.3. Sektörlere Göre Yatırım Teşvikleri

Yatırım teşviklerinin sektörlere göre dağılımı genellikle ülkenin ekonomik öncelikleri, endüstriyel politikaları ve rekabet avantajlarını artırmaya yönelik stratejilerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle, yatırım teşviklerinin sektörel dağılımı ülkeden ülkeye ve zaman içinde değişebilmektedir (İlkhan, Çevikgil, Aydın, & Zeren, 2022, s. 47-65). Ancak, genel olarak yatırım teşviklerinin belirli sektörlere odaklandığı yaygın alanlar şunlardır:

1. İmalat Sanayi: Üretim faaliyetlerini teşvik etmek, üretkenliği artırmak ve endüstriyel altyapıyı güçlendirmek için imalat sanayi genellikle yatırım teşviklerinin odak noktası olmuştur. Özellikle yüksek katma değerli imalat sektörleri, AR-GE odaklı üretim ve ihracat potansiyeli yüksek sektörler teşvik edilmektedir.

   İmalat sanayine yönelik yatırım teşvikleri şunlardır:

   - Gümrük vergisi muafiyeti: İthal edilen ürünlerin gümrük vergilerinden muaf tutulmaktadır.
   - Katma Değer Vergisi (KDV) iadesi: Yatırımcılar, yatırım yaparken ödedikleri KDV'yi belirli koşullar altında kısmen veya tamamen iade alabilmektedirler.
   - Vergi indirimi: Yatırımcının vergi yükümlülüklerinde indirim yapılmaktadır.
   - Sigorta primi işveren hissesi desteği: Yatırımcının işçileri için ödemesi gereken sigorta primine yönelik yardımı kapsamaktadır.

2. Tarım ve Gıda Sanayi: Tarım ve gıda sektörleri, gıda güvenliğini sağlama, tarımsal üretimi artırma ve tarım endüstrisini modernize etme amacıyla teşvik edilmektedir. Tarımsal teknoloji, sulama altyapısı ve tarım ürünlerinin işlenmesi gibi alanlara teşvikler yaygın olarak uygulanmaktadır.

   Tarım ve gıda sektörüne yönelik yatırım teşvikleri şunlardır:

   - Tarımsal araziler bedelsiz tahsis edilmekte veya uygun fiyatla kiralanmaktadır.
   - Tarımsal üretimde kullanılacak makine ve ekipmanlara gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır.
   - Tarımsal ürünlerin işlenmesi için KDV istisnası uygulaması devrededir.

- Tarımsal sulama altyapısına yönelik teşvikler devlet tarafından desteklenmektedir.

3. Enerji Sektörü: Enerji sektörü, çevre dostu ve sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımını destekleme, enerji tasarrufunu yükseltme ve enerji güvenliğini sağlama amacıyla teşvik edilmektedir. Özellikle rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, hidroelektrik ve nükleer enerji gibi alanlar teşvik edilmektedir.

   Enerji sektörüne yönelik yatırım teşvikleri şunlardır:

   - Yenilenebilir enerji projelerine yönelik devlet destekleri vardır.
   - Enerji üretiminde kullanılan ekipmanların gümrük vergisi muafiyeti bulunmaktadır.
   - Enerji verimliliğini artırmaya yönelik teşvikler ve destekler bu sektöre ait destekler içerisinde yer almaktadır.

4. Altyapı Sektörü: Ulaşım, iletişim, su ve atık yönetimi gibi altyapı sektörleri, ekonomik büyümeyi destekleyen temel unsurlardandır. Bu nedenle, altyapı yatırımlarına yönelik teşvikler, altyapının geliştirilmesi, modernizasyonu ve genişletilmesi için gereklidir.

   Altyapı yatırımlarına yönelik teşvikler şunlardır:

   - Büyük ölçekli altyapı projelerine vergi indirimi sağlanmaktadır.
   - Altyapı yatırımlarının finansmanına yönelik düşük faizli kredi imkanları sunulmaktadır.
   - Kamu-özel iş birliği modeliyle altyapı projelerine yatırım yapmak da teşvik kapsamına girmektedir.

5. Hizmet Sektörü: Bilgi ve iletişim teknolojileri, sağlık, eğitim, turizm gibi hizmet sektörleri de yatırım teşviklerinin kapsamına girmiştir. Bu sektörün geliştirilmesi, insan kaynağına yatırım yapılması ve rekabet avantajları gibi kriterler desteklenmiştir.

   Hizmet sektörüne yönelik yatırım teşvikleri şunlardır:

   - Turizm sektörüne yönelik teşvikler:
     - Turizm tesislerinin inşası veya yenilenmesi için vergi muafiyeti vardır.
     - Turizm sektöründe çalışan personel için sigorta primi işveren hissesi desteği bulunmaktadır.

    - Turizm bölgelerinde veya kıyı kesimlerde arazi tahsisi veya kiralanması desteği uygulanmaktadır.
- Lojistik ve Taşımacılık sektörüne yönelik teşvikler:
    - Liman ve havaalanlarına yönelik altyapı yatırımlarına destek sağlanmaktadır.
    - Lojistik merkezlerinin kurulması ve genişletilmesi için vergi muafiyeti uygulanmaktadır.
    - Demiryolu ve karayolu ulaşım projelerine yatırım yapılması için teşvikler yapılmaktadır.
- Sağlık ve Eğitim sektörüne yönelik teşvikler:
    - Sağlık ve eğitim kurumlarının inşası ve modernizasyonu için vergi muafiyeti uygulanmaktadır.
    - Sağlık ve eğitim personellerinin sigorta prim işveren hissesi desteği bulunmaktadır.
    - Sağlık ve eğitim alanlarında yapılan AR-GE faaliyetlerine yönelik destek sağlanmaktadır.
- Teknoloji ve Bilişim sektörüne yönelik teşvikler:
    - Teknoloji ve yazılım firmalarının kurulması ve geliştirilmesi için vergi muafiyeti uygulanmaktadır.
    - AR-GE merkezleri kurulup ve faaliyetleri desteklenmektedir.

İnovasyon ve girişimcilik alanlarında yapılan yatırımlara da teşvikler yapılmaktadır (Özkök, 2009) (Yavan, 2012, s. 9-38) (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024) (Recepoğlu, Doğanay, & Değer, 2022, s. 1056-1081).

Tablo 8. Türkiye Ekonomisinin Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı (Adet)

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
2008	8	1	79	2	40	130
2009	13	9	123	9	48	202
2010	15	9	112	15	40	191
2011	4	16	108	20	44	192
2012	5	25	195	17	52	294
2013	7	20	159	11	65	262
2014	4	12	145	33	70	264
2015	11	7	97	38	49	202
2016	10	3	99	47	61	220
2017	26	16	198	137	123	500
2018	16	12	230	53	109	420
2019	38	6	283	48	123	498
2020	84	20	795	65	116	1080
2021	47	16	615	48	102	828
2022	40	37	797	278	133	1285
2023	34	23	766	271	130	1224

Kaynak: (SBB, 2024)

2008-2023 yılları arasında yatırım teşvikleri özellikle sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik olarak yoğunlaşmış, otomotiv, enerji ve teknoloji gibi stratejik alanlarda artış göstermiştir. Bu teşvikler, yerli ve yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan ilgisini artırarak doğrudan yabancı yatırımların yükselmesine katkı sağlamıştır (Erilli, Koşaroğlu, Yalman, Dündar, & Yıldız, 2024, s. 317-333).

Yatırım teşvikleri, yeni iş fırsatları yaratırken, bu durum ekonomik büyümeyi desteklemiş ve istihdamı artırmıştır. Artan ekonomik güven, CDS primlerini olumlu yönde etkileyerek Türkiye'nin borçlanma maliyetlerini düşürmüştür. Ancak, 2020 yılında yaşanan pandemi ve sonrasındaki küresel belirsizlikler, yatırımcı güvenini olumsuz etkilemiş, CDS primlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde yatırım teşvik belgelerinin etkili bir şekilde kullanılması, risk algısını azaltarak yabancı yatırımların tekrar artmasına zemin hazırlamıştır.

2.4. Yatırım Teşviklerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Devletler, doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekebilmek adına birtakım teşvik tedbirleri kullanmaktadırlar. Bu teşvik önlemleri, vergi indirimi, gümrük vergisi muafiyeti gibi ekonomik teşviklerden oluşmaktadır.

Yatırım yapılacak olan ülkede uygulanan yüksek vergi oranları doğrudan yabancı yatırımcıların yatırım yapma kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, dış ticaret politikaları da doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili

olmaktadır. İthalat kotaları gibi dış ticaret politikalarının, ülkenin dışa açıklık düzeyini ve doğrudan yabancı yatırımcıların gözündeki algısını etkilemektedir. Gümrük vergileri gibi ithalat kotalarının varlığı, ülkenin dış ticaret politikalarının sıkı olduğunu ve dışa açıklığının sınırlı olduğunu göstermektedir, bu da doğrudan yabancı yatırımcılar için olumsuz bir durum olarak karşılanmaktadır (Gürler Hazman, 2010, s. 262-277).

Türkiye'de 2023 yılında DYY için uygulanan yatırım teşvikleri şunlardır (Yılmaz B. , 2021):

1. KDV İstisnası: Yatırım teşvik belgesi olan firmalar, yurtiçi ve yurtdışından satın aldıkları makine ve teçhizatlara KDV muafiyeti sağlanmaktadır.
2. Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım teşvik belgesi sahibi firmalar, yurtdışından ithal ettikleri makine ve teçhizat için gümrük vergisinden muaftır.
3. Vergi indirimi: Gelir ve Kurumlar Vergisi; yatırım katkı oranına ulaşana kadar, indirim oranlarına göre hesaplanan toplam indirimli vergi tutarı üzerinden belirlenmektedir.
4. Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşçi Payı): Yatırımlar aracılığıyla yaratılan istihdam için yasal asgari ücret tutarı üzerinden hesaplanan Sosyal Sigorta primi işçi payı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu destek sadece Bölge 6'da (Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri) yapılacak yatırımlar için geçerlidir ve 10 yıl süreyle devam etmektedir.
5. Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı): Devlet, yatırımlar sonucu oluşan istihdamda, yasal asgari ücret üzerinden ödenen Sosyal Sigorta primlerinin işveren hissesine destek olmaktadır.
6. Gelir Vergisi Stopajı İndirimi: Yatırımlar sonucunda sağlanan ek istihdam gelir vergisi stopajından muaf tutulmaktadır. Bu teşvik, 10 yıl boyunca 6. Bölge'de gerçekleştirilecek yatırımlar için geçerli olacaktır.
7. Faiz Oranı Desteği: Bir yıldan daha uzun vadeli yatırımlar için sağlanan finansman desteğidir. Yatırım teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının 70%'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin belirli bir kısmı, en çok ilk beş yıl için devlet tarafından karşılanmaktadır.

8. Arazi Tahsisi: Maliye Bakanlığı yönetmelikleri çerçevesinde yatırımların arazi ihtiyacına uygun alanlar tahsis edilmektedir.
9. KDV İadesi: Stratejik yatırımlar kapsamında, 500 milyon TL ve üzerinde yapılan sabit yatırımlarda bina-inşaat harcamalarından alınan KDV'nin iadesi yapılmaktadır.
10. AR-GE Teşviği: Türkiye'de AR-GE ve tasarım yatırımlarını teşvik etmek amacıyla, AR-GE merkezlerinde en az 15 ve tasarım merkezlerinde en az 10 personel istihdam eden projelere özel teşvikler sunulmaktadır. Bu teşvikler, 2024 yılı sonuna kadar geçerli olup, şu avantajları içermektedir:
    - AR-GE faaliyetlerine yapılan tüm harcamalar, kurumlar vergisinden indirim yoluyla teşvik edilmektedir.
    - Düzenlenen belgelerde damga vergisi muafiyeti uygulanmaktadır.
    - AR-GE projeleri için yurtdışından alınan malzemeler gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır.

Bu teşvikler, yatırımcıların Türkiye'de daha karlı ve etkin bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla sunulmaktadır.

2.4.1. Türkiye'ye Giriş Yapan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Türkiye'ye gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar 1980-2002 yıllarında 15 milyar ABD doları seviyesindeyken, 2003-2021 yıllarında bu rakam 239 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

Bu artış, Türkiye'nin yatırım ortamındaki iyileşmeler, ekonomik reformlar ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. 2003 yılında başlayan ekonomik istikrar dönemi, yatırım teşviklerinin daha etkin bir şekilde uygulanmasıyla birleşince, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan ilgisini artırmıştır.

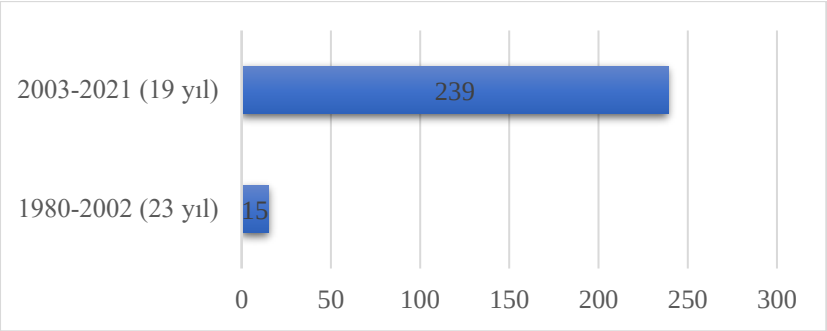

Şekil 4. Türkiye'ye Giren Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024)

2003-2021 yılları arasında uygulanan yatırım teşvikleri, özellikle sanayi ve teknoloji sektörlerinde yeni projelerin hayata geçirilmesine olanak tanımış ve bu durum, doğrudan yabancı yatırımların artışında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu dönemde Türkiye'nin CDS primleri, ekonomik reformlar ve siyasi istikrar sayesinde düşüş göstermiştir. Düşük CDS primleri, Türkiye'nin borçlanma maliyetlerini azaltmış ve yatırımcıların risk algısını olumlu yönde etkilemiştir.

Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, ülkenin ekonomik çeşitliliğini ve yatırım ortamının güçlülüğünü yansıtarak, uluslararası iş birliklerinin ve ekonomik büyümenin önemli bir göstergesi olmuştur.

2.4.2. Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Öne Çıkan Sektörler

Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım dağılımında sektörlerde grafikten de anlaşılacağı üzere önemli çeşitlilik bulunmaktadır.

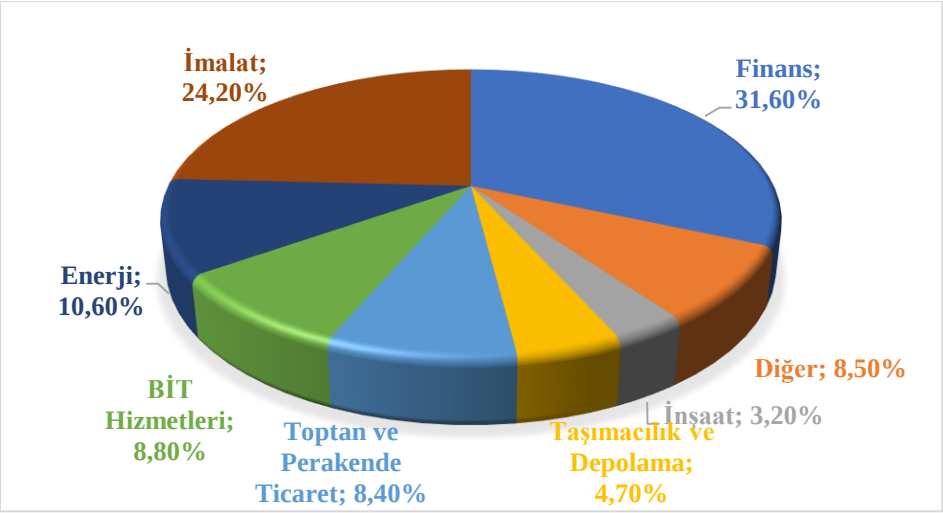

Şekil 5. Türkiye Ekonomisinde 2003-2021 Yılları Yüksek Doğrudan Yabancı Yatırım Alan Sektörler

Kaynak: (TCMB, 2024)

Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda sektörel bazda yapılan kıyaslamada en fazla oranı 31,6% ile finans sektörü ardından 24,2% oranıyla imalat sektörü almıştır.

Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlarda 2003-2021 yılları arasında en yüksek yatırım finans sektörüne gerçekleşmiş olmasına rağmen, bu yatırımlar bankacılık ve finansal hizmetler alanında yoğunlaşmıştır. Ancak, bu tür yatırımlar ülkeye doğrudan yatırım kapsamına girmemektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere, imalat ve enerji sektörü toplam yatırımların %34,80'ini oluşturmaktadır. Bu durum, Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımların özellikle otomotiv, enerji, teknoloji ve hızlı tüketim malları gibi sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

Bu dönemde, yatırım teşvikleri, özellikle stratejik sektörlere yönelik büyük projelerin hayata geçirilmesini desteklemiştir. Otomotiv sektörü, Türkiye'nin güçlü sanayi altyapısı ve artan ihracat potansiyeli sayesinde yabancı yatırımları en fazla çeken alan olmuştur. Enerji sektörü, özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarıyla dikkat çekerken, bu alanlarda sağlanan teşvikler hem çevresel sürdürülebilirliği hem de enerji bağımsızlığını artırmayı hedeflemiştir. Teknoloji sektörü de dijital dönüşüm ve inovasyon odaklı yatırımlarla önemli bir büyüme göstermiştir.

Ayrıca, CDS primlerindeki düşüş, Türkiye'nin ekonomik istikrarını artırarak yatırımcıların risk algısını olumlu yönde etkilemiş ve yabancı sermaye akışını

hızlandırmıştır. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, Türkiye'nin uluslararası yatırımcılar için cazip bir pazar haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

2.4.3. Türkiye'de En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Kaynağı Ülkeler

Türkiye'ye 2003-2021 yıllarında gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların büyük çoğunluğu grafikten de anlaşılacağı üzere, Avrupa ülkeleri, ABD ve Körfez ülkelerinden gerçekleşmiştir.

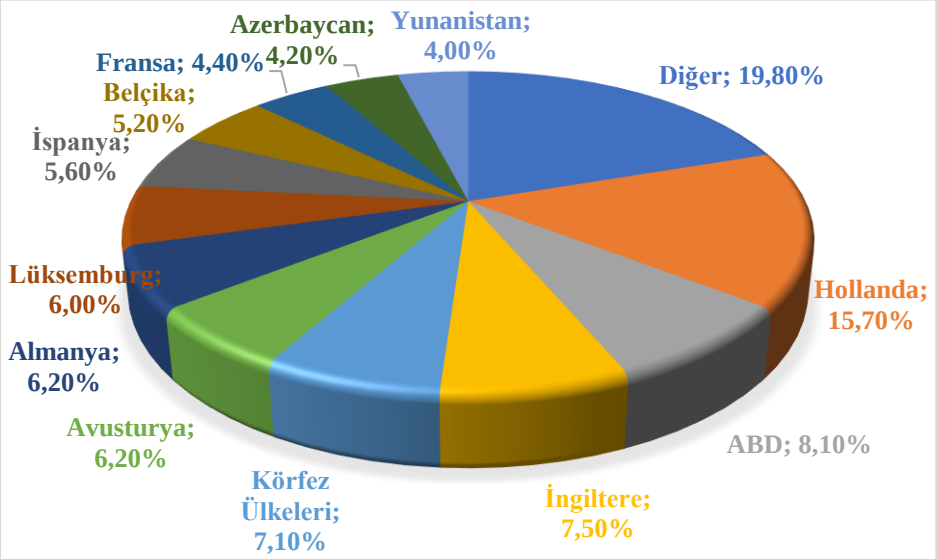

Şekil 6. Türkiye Ekonomisinde 2003-2021 Yılları En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Kaynağı Ülkeler

Kaynak: (TCMB, 2024)

2003-2021 yılları arasında Türkiye'ye en büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı ülkeler arasında Avrupa ülkeleri, özellikle Almanya, Hollanda ve İngiltere öne çıkmaktadır. Bu ülkelerden gelen yatırımlar, Türkiye'nin stratejik konumu ve genç nüfusu gibi avantajlarından yararlanarak çeşitli sektörlerde projeler gerçekleştirmiştir.

2.4.4. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Profili

Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası sermayeli şirketlerin sayısı 2002 yılında 5.600 iken 2022 yılının ilk altı ayında bu rakam 78.257 yükselerek önemli bir artış göstermiştir.

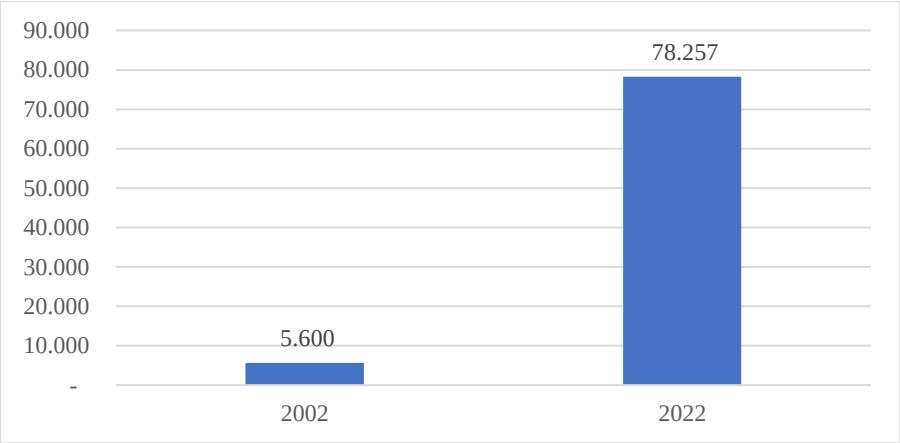

Şekil 7. Türkiye Ekonomisindeki Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024)

Şirket sayılarındaki büyümenin ardında yatan faktörlerden biri, devletin sağladığı yatırım teşvikleridir. Yatırım teşvikleri, özellikle stratejik sektörlerdeki yabancı yatırımların artmasını sağlamış, bu durum da Türkiye'nin uluslararası sermaye için cazip bir merkez haline gelmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca, CDS primlerindeki düşüş, yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenini artırarak, risk algılarını olumlu yönde etkilemiştir.

Sonuç olarak, artan uluslararası sermayeli şirket sayısı, Türkiye'nin ekonomik büyümesine ve uluslararası arenada rekabet gücüne katkıda bulunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde, çalışmanın temelini oluşturan literatür taraması detaylı bir şekilde sunulmuştur. İlgili araştırmaların incelenmesiyle birlikte, çalışmanın kapsamı ve amacı belirlenmiştir. Ardından, çalışmanın metodolojik çerçevesi açıklanmış olup, veri toplama süreci ve analiz yöntemleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu bölüm, çalışmanın bilimsel temelini oluşturmakla birlikte, araştırmanın yöntemsel yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İlgili Literatür Taraması

Günümüzde, doğrudan yabancı yatırımların bölgesel ekonomilere ve kalkınmaya olan etkisi giderek artan bir ilgi çekmektedir. Bu bağlamda, teşviklerin bölgesel ekonomiler üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmalar önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Aşağıda, bu alandaki bazı önemli çalışmalar incelenmiştir.

Literatürde, yabancı yatırım teşvikleri ve CDS'in doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi uzun dönemde anlamlı bulunmamıştır. Ancak, bu çalışmada 2006-2023 döneminde hipoteze konu olan değişkenler arasındaki ilişkinin uzun dönemde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, literatüre önemli bir katkı sunarak, Türkiye'nin yatırımcılar nezdindeki risk algısının ve uluslararası yatırım ortamının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcıların, yüksek CDS seviyeleri ve devletin sağladığı teşvikler ışığında, uluslararası piyasalarda riskleri çekme potansiyeli artmaktadır.

Bu bulgu, diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında, Türkiye'nin yatırım stratejileri ve risk yönetimi konusunda yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, Türkiye'nin ekonomik istikrarı ve yatırım çekiciliği açısından gelecekteki politikalara katkı sağlayabilecek veriler sunmaktadır.

Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İlgili Literatür Taraması

Makalenin Yazarı	Makalenin Başlığı	Yıl	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Len J. Trevino and Kamal P. Upadhyaya	Foreign Aid, FDI and Economic Growth: Evidence From Asian Countries	2003	Zaman Serisi Verileri	Doğrudan yabancı sermaye ile yabancı yardım	Çalışmaya göre hem yabancı yardımın hem de doğrudan yabancı sermayenin kalkınmaya pozitif katkıları olduğu tespit edilmiştir. Ancak, açık ekonomilerde doğrudan yabancı sermayenin etkisinin yabancı yardımdan daha büyük olduğu bulunmuştur.
Sourafel Girma, Richard Kneller and Mauro Pisu	Export versus FDI: An Empirical Test	2005	Stokastik Üstünlük	Uluslararası ticaret ile doğrudan yabancı yatırımlar	Çalışmaya göre, uluslararası ticarette firmaların kendiliğinden seçilmesi, firmaların verimlilik seviyelerine bağlı olarak değişmektedir. En verimli firmalar, doğrudan yabancı yatırımlarla ilişkilendirilen daha yüksek maliyetleri karşılayabilmektedir. Ayrıca, bu firmalar yurtdışındaki pazarlara girerek hizmet sunmanın kârlı olduğunu bulabilmektedir. Diğer bir grup firma yabancı pazarlara ihracat yapmayı tercih etmektedir. En az verimli firmalar ise sadece iç pazarda hizmet vermektedir.
Onur Demirel	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması	2006	Üç Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (3 SLS)	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmaya göre, doğrudan yabancı yatırım, diğer sermaye akışları, ihracat artışı ve dış yardım alımlarının ekonomik büyümeye pozitif yönde etki yaptığını göstermiştir. Dolayısıyla, Türkiye'de DYY girişlerinin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna varılmıştır.
Henrik Hansen, John Rand	On the Causal Links Between FDI and Growth in Developing Countries	2006	Granger Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)	Çalışmanın analizinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH üzerindeki etkisinin uzun vadeli olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ancak, DYY'ın GSYİH oranı üzerinde uzun vadeli bir etkisinin olmadığı belirtilmektedir. Bu durumda, DYY'ın büyümeyi teşvik ettiği sonucuna varılmaktadır.
Parantap Basu, Chandana Chakraborty, Derrick Reagle	Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach	2007	Panel Eşbütünleşme Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmada, heterojen ülke etkileri göz önüne alındığında, yani farklı ülkelerin özellikleri dikkate alındığında, doğrudan yabancı yatırım ve GSYİH arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu belirtmektedir. Eşbütünleşme vektörleri, daha açık ekonomiler için GSYİH ve DYY arasında iki yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir, yani hem DYY'nın GSYİH'yi etkilediğini hem de GSYİH'nın DYY'yı etkilediğini ortaya koymaktadır. Ancak, daha

					kapalı ekonomiler için uzun vadeli nedensellik tek yönlüdür ve GSYİH'dan DYY'a doğru hareket etmektedir. Bu durum, büyüme ve DYY'nın kısıtlayıcı ticaret ve yatırım rejimlerinde birbirini desteklemediğini öne sürmektedir.
Mehmet Alagöz, Savaş Erdoğan, Nurgün Topallı	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007	2008	Regresyon Analizi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme	Çalışmaya göre, modelin esneklik katsayıları incelendiğinde, doğrudan yabancı yatırımlarının ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin orta dereceli olduğu anlaşılmıştır. Yani, bu iki değişkenin birbirine katkısı ne çok yüksek ne de çok düşük olarak değerlendirilmiştir.
Muhsin Kar, Fatma Tatlısöz	Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi	2008	En Küçük Kareler Tahmin Yöntemi ile Regresyon Analizi	Yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı sermaye	Çalışma sonucunda, uluslararası net rezervler, gayri safi milli hasıla ve dışa açıklık oranı ile DYY arasında artan bir bağlantı olduğu saptanmıştır. Elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleri de DYY girişlerini olumlu etkileyen faktörler olarak belirlenmiştir. Ancak reel döviz kuru ve işgücü maliyetlerinin artması ise DYY olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında yer aldığı görülmüştür.
Wai-Mun Har, Kai-Lin Teo, Kar-Mun Yee	FDI and Economic Growth Relationship: An Empirical Study on Malaysia	2009	Zaman Serisi Verileri	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışma sonucuna göre, Malezya'daki DDY'ın ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkili olduğu ve DYY'ın Malezya'daki GSYİH üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.
Hasan Vergil, Necla Ayaş	Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkileri: Türkiye örneği	2009	Panel Veri Test ve Tahmin Yöntemleri	Doğrudan yabancı yatırım ile istihdam	Yapılan çalışmalar, incelenen dönem (1992-2006) içerisinde ve sektörlere göre DYY'ın istihdamı negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle imalat sanayi sektöründe bu negatif etkinin daha belirgin olduğu görülmüştür. Bu sonuç, teorik açıklamalarla uyumludur. Türkiye gibi ekonomilerde, DYY'ın büyük bölümü satın alma ve birleşme yatırım çeşidinden oluştuğu düşünüldüğünde, istihdamın olumsuz etkilenebileceği anlaşılmaktadır. Teorik olarak, yeni yatırım yapılması durumunda doğrudan yabancı yatırımların istihdamı olumlu etkilemesi beklenirken, bu sonuçlar bu beklentinin karşılanmadığını göstermektedir.
Vijayakumar Narayanamurthy,	Determinants of FDI in BRICS	2010	Panel Veri Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ve	Çalışma, BRICS ülkelerinin DYY girişlerini etkileyen unsurları kapsam içine almıştır. Ekonomik istikrar ve büyüme potansiyeli

Sridharan Perunal, Rao Kode Chandra Sekhara	Countries: A Panel Analysis			makroekonomik değişkenler	(enflasyon oranı ve endüstriyel üretim ile ölçülen) ile ticaretin açıklığı (toplam ticaretin GSYİH'ya oranı ile ölçülen) gibi diğer değişkenlerin BRICS ülkelerinin DYY girişlerini etkilemede anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik sonuçların, DYY akışlarını belirleyen alternatif değişkenler için genel olarak güçlü olduğu tespit edilmiştir.
Dierk Herzer	Outward FDI and Economic Growth	2010	Granger Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ekonomik büyüme	Çalışma sonuçlarına göre, nedensellik iki yönlüdür, yani artan dışa doğru doğrudan yabancı yatırımların artan iç talebin hem sonucu hem de nedeni olduğu öne sürülmektedir. Başka bir deyişle, artan DYY hem iç talebi artırırken hem de iç talebin artmasına sebep olmaktadır.
Fatma Turan Koyuncu	Türkiye'de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal VAR Analizi: 1990-2009 Dönemi	2010	VAR Analizi	Makroekonomik değişkenler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları	Çalışmaya göre, Türkiye'deki DYY girişlerinin, önceki dönemlerdeki yabancı yatırım miktarları, GSYİH, ticari dışa açıklık ve net uluslararası rezervlerdeki değişikliklerden önemli ölçüde etkilendiği belirlenmiştir. Yani, Türkiye'deki yabancı yatırım akışları, geçmiş yatırım seviyeleri ve küresel ekonomik koşullardaki değişimlerle yakından ilişkilidir.
Mevlüdiye Şimşek, Sema Behdioğlu	Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma	2010	Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu	Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ile GSMH	Çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'deki DYY'ın GSMH üzerindeki etkisinin olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Yani, doğrudan yabancı sermaye yatırımları arttıkça GSMH da artmaktadır.
Gülsüm Gürler Hazman	Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	2010	Toda-Yamamoto Nedensellik Modeli	Yabancı sermaye yatırımları ile teşvik belgesi	Çalışmada, DYY ile teşvik belgeleri arasındaki ilişkinin çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmadığı yönünde olmuştur.

	Çerçevesinde Değerlendirme				
Nuri Yavan	Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz	2011	Regresyon Analizi	Yatırım teşvikleri ile bölgesel ekonomik büyüme	Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular sonucunda, il bazında yapılan yatırım teşvikleri arttıkça, ilgili ildeki GSYİH miktarı ve kişi başına gelirin arttığı tespit edilmiştir. Genel olarak, yatırım teşviklerinin bölgesel düzeyde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığı sonucu çıkarılmıştır.
Aviral Kumar Tiwari, Mihai Mutascu	Economic Growth and FDI in Asia: A Panel-Data Approach	2011	Panel Veri Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmada, Asya ülkelerinin büyümesinde işgücü ve sermayenin önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. İlk aşamada özellikle ihracata dayalı bir büyüme stratejisi önerilmiş ve daha sonra, büyümenin ilerleyen dönemlerinde, doğrudan yabancı yatırıma bağımlılığın uygun bir seçenek olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Ömer Yılmaz, Vedat Kaya, Merter Akıncı	Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)	2011	Granger Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Granger nedensellik testi sonuçları, DYY ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu değişkenler üzerine yapılan EG eşbütünleşme testi, bu değişkenlerin birbiriyle eşbütünleşik olduklarını ortaya koymuştur. Analiz sonuçları, DYY'ın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler sağladığını belirlemiştir.
M. Ozan Saray	Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği	2011	ARDL Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli	Doğrudan Yabancı Yatırım ve istihdam	ARDL eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli kullanılarak yapılan çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'de DYY ile istihdam arasında uzun vadeli ve istatistiksel olarak anlamlı bir bağlantı tespit edilememiştir. Bu bulgular, Türkiye'ye gelen DYY'ın işsizlik üzerinde azaltıcı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.
Ivy Wong	FDI and Economic Growth	2012	En Küçük Kareler Yöntemi	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmada, uzun vadeli ekonomik büyümeyi analiz etmek için bir büyüme modelinin kullanılmıştır. Bu modelde, tasarruf, nüfus artışı, eğitim ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi dört değişkene odaklanılmıştır. Analiz, DYY girişlerinin bir ülkenin kalkınma çabalarına ve kişi başına sermaye başına GSYİH'ye önemli ölçüde katkı sağladığını göstermektedir. DYY ile diğer değişkenler arasında güçlü ve olumlu bir korelasyon gözlemlenmiştir. Nüfus artış hızı daha düşük olan ülkelerin, daha yüksek tasarruf oranlarına ve daha yüksek eğitim başarılarına sahip olduğu belirtilmektedir.
Mustafa Uysal, Mustafa Emir, Bülent Doğru	Ülke Riskinin Doğrudan Yabancı Yatırım Üzerinde	2013	Johansen Eş-bütünleşme Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile	Çalışma sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir dizi faktörlerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Ekonomik büyüme ve ülke riski pozitif bir etki sergilerken, politik risk ve dış ticaret açığı

	Etkisi: Türkiye Örneği		ve Hata Düzeltme Modeli	makroekonomik değişkenler	değişkenleri negatif bir etkiye sahiptir. Öte yandan, dışa açıklık oranı ve reel döviz kuru değişkenleri ile DYY arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Ekonometrik analizler, DYY ile politik risk ve ülke riski arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, politik risk ve ülke riski arttıkça, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da artma eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır.
Hamza Çeştepe, Ertuğrul Yıldırım, Melike Bayar	Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret: Toda-Yamamoto Yaklaşımıyla Türkiye'den Nedensellik Kanıtlar	2013	Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile dış ticaret	Çalışmadaki bulgulara göre, Türkiye örneğinde "büyümeye dayalı ihracat", "ihracata bağlı doğrudan yabancı yatırımlar" ve "ithalata bağımlı ihracat" varsayımlarını doğrulamaktadır. Ancak bu sonuçlar, ithalata dayalı ihracat yapısının sürmesi ve DYY girişlerinin bu yapıyı değiştirmemesi nedeniyle, Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezini doğrulanmadığına işaret etmektedir. Yani, Türkiye'de ihracata dayalı büyüme modeli beklenen şekilde işlememektedir.
Nii Amon Neequaye, Reza Oladi	Environment, Growth and FDI Revisited	2015	Panel Veri Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile çevresel bozulma ve çevresel yardım ödemeleri	Çalışmanın bulgularına göre, karbondioksit ve enerji ile sanayi sektörlerinden kaynaklanan toplam sera gazı emisyonları için çevresel Kuznets eğrisi fenomeni gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, nitrojen oksit ve atık sektöründen kaynaklanan toplam sera gazı emisyonları için benzer bir eğriye dair kanıt bulunmamıştır.
Seiko Minota Zekarias	The Impact of Foreign Direct Investment (FDI) on Economic Growth in Eastern Africa: Evidence from Panel Data Analysis	2015	Panel Veri Analizi, Generalized Method of Moments	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmaya göre, Doğu Afrika'da dış doğrudan yatırımın ekonomik büyümenin anahtar bir faktörü olduğunu ve ekonomik koşullu yakınsamayı hızlandırdığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, Doğu Afrika'nın yatırım koşullarının iyileştirilmesi, bölgesel iş birliğin güçlendirilmesi, insan sermayesini ve altyapıyı geliştirilmesi ve ihracata yönelik yatırımı teşvik etmesiyle daha fazla DYY'yı çekmesi gerektiğini belirtmektedir.
Keshab R Bhattarai	FDI and Growth	2016	Panel Veri Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmadaki analiz sonuçları, DYY girişlerinin ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır, ancak DYY çıkışlarının ise olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, zaman ve ülkeye özgü etkilerle uyumlu olup, çıktı büyüme oranları, yatırım oranları ve DYY giriş ve çıkışlarıyla ilgili stilize edilmiş gerçekleri desteklemektedir.

Merve Acar	Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği	2016	Granger Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme	Çalışmanın sonuçlarına göre, DYY ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun sebebi olarak, alınan yatırımların büyük oranda portföy yatırımları şeklinde olması ve bu yatırımların katma değer veya üretim artışı sağlamayacak şekilde gerçekleşmesi gösterilmektedir. Bu durum, istihdam yaratacak yatırımların yapılmamasına yol açmıştır. Bu durum, yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler arasında belirleyici bir rol oynamadığını göstermektedir.
Mürşit Recepoğlu, Mustafa Kemal Değer	Türkiye'de Bölgesel Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizleri (2004-2011)	2016	Panel Veri Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Yatırım teşvikleri ile ekonomik büyüme	Analizlerin sonuçlarına göre, yatırım teşviklerinin uzun vadeli olarak bölgesel ekonomik büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde artırdığı saptanmıştır. Bu etki hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bölgelerde ekonomik büyüme ile yatırım teşvikleri arasında çift yönlü bir ilişki şeklinde görülürken, az gelişmiş bölgelerde yatırım teşviklerinin bölgesel büyümeyi tek yönlü olarak etkilediği belirlenmiştir.
Harun Kılıçaslan, Zeynep Kılıç	Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşviklerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme	2016	Karşılaştırmalı Yöntem	Teşvik belgesi adedi ile yatırım miktarı	Çalışma sonuçlarına göre, mevcut yatırım teşvikleri sisteminin, 2. Bölge'deki yatırım oranlarını artırmada başarılı olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, Sakarya ilindeki yatırım artışlarının mevcut teşvik sisteminden bağımsız olduğu sonucuna varılmıştır. Yani, 2. Bölgedeki yatırım artışı teşvik sisteminden bağımsız olarak gerçekleşmiştir.
Ferudun Cemal Sofuoğlu	Teşvik Kararlarının 6. Bölge Yatırımlarına Etkisi ve Şanlıurfa Örneği	2016	Anket Yöntemi	Yatırım teşvikleri ile yatırım kararı	Çalışmaya göre, yatırım teşvik kararlarının 6. Bölge olarak belirlenen ve genellikle daha az gelişmiş bölgelerde yatırım yapmayı hedefleyen işletmelerin yatırım kararlarını etkilediği sonucuna varılmıştır. Yani, verilen teşviklerin 6.bölgeye yönelik olması, işletmelerin bu bölgelere yatırım yapma isteklerini artırdığı ve yatırım kararlarını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir.
Ersan Öz, Selçuk Buyrukoğlu	Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik	2017	VAR Analizi	Yatırım teşvikleri ile makroekonomik değişkenler	Çalışma bulgularına göre, yatırım teşviklerinin makroekonomik değişkenlerden, büyüme ve istihdam arasında olumlu sonuç bulunurken, yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında nötr sonuç bulunduğu tespit edilmiştir.

	Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi				
Philip Gunby, Yinghua Jin, W. Robert Reed	Did FDI Really Cause Chinese Economic Growth? A Meta-Analysis	2017	Meta-Analiz	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışmaya göre, DYY'nin Çin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin aslında tahmin edilenden daha küçük olduğu ve bu etkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirtilmektedir.
F. Dila Taşdemir, Hüseyin Erdaş	Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği	2018	Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırması Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme	Çalışmada, ekonomik büyümenin DYY açıklama kapasitesinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Başka bir deyişle, ekonomik büyümenin DYY ne kadar etkilediğini gösteren oranın düşük olduğu tespit edilmiştir.
Mahmut Ünsal Şaşmaz, Yılmaz Bayar	Mali Teşvikler ile Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Arasındaki İlişkinin ARDL Yaklaşımı ile Analizi: Türkiye Örneği	2018	ARDL Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi	Mali teşvikler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları	Çalışma bulgularına göre, uzun vadede mali teşviklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif olarak etkilediği belirlenmiştir. Yani, araştırma mali teşviklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırdığını ortaya koymuştur.
Chien-Chiang Lee, Chun-Ping Chang	FDI, Financial Development and Economic Growth International Evidence	2019	Panel Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme	Çalışma sonucuna göre, kısa vadeli ilişkiye dair kanıtlar zayıf olsa da değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkinin açık olduğu net bir şekilde görülmektedir.
Binyam Afewerk Demena, Sylvanus Kwaku Afesorgbor	The Effect of FDI on Environmental Emissions: Evidence From A Meta-Analysis	2019	Meta-Analiz	Doğrudan yabancı yatırım ile çevre	Çalışma sonuçları, DYY'ın çevresel emisyonlar üzerindeki ilk etkisinin neredeyse sıfır olduğunu göstermektedir. Ancak, çalışmalardaki çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, doğrudan yabancı yatırımların çevresel emisyonları önemli derecede düşürdüğü
Hüseyin Ağır, Merve Rutbil	Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	2019	Zaman Serileri	Doğrudan yabancı yatırım ile sabit sermaye yatırımları	Çalışmada kullanılan modelde ekonomik büyümenin açıklanabilmesi için DYY ile sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. DYY ve sabit sermaye yatırımları arasında eşbütünleşik bir ilişki bulunamamıştır. Kısaca, bu iki değişken birbirine bağımlı değildir. DYY'ın ekonomik büyümeye etkisinin ise, sınırlı olduğu görülmüştür.

					Yani, DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileme gücü kısıtlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Mehmet Altuntaş, Sümeyya Altuntaş	Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Olan Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ekonometrik Analiz	2020	Panel Eşbütünleşme, Granger Nedensellik Analizi	Doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam	Çalışmaya göre, Panel eşbütünleşme analizine göre, DYY ve istihdam arasında istikrarlı bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin uzun vadeli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam yaratma kapasitesine sahip olduğunu ve istihdamdaki değişikliklerin DYY ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Granger Analizine göre, DYY değişkeni istihdam değişkeninin gelecekteki değerlerini tahmin edebilirken, istihdam değişkeni DYY'ın gelecekteki değerlerini tahmin etmede kullanılamaz. Bu durum, DYY'ın istihdam üzerindeki etkisinin tek yönlü olduğunu ve istihdamın DYY'dan etkilendiğini, ancak tersinin geçerli olmadığını göstermekte olduğu sonucu çıkarılmıştır.
Hüseyin Kutbay	Vergi Teşviki Uygulamasının Yatırım Çıkışları Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analiz	2020	Panel Veri Analizi	Vergi teşviki ile doğrudan yabancı yatırım	Çalışmaya göre, vergi teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımları üzerinde tek başına bir etkisi olmadığı ancak diğer değişkenlerle birlikte değerlendirildiğinde etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir.
Özge Korkmaz, Barış Daştan	Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki (2005-2019)	2020	Maki Eşbütünleşme Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Doğrudan yabancı yatırımlar ile iş gücü piyasası	Maki eşbütünleşme testi sonuçları, bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymuştur. Öte yandan, Toda-Yamamoto testi sonucu, işsizlik oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'deki işsizlik oranının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen tek yönlü bir nedensel etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Suna Şahin	Doğrudan Yabancı Yatırım, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye Örneği	2021	Panel Granger Nedensellik Analizi ve Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi	Doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası ticaretin büyümesi	Çalışmaya göre, GSYİH ile DYY arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, GSYİH'nın ticaret açığını da etkilediği belirlenmiştir. Uzun dönemde de geçerli olan bu bulgular, politika yapıcılarının ekonomiyi liberalleştirmeleri ve ticaret engellerini azaltmaları gerektiğini önermektedir. Bu politikaların sürdürülebilir yüksek ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yardımcı olabileceği sonucuna varılmıştır.

Şener İlter ve Remzi Gök	Kredi Temerrüt Swaplarının (CDS) Doğrudan Yabancı ve Portföy Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği	2021	Granger Nedensellik Analizi	DYY ile Portföy yatırımları ve CDS primler	Çalışmadaki bulgular, CDS'deki değişikliklerin DYY ve Portföy yatırımları (FPI) ile negatif ilişkili olduğunu, ancak DYY ile FPI arasında %1 seviyesinde pozitif bir korelasyon bulunduğunu göstermektedir. DYY değişiklikleri CDS hareketlerine Granger neden olmakta, fakat ters yönde bir etki gözlemlenmemektedir. Ayrıca, FPI ve CDS arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Ayberk Şeker, Mahmut Kadir İşgüven	Ülke Kredi Riskinin Uluslararası Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği	2022	ARDL Sınır Testi	CDS primleri, DYY ve İthalat	Çalışmaya göre, CDS primindeki artışların Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerinde uzun vadede negatif etkisi olduğunu göstermiştir. Frekans alanı nedensellik testi ise kredi risk priminden Türkiye'nin ithalat hacmine orta ve uzun vadede, doğrudan yabancı yatırımlara ise orta vadede tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur.
Ertan Sevinç, Ayberk Şeker	Yatırım Teşvikleri ile Uluslararası Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki ilişki: Türkiye Örneği (2001-2021)	2023	Eşbütünleşme Analizi ve Frekans Alanı Nedensellik Analizi	Yatırım teşvikleri ile uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar	Eşbütünleşme ve nedensellik analizleri sonucunda, yatırım teşvikleri ile uluslararası ticaret ve DYY arasında uzun vadeli bir bağlantı olduğu belirlenmiştir. Frekans alanı nedensellik analizi sonuçlarına göre, ihracattan yatırım teşviklerine yönelik kısa vadeli tek yönlü bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca, yatırım teşviklerinin DYY yönelik orta ve uzun vadeli tek yönlü bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Hakan Sarıtaş, Asım Kar, Şevket Pazarcı	Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile CDS, VIX Endeksi ve Kredi Derecelendirme İlişkisi	2023	ARDL Sınır Testi	DYY ile CDS primleri	ARDL yöntemi sonuçlarına göre, Türkiye'de DYY ile CDS primleri arasında uzun dönemli ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.
Hakan Kum, Zeynep E. Topaloğlu ve Melek Kıdemli	Türkiye'de Kredi Temerrüt Swapları ile Küresel Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi, BIST 100 ve Bankalarla Yapılan	2023	ARDL Sınır Testi	Küresel Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi, BIST 100 Endeksi ve CDS Primi	Çalışmadaki analize göre, CDS primi ile BIST-100 Endeksi arasında hem kısa hem de uzun vadede negatif, Küresel Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi ile CDS primi arasında ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, CDS primi ile bankalara yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki				
Levent Sezal	The Relationship Between Foreign Direct Investments and CDS Premiums in Türkiye: Time-Varying Causality Test (2011-2023)	2024	Granger Nedensellik Analizi	DYY ile CDS primleri	Çalışmanın sonucunda, %5 anlamlılık düzeyinde doğrudan yabancı yatırımlar ile kredi temerrüt swapı primleri arasında ve CDS primleri ile DYY arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı tespit edilmiştir.

3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizine Yönelik Tahminleme

Çalışmaya konu olan ekonometrik analize ilişkin bağımlı ve bağımsız değişkenler ve bu değişkenlerle ilgili zaman serilerinin incelenmesi, araştırma sonuçlarının anlamlı bir şekilde açıklanması ve anlam kazandırılması için kritik bir adımdır. Bu aşamada veri setinin içeriği, boyutu, dağılımı ve diğer istatistiksel özellikleri aşağıda detaylı bir şekilde incelenmektedir.

3.2.1. Değişkenler ve Veriler

Çalışmada analize alınan veriler üçer aylık periyotları kapsamaktadır. Veri aralığı 2006 yılının birinci çeyreğinden 2023 yılının dördüncü çeyreğine kadardır (2006Q1 – 2023Q4). İncelenen dönem aralığı 18 yıllık olup, her değişken için 72 gözlem değeri bulunmaktadır.

Çalışmaya konu olan dönemin 2006 yılından itibaren başlamasının sebebi, Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde, Türkiye'nin, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'nden AB'nin uyguladığı Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na (UFRS) geçiş yapmış olmasıdır. Bu nedenle, 2006 öncesi veriler analiz kapsamına alınmamıştır (Avrupa Birliği, 2008, s. 60-68).

Çalışmada kullanılan değişkenlerin verileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve investing.com internet adresinin yayınladığı resmi kaynaklardan alınmıştır.

3.2.2. Kullanılan Yöntem

Çalışmada, 2006-2023 dönemini kapsayan Türkiye'deki makroekonomik değişkenlerden Kredi Temerrüt Takasının (CDS) (Milyon ABD Doları) ve yabancı yatırım teşviklerinin (Milyon ABD Doları) doğrudan yabancı yatırım (Milyon ABD Doları) üzerindeki etkilerini Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış (NARDL) analiz yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Zaman serileri analizlerinde, değişkenler trend, mevsimsellik ve konjonktürel dalgalanmalardan etkilenebilmektedir. Bu durum da analizin tahmininde sapmalı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu analizin temel amacı, ekonometrik yöntemlerle doğrudan yabancı yatırımı etkileyen faktörleri doğru ve sapmasız bir şekilde tahmin etmektir.

3.2.3. Değişkenler Arasında Kullanılan Ekonometrik Teknikler

Bu çalışmada, 2006 yılının ilk çeyreğinden 2023 yılının son çeyreğine kadar olan dönemde Türkiye'deki makroekonomik değişkenlerden yabancı yatırım teşvikleri ve CDS'in doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkileri, Eviews 13 ekonometrik analiz programı kullanılarak tahmin edilmiştir.

Bu çalışmada, serilerin durağanlık durumları öncelikle birim kök testleri kullanılarak incelenecek ve bu amaçla Augmented Dickey-Fuller (ADF), Zivot Andrews ve Lee-Strazicich testlerinden yararlanılacaktır. Ardından NARDL modeli kapsamında, açıklayıcı değişkenlerin pozitif ve negatif şokları ayrıştırılarak, bu şokların bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

Bağımlı değişken LNY1_SA (DYY) ve bağımsız değişkenler LNX1_SA (yabancı yatırım teşvikleri), LNX4 (CDS) olarak analizde incelemeye alınmıştır.

3.2.3.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada, 2006Q1 – 2023Q4 kadar olan dönemde 72 gözlem içeren 3 değişken kullanılmıştır.

Zaman serileri, çoğu zaman düzenli ve düzensiz hareketler sergileyebilmektedir. Bu düzensiz hareketlere neden olan mevsimsel dalgalanmalar, konjonktürel hareketlilik ve artan veya azalan trendlerin etkilerini azaltmak amacıyla serilerin önce logaritmaları alınmış, ardından TRAMO/SEATS yöntemiyle mevsimsellikten arındırma işlemi yapılmıştır.

Tablo 10. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LNY1_SA	LNX1_SA	LNX4
Ortalama	7.623068	8.639489	5.588474
Medyan	7.536001	8.849471	5.553264
Maksimum	9.091260	10.93072	6.731293
Minimum	5.850970	6.489944	4.844392
Standart Sapma	0.591120	0.982272	0.438781
Çarpıklık	0.018811	-0.15109	0.493377
Basıklık	3.270818	2.442539	2.488330
Jarque-Bera	0.224273	1.202682	3.706470
Olasılık	0.893922	0.548076	0.156729
Toplam	548.8609	622.0432	402.3702
Kareler Toplamı	24.80906	68.50496	13.66956
Gözlem	72	72	72

Yukarıdaki tabloda verilere ait tanımlayıcı özet istatistikler bulunmaktadır. LNY1_SA (DYY) serisinde Jarque Bera değeri 0,22, LNX1_SA (Yabancı Yatırım Teşvikleri) serisinde 1,20 ve LNX4 (CDS) serisinde ise değeri 3,70 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu verilerin sonucuna göre üç serinin de normal dağılıma sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, DYY'ın istikrarlı bir büyüme sergilediğini ve ekonomik şoklara karşı etkilenmediğini göstermektedir. DYY'ın normal dağılım göstermesi, etkili ekonomik politikaların sonucudur.

LNX1_SA serisinin standart sapması diğer iki değişkene göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da LNX1_SA yani Yabancı Yatırım Teşviklerinin DYY ve CDS'e göre daha hareketli olduğu sonucunu vermektedir. Yabancı yatırım teşviklerinin hareketli olması, bu serinin diğer serilere göre daha dalgalı olduğunu göstermektedir. Yatırım teşviklerinde alınan ani kararlar hareketliliği artırabilmektedir.

Çarpıklık değeri, LNX4 yani CDS serisinin değeri diğer serilere göre daha yüksektir. Bu değerin yüksek çıkması LNX4 serisinin LNY1_SA ve LNX1_SA serilerine göre daha asimetrik bir dağılımı olduğu sonucunu vermektedir. CDS primlerinde çarpıklık değerinin pozitif yönde yüksek çıkması, yatırımcıların daha yüksek getiri beklentileri içerisinde olduğunu göstermektedir.

Basıklık değeri, LNY1_SA serisinin diğer serilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu değerin de yüksek olması, LNY1_SA serisinde LNX1_SA ve LNX4 serilerine kıyasla ortalama değer çevresinde daha fazla yığılma olduğu anlamına gelmektedir. Değişkenler arasında basıklık değerinin doğrudan yabancı yatırımlarda yüksek olması, ekonomik açıdan ülkenin daha az riskli bir ortam sunduğunu ifade etmektedir. Yatırımcılar, riskin düşük olduğu ortamlara daha fazla yönelirler, bu nedenle yüksek basıklık, doğrudan yabancı yatırımları artırma potansiyeli taşımaktadır.

Sonuç olarak, üç serinin de normal dağılıma sahip olduğunu ve LNX1_SA serisinin diğer değişkenlere göre daha hareketli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, LNX4 serisinin asimetrik bir dağılım sergilediği ve LNY1_SA serisinin ortalama değer çevresinde daha fazla yığılma gösterdiği belirlenmiştir.

3.2.3.2. Ekonometrik Analiz Yöntemi

Bu çalışmada, ilk önce serilerin durağanlık durumları birim kök testleri kullanılarak incelenecek ve bu amaçla Augmented Dickey-Fuller (ADF), Zivot

Andrews ve Lee-Strazicich testlerinden yararlanılacaktır. Ardından NARDL modeli kapsamında, açıklayıcı değişkenlerin pozitif ve negatif şokları ayrıştırılarak, bu şokların bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

Bağımlı değişken LNY1_SA (DYY) ve bağımsız değişkenler LNX1_SA (yabancı yatırım teşvikleri), LNX4 (CDS) olarak analizde incelemeye alınmıştır.

3.2.3.3. Değişkenlerin Durağanlığına Yönelik Analizler

Değişkenlerin durağanlık dereceleri, David A. Dickey ve Wayne A. Fuller (1979), Denis Kwiatkowski, Peter CB Phillips, Peter Schmidt ve Yongcheol Shin (1992), Eric Zivot ve Donald W.K. Andrews (1992) ve Jae-Myung Lee ve Mark C. Strazicich (2003) tarafından geliştirilen, modeldeki yapısal kırılmaları içine alan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS), Zivot-Andrews ve Lee-Strazicich testleri ile tahmin edilmiştir.

3.2.3.3.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Augmented Dickey-Fuller testi, zaman serilerinin durağanlığının tespitinde yani zaman içinde ortalama ve varyansının sabit olup olmadığını değerlendirmek için kullanılan istatistiksel bir testtir. Durağan bir zaman serisi tahmin ve modelleme için daha uygundur. Bu testin başlıca amacı zaman serisi değişkenlerinin otoregressif süreçlerle modellenebilirliğini belirlemek ve zaman serilerinin birim kök içerip içermediğini sınamaktır. Bu testin çalışma prensibi hata teriminde otokorelasyon olup olmadığını kontrol etmektedir. ADF testinin sonuçları iki şekildedir. H_0 hipotezi reddedilirse zaman serisi durağandır ve zaman serisi birim kök içermemektedir (Dickey & Fuller, 1979, s. 427-431).

Augmented Dickey-Fuller analiz yönteminde durağanlık testleri için kullanılan denklem aşağıdaki gibidir.

$Y_t = \mu + \phi_1 Y_{t-1} + \phi_2 Y_{t-2} ..... + \phi_\rho Y_{t-\rho} + \varepsilon_t$ verileri ile oluşmasına rağmen AR(1) modeli $Y_t = \mu + \phi_1 Y_{t-1} + \nu_t$ olarak kullanılmış ise bu halde formül

$\nu_t = \phi_2 Y_{t-2} .... + \phi_\rho Y_{t-\rho} + \varepsilon_t$ olacaktır.

Augmented Dickey-Fuller birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzey değerleri 5% anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerlerinden daha düşük (mutlak değer olarak büyük) olduğu için. H_0 hipotezi (serilerin birim kök içerdiği hipotezi) reddedilmektedir.

Tablo 11. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	DÜZEY			BİRİNCİ FARK		
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz
LNY1_SA	-3,1750**	-4,1129***	-0,4661	-9,3753***	-9,2920***	-9,4217***
LNX1_SA	-0,3936	-1,7454	-0,7588	-7,6644***	-7,9789***	-7,6649***
LNX4	-2,7221*	-3,3010*	0,0954	-9,2027***	-9,1312***	-9,2844***

*** : %1 anlamlıdır.
** : %5 anlamlıdır.
* : %10 anlamlıdır.

Tablodaki sonuçlara göre, serilerden bağımlı değişken olan LNY1_SA düzeyde durağan olduğu ve diğer değişkenlerin ise düzeyde durağan olmadığı ancak birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir.

3.2.3.3.2. KPSS Birin Kök Testi

KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) birim kök testi, zaman serisi verilerinin durağan olup olmadığını test etmek için kullanılan bir yöntemdir (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, & Shin, 1992, s. 159-178).

KPSS testi, zaman serisinin durağan olduğu hipotezi test etmektedir. Yani, sıfır hipotez (H_0), zaman serisinin durağan olduğunu; alternatif hipotez (H_1) ise serinin birim kök içerdiğini, dolayısıyla durağan olmadığını ifade etmektedir.

Test sonucunda elde edilen test istatistiği, belirli bir kritik değerle karşılaştırılır. Eğer test istatistiği kritik değerden büyükse, sıfır hipotezi reddedilir ve zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılır. Aksi takdirde, serinin durağan olduğu kabul edilir.

KPSS testi, geleneksel birim kök testlerine (örneğin, Augmented Dickey-Fuller testi) göre, özellikle yapısal kırılmaların olduğu serilerde daha güvenilir sonuçlar verebilmektedir.

Hesaplanan KPSS değerleri kritik değerler ile karşılaştırılır. Eğer hesaplanan KPSS değeri kritik değerden büyükse, sıfır hipotezi (serinin durağan olduğu) reddedilir. Eğer hesaplanan KPSS değeri kritik değerden küçükse, sıfır hipotezi kabul edilir (Nielsen, 2005, s. 1-25).

Tablo 12: KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	DÜZEY		BİRİNCİ FARK	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
LNY1_SA	0.6330**	0.0426	0.0958	0.0565
LNX1_SA	0.6467**	0.2514***	0.1320	0.0456
LNX4	0.7404***	0.1837**	0.0842	0.0729

*** : %1 anlamlıdır.
** : %5 anlamlıdır.
* : %10 anlamlıdır.

Tablodaki KPSS testi sonuçlarına göre, değişkenlerin hepsinin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, sıfır hipotezin kabul (H_0) edildiği anlamına gelmektedir. Yani, zaman serilerinin hepsinin düzeyde durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2.3.3.3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews (1992), Perron'un (1989) dışsal kırılma noktası varsayımını eleştirerek, trend fonksiyonunda tahmini bir kırılmaya izin veren yeni bir birim kök test yöntemi geliştirmiştir. Bu yeni yöntem, yapısal kırılmanın veriden belirlendiği bir yaklaşımı benimsemekte ve bu nedenle Perron'un testine göre daha uygun ve üstün bir model sunmaktadır. Çünkü bu yöntem, yapısal kırılmaların dışsal değil, veriden kaynaklanan içsel bir özellik olduğunu varsaymaktadır. Bu çalışmada da Zivot-Andrews testinin tercih edilmesinin nedeni, bu üstünlüğüdür (Zivot & Andrews, 2012, s. 251-270) (Çil Yavuz, 2006, s. 162-171) (Tıraşoğlu Yıldırım, 2014, s. 68-87).

Zivot-Andrews testinin uygulamasında tahmin edilen üç model bulunmaktadır. Birinci model olan Model A, ortalamadaki kırılmayı temsil etmektedir. İkinci model, Model B, eğimdeki kırılmayı göstermektedir. Model C ise yapısal bir değişimin hem ortalamayı hem de eğimi etkilediğini ifade etmektedir. Zivot-Andrews testinde bulunan her model, farklı bir yapısal değişiklik türünü test etmektedir. Modellere ilişkin formüller aşağıdaki gibidir:

Model A: Kırılmanın Sadece Sabitte Olduğu Durum

Formül:

$$\Delta_{lny1_sa_t} = \mu + \beta t + \theta D_t^B + \alpha lny1_sa_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \gamma_i \Delta lny1_sa_{t-i} + \varepsilon_t$$

μ : Sabit terim

βt : Zaman trendi

D_t^B : Kırılma dummy değişkeni, belirli bir zamanda (kırılma noktasında) sabitteki değişikliği temsil etmektedir. $D_t^B = 1$ ise $t > T_B$ aksi halde 0 sıfırdır.

$\alpha \ln y1_sa_{t-1}$: Gecikmeli bağımlı değişken

$\Sigma^{k}_{i=1} \gamma_i \Delta \ln y1_sa_{t-i}$: Gecikmeli farklar

ε_t : Hata terimi

Model A, zaman serisindeki yapısal kırılmanın yalnızca sabit terimde (ortalamada) meydana geldiğini varsaymaktadır.

Model B: Kırılmanın Sadece Eğimde Olduğu Durum

Formül:

$$\Delta lny1_sa_t = \mu + \beta_t + \gamma D_t^T + \alpha lny1_sa_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \gamma_i \Delta lny1_sa_{t-i} + \varepsilon_t$$

γD_t^T : Kırılma trendi değişkeni, belirli bir zamanda (kırılma noktasında) eğimdeki değişikliği temsil etmektedir. $D_t^T = t\text{-}T_B$ ise $t > T_B$ aksi halde 0 sıfırdır.

Model B, yapısal kırılmanın eğimde meydan geldiğini varsaymakta ve zaman serisindeki trendin kırılma noktasından sonra değiştiğini belirtmektedir.

Model C: Kırılmanın Hem Sabitte Hem de Eğimde Olduğu Durum

Formül:

$$\Delta lny1_sa_t = \mu + \beta_t + \theta D_t^T + \alpha lny1_sa_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \gamma i^{\Delta lny1_sa} t - i^{+\varepsilon} t$$

Bu model hem sabitte hem de eğimde yapısal bir kırılma olabileceğini ifade etmektedir. D_t^B ve D_t^T terimleri birlikte kullanılmaktadır.

Her bir model, kırılma noktası T_B'nin veriden tahmin edilmesi ile uygulanmaktadır. Zivot-Andrews testi, bu modeller aracılığıyla yapısal kırılmaların etkilerini değerlendirmektedir (Schwert, 1989, s. 147-159).

Tablo 13. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	DÜZEY			BİRİNCİ FARK		
	Sabitli	Trendli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Trendli	Sabitli ve Trendli
LNY1_SA	Collinear	-4,6066**	-6,7472***	-9,6878***	-9,2238***	-9,8571***
LNX1_SA	-4,0077	-3,5850	-4,4499	-8,2658***	-7,9183***	-8,2750***
LNX4	-4,5288	-3,9735	-4,5113	-9,2928***	-9,3531***	-9,4999***

*** : %1 anlamlıdır.
** : %5 anlamlıdır.
* : %10 anlamlıdır.

Tablo 11'e göre Zivot-Andrews birim kök testinde hesaplanan "t-Statistic" sonucunun mutlak değerlerinin kritik değerlerden büyük olması sonucuna dayanarak, H_0 hipotezi reddedilmiş ve H_A hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre, veri serilerinden sadece DYY olan LNY1_SA serisinin düzey seviyesinde durağan olduğu, diğer iki serinin ise birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir.

3.2.3.3.4. Lee-Strazicich Birim Kök Testi

Lee-Stazicich birim kök testi, zaman serilerinde yapısal kırılmaların varlığını dikkate alarak durağanlığı test etmek için geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu test, geleneksel birim kök testlerinden farklı olarak, yapısal kırılmaların hem null hem de alternatif hipotez altında modele dahil edilmesine izin vermektedir. Bu test, iki farklı model ile analiz edilebilmektedir. Bu teste ilişkin formüller ve açıklamaları aşağıdaki gibidir:

Model A: Sabitte Kırılma

Model A, yalnızca sabitte bir kırılmayı temsil etmektedir ve seride yapısal bir değişiklik olup olmadığını test etmektedir.

Formül:

$$y_t = \delta' z_t + e_t$$

Model A, düzeyde iki değişimi içermekte ve $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}]$ olarak tanımlanmaktadır. Burada $D_{jt} = 1$ ifadesi $t > T_{Bj}$ için geçerli olup, diğer durumlarda 0 sıfır olmaktadır. Burada T_{Bj} kırılma zamanını belirtmektedir.

Model C: Sabit ve Trendde Kırılma

Model C hem sabitte hem de trendde kırılmayı temsil etmektedir. Bu model, yapısal değişikliklerin serinin eğiliminde ve ortalamasında eşzamanlı olarak meydana gelip gelmediğini test etmektedir

Formül:

$$e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t$$

Model C hem eğimde hem de düzeyde iki değişimi içermekte ve $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]$ olarak tanımlanmaktadır. Burada $DT_{jt} = t - T_{Bj}$ ifadesi $t > T_{Bj}$ için geçerli olup, diğer durumlarda $DT_{jt} = 0$ olmaktadır. Bu da eğimdeki kırılma etkisini göstermektedir (Lee & Strazicich, 2003, s. 1082-1089).

Lee-Strazicich Testinin Özellikleri

Kırılma noktalarının içsel belirlenmesi: Kırılma noktaları verinin kendisinden belirlenmektedir. Bu da modelin gerçek zamanlı yapısal değişiklikleri daha iyi yansıtmasını sağlamaktadır.

Yapısal kırılma altında durağanlık testi: Test, yapısal kırılmaların varlığında serinin durağan olup olmadığını değerlendirmektedir.

Tablo 14. Lee-Strazicich Birim Kök Testi Sonuçları

DÜZEY				
Değişkenler	**Model**	**Test İstatistiği (tau)**	**Kırılma Noktası**	**Gecikme**
LNY1_SA	A	-2.4651	2015Q3-2021Q3	4
	C	-4,9233	2008Q2-2015Q3	4
LNX1_SA	A	-4.5962***	2010Q3-2013Q3	4
	C	-7.6402***	2018Q2-2020Q4	4
LNX4	A	-5.2390***	2015Q2-2019Q4	4
	C	-5.5862	2010Q1-2019Q3	4
BİRİNCİ FARK				
DLNY1_SA	A	-2.1938	2015Q1-2021Q4	4
	C	-6,9053***	2007Q3-2021Q1	4
DLNX1_SA	A	-10.7778***	2012Q4-2014Q3	4
	C	-11.3614***	2017Q2-2019Q1	4
DLNX4	A	-3.7974**	2007Q4-2022Q1	4
	C	-6.8998***	2008Q2-2020Q4	4

*** : %1 anlamlıdır.
** : %5 anlamlıdır.

Tablo 12 de gösterilen Lee-Strazicich birim kök testinin Model C sonuçlarına göre düzeyde LNX1_SA bağımsız değişkeninin “tau” değeri mutlak değer olarak

kritik değerinden küçüktür. Dolayısıyla bu değişken birim köke sahiptir ve H_0 hipotezi kabul edilmektedir. LNY1_SA bağımlı değişkeni ile LNX4 bağımsız değişkeni ise düzeyde durağan olamadığından, birinci farkı alınarak tekrar hesaplanmıştır ve bu değişkenler birinci farkta durağan hale gelmiştir.

3.2.3.4. NARDL Tahmin Sonuçları

Doğrusal olmayan ARDL analizi, Pesaran ve Shin tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) analizinin bir uzantısıdır. Bu tahminleme yöntemi, zaman serisi verilerinde değişkenler arasındaki hem kısa hem de uzun dönem ilişkilerini tahmin etmeye olanak tanımaktadır. NARDL analiz yöntemi, özellikle değişkenler arasındaki asimetrik ilişkileri (pozitif ve negatif değişimlerin farklı etkilerini) incelemek için kullanılmaktadır (Zhang, Sun, & Ma, 2022).

Bu çalışmada NARDL yönteminin seçilmesinin nedeni, değişkenler arasında farklı düzeylerde durağanlık bulunması hem doğrusal hem doğrusal olmayan ilişkilerin incelenebilmesi, tahminlemede yapısal kırılmaların varlığının tespit edilebilmesi, değişkenlerin kısa ve uzun dönem etkilerinin daha detaylı bir şekilde analiz edilebilmesidir.

NARDL yönteminde ilk adım, bağımsız değişkenlerin pozitif ve negatif değişimlerini ayırmaktır.

Tahmin yöntemine göre, analize konu olan değişkenlerin formülleri aşağıdaki gibidir:

LNY1_SA bağımlı değişken ve LNX1_SA ve LNX4 bağımsız değişkenlerdir. Modelin simetrik fonksiyonel formu şu şekilde ifade edilebilmektedir (Greenwood-Nimmo, Shin, & Treeck, 2011):

$$ln\, y_{1_SA} = f\left(ln\, x^{+}_{1_SAt}, ln\, x^{-}_{1_SAt}, ln\, x^{+}_{4t}, ln\, x^{-}_{4t}\right)$$

$$ln\, y_{1_SAt} = \beta_0 + \beta_1\, ln\, x^{+}_{1_SA} + \beta_2\, ln\, x^{-}_{1_SA} + \beta_3\, ln\, x^{+}_{4} + \beta_4\, ln\, x^{-}_{4} + \mu_t$$

NARDL analiz tahminine konu olan doğrusal olmayan tahminleme aşağıdaki gibidir:

$$\Delta \ln y_{1_SAt} = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k} \beta_{1i} \Delta \ln y_{1_SAt-i} + \sum_{i=0}^{l} \beta_{2i} \Delta lnx^{+}_{1_SAt-i} + \sum_{i=0}^{m} \beta_{3i} \Delta lnx^{-}_{1_SAt-i} + \sum_{i=0}^{n} \beta_{4i} \Delta lnx^{+}_{4t-i} + \sum_{i=0}^{o} \beta_{5i} \Delta lnx^{-}_{4t-i} + \alpha_1 lny_{1_SAt-1} + \alpha_2 \ln x^{+}_{1_SAt-1} + a_3 \ln x^{-}_{1_SAt-1} + \alpha_4 \ln x^{+}_{4t-1} + a_5 \ln x^{-}_{4t-1} + \mu_t$$

Δ : Fark terimi

ln : Değişkenlerin logaritmalarının alındığını

μ : Hata terimi

β_0 : Sabit terim

β_1, β_2, β_3, β_4, β_5 : Kısa dönem katsayıları

α_1, α_2, α_3, α_4, α_5 : Uzun dönem katsayıları

k, l, m, n, o : Gecikme uzunluklarını ifade etmektedir.

Aşağıdaki tabloda, çalışmanın kapsamındaki değişkenlerin ekonomik ilişkilerini derinlemesine incelemek amacıyla kullanılan Doğrusal Olmayan ARDL yönteminin sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 15. NARDL Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Değişkenlere Ait Katsayılar	t-İstatistiği	Olasılık
LNY1_SA(-1)	-1.0387	-8.1814	0.0000
@CUMDP(LNX1_SA(-1))	-0.4117	-3.2071	0.0025
@CUMDN(LNX1_SA(-1))	-0.4991	-2.9809	0.0047
@CUMDP(LNX4(-1))	-1.1388	-3.5144	0.0010
@CUMDN(LNX4(-1))	-0.6794	-3.3960	0.0015
@DCUMDP(LNX1_SA)	-0.0426	-0.4649	0.6442
@DCUMDN(LNX1_SA)	0.0104	0.1171	0.9073
@DCUMDP(LNX1_SA(-1))	0.3768	4.0328	0.0002
@DCUMDN(LNX1_SA(-1))	0.4026	2.2158	0.0319
@DCUMDP(LNX1_SA(-2))	0.2760	2.9376	0.0052
@DCUMDN(LNX1_SA(-2))	0.2322	1.6463	0.1068
@DCUMDP(LNX1_SA(-3))	0.0284	0.3647	0.7170
@DCUMDN(LNX1_SA(-3))	0.3646	2.7907	0.0077
@DCUMDP(LNX4)	0.5012	1.6404	0.1081
@DCUMDN(LNX4)	0.3843	1.0239	0.3115
@DCUMDP(LNX4(-1))	1.0584	1.7941	0.0797
@DCUMDN(LNX4(-1))	1.1572	2.5626	0.0139
@DCUMDP(LNX4(-2))	1.3397	2.6870	0.0101
@DCUMDN(LNX4(-2))	0.7509	1.9242	0.0608
@DCUMDP(LNX4(-3))	0.6597	1.8418	0.0723
@DCUMDN(LNX4(-3))	0.8459	1.2956	0.2018
DUMMY (2017Q4-2021Q2)*	-0.6061	-2.6582	0.0109
C	8.9254	9.0372	0.0000

Testler	Sonuçlar	Olasılık	Testler	Sonuçlar	Olasılık
R-squared	0.738393		**Breusch Godfrey (LM)**	3.998850	0.4062
Adj. R-squared	0.607589		**Ramsey-RESET**	0.210186	0.8345
Jarque Bera	1.582109	0.4533	**Breusch Pagan Godfrey**	15.00338	0.8621
ARCH	2.256463	0.9721			

*2017Q4-2021Q2 Dönemleri arasında Cusum of Square'de meydana gelen yapısal kırılma için tek bir Dummy değişken uygulanmıştır.

Tabloya göre Uzun dönem katsayı sonuçları; LNX1_SA(-1)$^{+}$ ve LNX1_SA(-1)$^{-}$ değişkenlerinin katsayıları sırasıyla -0,4117 ve -0,4991'dir ve her ikisi de %5 önem seviyesinde anlamlıdır. Yabancı yatırım teşviklerindeki %5'lik artış, doğrudan yabancı yatırımları yaklaşık %0,41 ila %0,50 oranında azaltmaktadır. LNX4(-1)$^{+}$ ve LNX4(-1)$^{-}$ değişkenleri için ise katsayılar sırasıyla -1,1388 ve -0,6794 olup, %5 önem seviyesinde anlamlıdır. CDS primlerindeki %5'lik artış, doğrudan yabancı yatırımları sırasıyla %1,39 ve %0,68 oranında azaltmaktadır.

Bu durum, iki önemli ekonomik faktör arasındaki bağlantıyı açıkça göstermektedir. CDS primleri yükseldiğinde, Türkiye'nin uluslararası yatırımcılar gözündeki risk algısı artmaktadır. Yüksek CDS primleri, yatırımcıların finansal istikrar endişeleri nedeniyle riskli buldukları bu ortamda yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır.

Yabancı yatırım teşviklerinin DYY'yi azaltıcı etkisi, yüksek CDS primleriyle daha net anlaşılabilmektedir. Teşviklerin artmasına rağmen yüksek risk algısı, yatırımcıların bu teşviklerden yararlanmasını zorlaştırır. Sonuç olarak, yüksek risk ortamında teşvikler yatırımları çekmek yerine azaltıcı bir etki yapabilir (Kaya, 2021, s. 261-287).

Kısa dönem katsayı sonuçlarının genel analizine göre, yabancı yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında kısa vadeli anlamlı ilişki kurulamamıştır. Ancak, bazı gecikmeli değerlerde %1 ve %5 anlamlılık seviyelerinde DYY'yi artırıcı etkiler tespit edilmiştir. Benzer şekilde, CDS primleri ile DYY arasındaki kısa dönem ilişkilerinde yalnızca $LNX4(-1)^-$ ve $LNX4(-2)^+$ değişkenleri %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuş ve CDS primlerindeki artışın DYY'yi önemli ölçüde artırdığı görülmüştür. Diğer CDS katsayı sonuçları ise anlamlı ilişki göstermemiştir.

Kısa vadede, yabancı yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında genel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır; ancak bazı gecikmeli dönemlerde DYY'yi artırıcı etkiler tespit edilmiştir. Bu durum, teşviklerin kısa dönemde etkili olamayabileceğini, ancak zamanla belirli etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

CDS primlerinin artışı ise DYY'yi artırıcı bir etki yapmış, bu durum da yüksek riskli ortamlarda yatırımcıların yüksek getiri beklentisiyle harekete geçebileceğini düşündürmektedir. Diğer CDS katsayılarının anlamlı çıkmaması, kısa dönemde risk algısının her zaman belirgin bir etki yaratmadığını ortaya koymaktadır.

Tahmin yönteminde 2017Q4 – 2021Q2 dönemleri arasında yapısal kırılmalar meydana gelmiştir. Bu yapısal kırılmaları temsil etmek amacıyla iki dönemi birlikte ele alarak tek bir dummy değişkeni uygulanmıştır. Tahmin edilen dummy değişkenin olasılık değeri 0.0109 olarak çıkmıştır. Bu değer, %5 önem seviyesinde anlamlıdır. Bu dönemi etkileyen yapısal kırılma, COVID-19 pandemisi olmuştur. Pandemi süreci, küresel ekonomik durgunluk, yüksek enflasyon, döviz kurlarındaki hızlı artış ve faiz oranlarındaki yükseliş gibi önemli ekonomik değişimlere neden olmuştur. Bu faktörler, ilgili dönemdeki yapısal kırılmaya katkıda bulunmuştur.

Hipotezde kullanılan tanısal testlerin sonuçları şöyledir: Jarque-Bera testi, test değeri 1,582109 ve olasılık değeri 0,453367 ile modelin normal dağılıma uygun

olduğunu göstermektedir (olasılık değeri 0,10'dan büyük). Jarque Bera testinin normal dağılıma uygun olması, doğrudan yabancı yatırımların istikrarlı bir büyüme gösterdiğini, ekonomik şoklara daha dayanıklı olduğunu, ekonomi politikalarının etkin bir şekilde uygulandığını ve piyasa koşullarının öngörülebilir olduğunu göstermektedir.

LM testi, test değeri 3,998850 ve olasılık değeri 0,4062 ile modelde otokorelasyon sorunu bulunmadığını belirtmektedir (olasılık değeri 0,10'dan büyük). Hipotezde otokorelasyon sorunun bulunmaması, yapılan tahminlerin güvenilirliğini artırmaktadır. Bu durum, ekonomik politikaların etkinliğini değerlendirmeyi kolaylaştırmakta ve yatırımcı güvenini pekiştirmektedir.

Breusch-Pagan-Godfrey testi, katsayı değeri 15,00338 ve olasılık değeri 0,8621 ile modelde değişen varyans sorunu olmadığını göstermektedir (olasılık değeri 0,10'dan büyük). Tahminde değişen varyans sorununun olmaması, gözlemler arasındaki ilişkiyi etkileyen dışsal faktörlerin azaldığını göstermektedir. Ekonomik ortamın durağan ve öngörülebilir olduğunu göstermektedir. Bu durum, yatırımcıların daha fazla yatırım yapma istekliliğini artırabilmektedir.

ARCH testi, katsayı değeri 2,256463 ve olasılık değeri 0,9721'dir ve değişen varyans sorunu bulunmadığını ortaya koymaktadır (olasılık değeri 0,10'dan büyük). Bu durum, gözlemler arasındaki hata terimlerinin benzer bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Değişen varyans sorununun olmaması, ekonomik karar alma süreçlerinde risklerin daha iyi yönetilmesine yardımcı olmaktadır.

Ramsey-RESET testi ise katsayı değeri 0,210186 ve olasılık değeri 0,8345'dir. Ramsey-RESET testinde model kurma hatası bulunmadığını göstermektedir (olasılık değerleri 0,10'dan büyük). Model kurma hatasının bulunmaması, tahminlerin güvenilir olduğunu ve istatistiksel testlerin sonuçlarının geçerli olduğunu göstermektedir. Bu durum, tahminlenen hipotezin sağlam temellere dayandığını ve genel olarak Ramsey RESET testinin sonuçlarının daha istikrarlı bir ekonomik ortam yaratarak yatırımcıların karar alma süreçlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Doğrusal olmayan ARDL yönteminde eşbütünleşme, "F-Bounds ve t-Bounds" sınır testleri ile değerlendirilecektir. Uzun ve kısa dönem doğrusal olmayan ilişkiler ise "Wald" testi kullanılarak analiz edilecektir.

Tablo 16. NARDL Tahmin Sonuçları (Bounds Test)

f(LNY1_SA, LNX1_SA$^+$, LNX1_SA$^-$, LNX4$^+$, LNX4$^-$)			NARDL (1, 4, 4)				
k : 4	**İstatistik**	**F PSS :**	13.9598***	**Bound Kritik Değerler**			
m : 4		**t BDM :**	-8.1503***	**Düzey**	**%10**	**%5**	**%1**
F-Kritik Değerler Asimptotik				I(0)	2.450	2.860	3.740
				I(1)	3.520	4.010	5.060
F-Kritik Değerler Sonlu n=70				I(0)	2.552	3.022	4.098
				I(1)	3.648	4.256	5.570
t-Kritik Değerler				I(0)	-2.570	-2.860	-3.430
				I(1)	-3.660	-3.990	-4.600

Not: İstatistik tahminleri Case (III) baz alınarak yapılmıştır. (Sabitli model)
*** : %1 önem seviyesini
k : bağımsız değişken sayısını
m : maksimum gecikme uzunluğunu
n : gözlem sayısını göstermektedir.

67 gözlemden elde edilen F istatistik değeri 13.9598 olarak bulunmuştur. I(0) ve I(1) seviyelerinde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşme mevcuttur. t-istatistik değeri, %1 anlamlılık düzeyindeki I(1) sonucunun mutlak değerinden büyüktür. Sınır testi sonuçlarına göre eşbütünleşme ilişkisi asimetrik olarak bulunmaktadır. Bu durum, değişkenlerin uzun vadede asimetrik davranışlar sergilediği ve bu davranışların denge noktasına yakınsadığı anlamına gelmektedir (Shin, Yu, & Greenwood-Nimmo, 2014, s. 281-314).

Tablo 17. NARDL Uzun ve Kısa Dönem Tahmin (Wald Test)

Uzun Dönem	t-İstatistik	Olasılık	Kısa Dönem	t-İstatistik	Olasılık
$W_{LR, LNX1_SA}$	-2.908736***	0,0057	$W_{SR, LNX1_SA}$	-1.783830	0,0813
$W_{LR, LNX4}$	-2.110301***	0,0406	$W_{SR, LNX4}$	0,444560	0,6588

*** %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Wald testinin uzun dönemli sonuçlarına göre, yukarıdaki tabloda DYY ile yabancı yatırım teşvikleri arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Uzun dönemde %5 anlamlılık seviyesinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Çünkü olasılık değeri 0,05'ten küçüktür. Bu, yabancı yatırım teşviklerindeki artış ve azalışların DYY üzerindeki etkisinin uzun dönemde asimetrik olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, DYY ile CDS arasındaki ilişkide de %5 anlamlılık seviyesinde H_0 hipotezi reddedilmiş ve CDS primlerindeki değişimlerin DYY üzerindeki etkisinin uzun dönemde asimetrik olduğu sonucuna varılmıştır.

Wald testinin kısa dönemli sonuçlarına göre, yukarıdaki tabloda DYY ile yabancı yatırım teşvikleri arasındaki kısa dönemli ilişki incelenmiştir. H_0 hipotezinin olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğundan %5 anlamlılık seviyesinde kabul edilmiştir ve kısa dönemde yabancı yatırım teşviklerindeki artış ve azalışların DYY üzerindeki etkisinin simetrik olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, DYY ile CDS arasındaki ilişki için H_0 hipotezinin olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğundan, CDS primlerindeki değişimlerin DYY üzerindeki etkisinin kısa dönemde simetrik olduğu sonucuna varılmıştır.

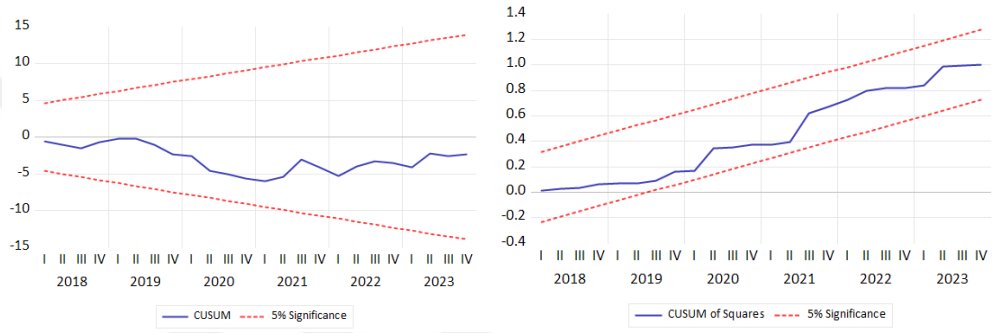

Şekil 8. Cusum ve Cusum of Square Grafikleri

Cusum: Hata terimleri %95 güven aralığında olduğu için model istikrarlıdır.

Cusum of Square: Grafikte mavi ile gösterilen çizgi, %95 güven aralığında ve istenilen sınırlar içerisinde olduğu için model istikrarlıdır.

Modelde Cusum of Square testinde 2017Q4 – 2021Q2 dönemi arasında COVID-19 pandemisinden kaynaklı yapısal kırılma olduğu için bu tarihlere dummy değişkeni uygulanmıştır. Dummy değişkeninin olasılık değeri 0,0109 çıkmıştır. Bu değer, %5 önem seviyesinde anlamlıdır.

3.2.3.5. Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi

2006-2023 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'deki yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmada, yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin DYY üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Analizler sonucunda, kısa vadede yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin DYY üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki

yaratmadığı, yani bu faktörlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde hemen gözlemlenebilir bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Ancak, uzun vadeli analizler farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primleri, uzun dönemde DYY üzerinde belirgin ve anlamlı bir etki yaratmıştır. Bu bulgu, yabancı yatırım teşviklerinin ve CDS primlerinin, zamanla Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle, teşviklerin uzun vadede yatırımları artırma potansiyeline sahip olduğu, CDS primlerinin ise ülkenin risk algısını yansıtarak, uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, uzun vadeli yatırım politikalarının ve ülke riskinin yönetilmesinin, yabancı sermaye çekme açısından kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

2006 yılının ilk çeyreğinden 2023 yılının son çeyreğine kadar olan dönemi kapsayan çalışmada, Türkiye ekonomisinde yabancı yatırım teşvikleri, CDS primleri ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın başlangıcında, zaman serilerinin doğru analiz edilebilmesi için veriler üzerinde çeşitli ön işlemler gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, serilerin logaritmaları alınarak, veri setindeki olası çarpıklıklar ve değişkenlerin ölçüm birimlerindeki farklılıklar giderilmiştir. Bu adım, değişkenler arasındaki orantısal ilişkileri daha net bir şekilde analiz edebilmek adına önemlidir.

Çalışmada ayrıca, mevsimsel etkilerin serilerden arındırılması sağlanmıştır. Mevsimsel etkiler, özellikle çeyreklik verilere dayanan çalışmalarda, belirli dönemlerde tekrarlayan etkiler yaratabilir ve bu da analiz sonuçlarını yanıltıcı hale getirebilir. Mevsimsellikten arındırma işlemiyle, verilerdeki bu tür geçici etkiler bertaraf edilerek, daha sağlıklı ve tutarlı sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır.

Sonraki aşamada, serilerin durağan olup olmadığını belirlemek için bir dizi birim kök testi uygulanmıştır. Bu kapsamda, Genişletilmiş Dickey-Fuller testi, Zivot-Andrews testi ve Lee-Strazicich testi kullanılmıştır. ADF testi, serilerin durağan olup olmadığını temel seviyede belirlemeye yönelik klasik bir yöntem sunarken, Zivot-Andrews ve Lee-Strazicich testleri ise serilerdeki olası yapısal kırılmaları dikkate alarak daha karmaşık bir değerlendirme sağlar. Bu testlerin sonucunda, serilerin hem düzeyde hem de birinci farkları alındığında durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Bu

bulgu, analizlerin doğruluğu ve güvenilirliği açısından kritik öneme sahiptir; zira durağan olmayan serilerle yapılan analizler yanıltıcı sonuçlar doğurabilir.

Analizin son aşamasında, Doğrusal Olmayan ARDL (NARDL) modeli kullanılarak yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin DYY üzerindeki etkileri incelenmiştir. NARDL modeli, değişkenler arasındaki ilişkiyi hem kısa hem de uzun vadede asimetrik olarak değerlendirmeye olanak tanıyan bir yöntemdir. Bu model yardımıyla yapılan analizler sonucunda, yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin DYY ile uzun vadeli anlamlı bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle uzun dönemde, teşviklerin yatırımları artırma, CDS primlerinin ise ülke riskini yansıtarak DYY üzerinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, Türkiye'nin ekonomik büyüme stratejilerinde yabancı yatırım teşviklerinin ve ülke risk yönetiminin ne kadar kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışmada elde edilen ampirik bulgular, doğrudan yabancı yatırımlar ile yabancı yatırım teşvikleri arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Özellikle, yabancı yatırım teşviklerinin DYY üzerindeki uzun dönemli etkisinin anlamlı ve pozitif olması, teşviklerin etkinliğini ve bu teşviklerin doğru politika araçlarıyla birlikte kullanıldığında yatırımları çekme kapasitesini açıkça ortaya koymaktadır. Bu süreç, ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Yabancı yatırım teşvikleri, yerel ekonomiye sermaye girişini artırma potansiyeline sahiptir. Bu sermaye girişi, yerel üretim kapasitelerini genişletir ve yeni teknolojilerin ülkeye girişini sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik eder. Ayrıca, yabancı yatırımcıların ülkeye olan güvenini artırır ve risk algısını düşürür. Teşvikler, yatırımcıların gelecekteki kazanç beklentilerini iyileştirerek ekonomik riskleri azaltır ve bu da uzun vadede daha fazla yatırımın ülkeye çekilmesine katkı sağlar. Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomiye giren yabancı sermayeyi artırarak toplam gelirin yükselmesine katkıda bulunur. Yabancı sermaye girişleri döviz rezervlerini artırır ve bu durum da ülkenin uluslararası finansal pozisyonunu güçlendirir. DYY, yatırım yapılan sektörlerin üretim kapasitelerini artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırır. Yatırımlar, yeni iş fırsatları yaratarak istihdamı artırır. Artan gelir ve istihdam, genel yaşam standartlarını yükseltir ve refahı artırır. Ayrıca, üretim kapasitesinin artması ve ihracatın teşvik edilmesi, cari açığın azalmasına katkı sağlar.

Bununla birlikte, teşviklerin kısa vadede DYY üzerinde anlamlı bir etki yaratmamasının nedenleri de çalışmada incelenmiştir. Kısa vadede teşviklerin etkisiz görünmesinin temel nedeni, yatırım projelerinin ve teşviklerin ekonomik etkilerinin genellikle uzun vadede ortaya çıkmasıdır. Örneğin, bir yabancı yatırımcının teşviklerden yararlanarak Türkiye'de yeni bir fabrika inşa etmeyi planlaması durumunda, bu yatırımın somut sonuçları hemen gözlemlenemez. Fabrikanın inşa edilmesi, gerekli altyapının oluşturulması, üretim hattının kurulması ve operasyonların başlatılması gibi süreçler zaman alıcıdır ve bu süreçlerin tamamlanması birkaç yıl sürebilir. Dolayısıyla, teşviklerin kısa vadede DYY üzerinde hemen bir artışa yol açmaması, bu tür yatırımların doğası gereği uzun bir hazırlık ve uygulama süreci gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, yabancı yatırım teşviklerinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, yatırımcıların bu teşviklere erişim süreçlerinin kolaylaştırılması, bürokratik engellerin azaltılması ve teşviklerin sürdürülebilir olması da önemlidir. Yatırımcılar, bir ülkeye yatırım yaparken yalnızca kısa vadeli kazançları değil, aynı zamanda uzun vadeli istikrarı ve teşviklerin devamlılığını da göz önünde bulundururlar. Bu nedenle, teşvik politikalarının istikrarlı ve güven verici olması, uzun vadede daha fazla yatırım çekme kapasitesini güçlendirecektir.

Yabancı yatırım teşviklerinin DYY üzerindeki uzun vadeli etkisinin anlamlı olması, bu teşviklerin ekonomik büyüme ve kalkınma için ne kadar kritik olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, bu etkilerin tam olarak ortaya çıkması zaman alabilir ve bu nedenle kısa vadede hemen sonuç beklenmemelidir. Bu süreçte sabırlı ve kararlı politikaların uygulanması, teşviklerin başarısını belirleyen önemli faktörlerden biridir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ve CDS primleri arasındaki ilişki, uzun vadede CDS primlerinin DYY ile anlamlı bir bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu durum, yabancı yatırımların ülke riskini azaltıcı etkisini net bir şekilde göstermektedir. Yabancı yatırımlar, ekonomiye olan güveni artırarak, ülkenin borç ödeme kapasitesine olumlu katkıda bulunur ve bu durum, CDS primlerinin düşmesine yol açar. DYY'nin yüksek olduğu bir ortamda, yatırımcılar ülkenin ekonomik ve finansal istikrarına olan güvenlerini artırır; bu da ülkenin risk primlerini düşürür ve daha fazla yatırım çekme potansiyelini yükseltir.

Düşük CDS primi ve yüksek DYY, yatırımcıların ülkeye olan güvenini ve risk iştahını artırarak, ülkeye daha fazla yabancı yatırımın gelmesini sağlar. Bu süreç ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunur. Yatırımların artması, bir ülkenin ekonomik istikrarının ve güvenilirliğinin bir göstergesidir. Yabancı yatırımlar genellikle uluslararası pazarlara erişim amacıyla üretim yapar, bu da ülkenin ihracat kapasitesini artırır. Artan ihracat, ülkenin uluslararası ticaret bağlantılarını güçlendirir ve küresel piyasalarda daha fazla yer edinmesine olanak tanır.

Bunun yanı sıra, yabancı yatırımcılar ülkede döviz akışını artırır, bu da ülkenin döviz rezervlerini güçlendirir. Yatırımların çeşitli sektörlere yayılması, ekonomik çeşitliliği artırır ve bu durum, ülkenin ekonomik risklerini azaltarak daha dengeli bir büyüme sağlamasına yardımcı olur. Farklı sektörlere yayılan yatırımlar, ekonomiyi dışsal şoklara karşı daha dayanıklı hale getirir ve ekonomik kırılganlıkları azaltır.

Öte yandan, kısa vadede CDS primleri ile DYY arasındaki ilişki genellikle anlamsızdır. CDS primleri, bir ülkenin kredi riskini yansıtırken, DYY'nin bu risk primleri üzerindeki etkisi genellikle uzun vadede belirgin hale gelmektedir. Yabancı yatırımların ekonomik katkıları ve ülkenin risk algısını değiştirmesi, zaman gerektiren süreçlerdir. Örneğin, bir yatırımın tam anlamıyla ekonomiye entegre olması, yeni üretim tesislerinin kurulması, işletmelerin faaliyetlerine başlaması ve bu süreçlerin ekonomiye katkı sunması genellikle birkaç yıl sürebilir.

Ayrıca, ekonomik ve politik belirsizlikler de kısa vadede piyasa dalgalanmalarına neden olabilir. Bu tür belirsizlikler, CDS primlerinin kısa vadede yatırım akışları üzerindeki etkisini sınırlı kılar. Yabancı yatırımcılar genellikle uzun vadeli bir perspektifle yatırım yaparlar ve kısa vadeli piyasa oynaklıklarına karşı daha dayanıklıdırlar. Bu nedenle, CDS primlerinin kısa vadede DYY üzerinde belirgin bir etki bırakmaması, yatırımcıların uzun vadeli stratejik kararlarına dayanmaktadır. Yatırımcılar, kısa vadeli dalgalanmalardan ziyade, ülkenin uzun vadeli ekonomik performansını ve politik istikrarını dikkate alarak yatırım yapar. Bu nedenle, kısa vadeli CDS primleri ile DYY arasındaki ilişki genellikle zayıf veya anlamsız olarak gözlemlenir.

2006-2023 yılları arasındaki dönemde, Türkiye ekonomisi hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle önemli değişimlere uğramış, doğrudan yabancı yatırımlar bu süreçte çeşitli makroekonomik değişkenlerle karmaşık bir ilişki sergilemiştir. Bu yıllar

arasında DYY, küresel ekonomik koşullar, Türkiye'nin iç siyasi ve ekonomi politikaları, bölgesel gelişmeler ve uluslararası yatırımcıların risk iştahı gibi pek çok faktör tarafından şekillendirilmiştir.

2006-2008 yılları arası, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar çekme konusunda en başarılı olduğu dönemlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde, Türkiye'ye giren DYY miktarı 2007 yılında 22 milyar doların üzerinde bir seviyeye ulaşarak zirve yapmıştır. Bu yükselişin arkasında birkaç önemli neden bulunmaktadır.

Bu faktörlerden ilki, 2000'li yılların başlarından itibaren dünya genelinde ekonomik büyüme hız kazanmış ve özellikle gelişmekte olan piyasalara yönelen sermaye akımları artmıştır. Küresel likiditenin bol olduğu bu dönemde, yatırımcılar yüksek getiri arayışında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlaması, ülkeye olan uluslararası güveni artırmış ve bu durum, yabancı yatırımcıların Türkiye'yi daha cazip bir pazar olarak görmelerine yol açmıştır. Bu dönemde uygulanan ekonomik reformlar, bankacılık sektöründeki düzenlemeler ve özelleştirme faaliyetleri, Türkiye'yi yatırımcılar için daha istikrarlı ve öngörülebilir bir ülke haline getirmiştir.

Diğer bir önemli faktör ise, 2001 yılında yaşanan ağır ekonomik kriz sonrasında Türkiye'nin IMF ile iş birliği içinde uyguladığı kapsamlı ekonomik reformlardır. Bu reformlar, enflasyonun kontrol altına alınması, kamu maliyesinin düzeltilmesi ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması gibi önlemleri içermekteydi. Bu iyileştirmeler, ekonomik istikrarı sağlamış ve yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenini artırmıştır. Ayrıca, 2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkeler küresel doğrudan yatırımların önemli bir kısmını çekmeye başlamış, Türkiye'nin büyük iç pazar potansiyeli, genç nüfusu ve stratejik konumu bu süreçten olumlu yönde etkilenmiştir.

2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal kriz, dünya ekonomisini derinden sarsmış ve doğrudan yabancı yatırımların düşmesine yol açmıştır. Türkiye de bu durumdan etkilenmiş, 2009 yılında ülkeye giren DYY miktarı dramatik bir şekilde azalarak yaklaşık 8.4 milyar dolara gerilemiştir. Bu düşüşün arkasında birkaç temel neden bulunmaktadır.

İlk neden, 2008 krizi yatırımcıların risk algısını önemli ölçüde artırmış ve sermaye akışlarının gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş piyasalara doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu durum, Türkiye gibi ülkelerin yabancı yatırım çekme konusunda zorluk yaşamasına yol açmıştır. Kriz sonrasında Türkiye ekonomisi, büyüme açısından

kırılgan bir döneme girmiştir. Dış finansman bağımlılığı, yüksek cari açık ve artan enflasyon gibi sorunlar, yatırımcıların Türkiye'ye olan ilgisini azaltmıştır.

Ayrıca, 2010'lu yılların başlarından itibaren Ortadoğu'da artan siyasi belirsizlikler, Türkiye'nin sınır komşularında yaşanan iç karışıklıklar ve bölgesel güvenlik sorunları, yatırımcıların Türkiye'yi daha riskli bir yatırım ortamı olarak görmelerine neden olmuştur. Bu siyasi ve bölgesel belirsizlikler, Türkiye'ye olan doğrudan yabancı yatırımların azalmasında önemli bir etken olmuştur.

2014-2019 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların miktarında belirgin bir azalma yaşanmıştır. Bu dönemde, yıllık ortalama DYY miktarı yaklaşık 8 milyar dolar seviyelerinde seyretmiştir. Bu düşüşün arkasında birkaç önemli neden bulunmaktadır.

Öncelikle, artan jeopolitik riskler bu dönemde Türkiye'nin yatırım çekme kapasitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Suriye'deki iç savaşın Türkiye'ye olan etkileri, 2016 yılında yaşanan kalkışma ve sonrasında yaşanan iç siyasi çalkantılar, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan ilgisini azaltmıştır. Yatırımcılar, yüksek risk taşıyan ortamlarda yatırım yapmaktan genellikle kaçınmaktadır.

Ekonomik politikaların belirsizliği de önemli bir faktördür. 2013 sonrasındaki dönemde, Türkiye'de uygulanan ekonomik politikaların öngörülebilirliği konusunda uluslararası yatırımcılar arasında endişeler artmıştır. Özellikle para politikalarındaki belirsizlikler ve merkez bankasının bağımsızlığı konusundaki tartışmalar, Türkiye'ye olan yatırımcı güvenini zedelemiştir.

Kur dalgalanmaları ve finansal riskler de bu dönemde önemli rol oynamıştır. 2018 yılında yaşanan kur krizinin etkisiyle Türkiye ekonomisi ciddi bir şok yaşamıştır. Türk Lirası'nın hızla değer kaybetmesi, döviz cinsinden borcu olan şirketler ve yatırımcılar için büyük bir risk oluşturmuş ve bu durum, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan ilgisini azaltmıştır.

2020-2023 yılları arasındaki pandemi ve ekonomik yeniden yapılanma dönemi, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar açısından zorlu bir süreç geçirmesine neden olmuştur. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, küresel ekonomi büyük bir krizle karşı karşıya kalmış ve bu durum Türkiye'ye gelen DYY'yi de etkilemiştir. 2020 ve 2021 yıllarında, pandeminin yarattığı belirsizlikler ve küresel ekonomik daralma nedeniyle Türkiye'ye giren DYY miktarı düşük seviyelerde kalmıştır.

Pandeminin etkileri, küresel ekonomide büyük bir durgunluğa yol açmış ve yabancı yatırımlarda ciddi bir düşüşe neden olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, bu süreçte yatırımları çekmekte zorlanmıştır. Pandeminin yarattığı belirsizlikler, uluslararası yatırımcıların risk iştahını azaltmış ve yatırım kararlarını ertelemelerine neden olmuştur.

Ekonomik yeniden yapılanma ve politika değişiklikleri de bu dönemde önemli rol oynamıştır. 2020 sonrasında Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları, pandeminin etkileriyle başa çıkmak için değişikliklere uğramıştır. Yüksek enflasyon, faiz oranlarının düşük tutulması ve döviz rezervlerindeki azalma, yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenini sarsmıştır.

Pandemi sonrasında Türkiye'de makroekonomik istikrarsızlıklar artmış, enflasyonist baskılar ve döviz kuru oynaklığı yatırımcıların Türkiye'yi riskli bir pazar olarak görmelerine neden olmuştur. Bu durum, 2020-2023 döneminde DYY'nin düşük seviyelerde kalmasına yol açmıştır.

2006-2023 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar, küresel ekonomik koşullar, Türkiye'nin iç siyasi ve ekonomik durumu, bölgesel güvenlik meseleleri ve uluslararası yatırımcıların risk algıları gibi birçok faktörden etkilenmiştir. DYY'nın en yüksek olduğu yıllar, Türkiye'nin AB süreci, ekonomik reformlar ve küresel likiditenin bol olduğu dönemlere denk gelirken; DYY'nın düşüş gösterdiği yıllar ise küresel ekonomik krizler, artan jeopolitik riskler ve iç ekonomik istikrarsızlıklar ile ilişkilendirilmiştir.

Bu süreç, Türkiye'nin yabancı yatırım çekme potansiyelinin ne denli kırılgan olduğunu ve makroekonomik değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, gelecekte Türkiye'nin DYY çekme kapasitesini artırmak için ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, öngörülebilir ve güvenilir politikaların sürdürülmesi kritik öneme sahip olacaktır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

2006-2023 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanılarak yapılan ekonometrik analizlerde, Türkiye'deki yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Analizler, kısa vadede yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primlerinin DYY üzerinde etkili olmadığını, ancak uzun vadede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Zaman serileri mevsimsel etkilerden arındırılmış ve durağanlık testleri uygulanarak veriler değerlendirilmiştir. Doğrusal Olmayan ARDL testi ile yabancı yatırım teşvikleri ve CDS primleri ile DYY arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Ülkeler, ekonomik refahı ve uluslararası rekabetçiliği artırmak amacıyla doğrudan yabancı yatırımlara ve yatırım teşviklerine başvurmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeye sermaye akışı sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik eder ve bu yatırımlar, altyapı gelişimini, sanayi üretimini artırır, vergi gelirlerini yükseltir. Örneğin, Türkiye'de son yıllarda yapılan yabancı yatırımlar, özellikle teknoloji ve otomotiv sektörlerinde önemli gelişmelere yol açmış, ülkenin uluslararası ticaret kapasitesini artırmıştır. Yatırımlar, yalnızca ekonomik büyüme sağlamakla kalmaz, aynı zamanda istihdam yaratma ve yaşam standartlarını artırma gibi sosyal faydalar da sunar.

Yabancı yatırımlar, gelişmiş teknolojilerin ve yönetim bilgi birikiminin yerel ekonomiye transferini sağlar. Bu teknoloji ve bilgi transferi, ülkenin altyapılarını geliştirmesine, verimliliği artırmasına ve rekabetçiliğini güçlendirmesine katkıda bulunur. Örneğin, yerel şirketlerin uluslararası standartlara uyum sağlaması ve yeni pazar fırsatları yaratması, uluslararası rekabetçiliği artırır. Ayrıca, yatırım teşviklerinin etkin bir şekilde uygulanması, yerel işletmelerin küresel piyasada daha güçlü bir konum elde etmesine yardımcı olabilir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, istihdam artışı ve işsizlik oranının düşürülmesi açısından önemli bir rol oynar. Yabancı yatırımlar, yeni iş fırsatları yaratırken aynı zamanda yerel işgücüne çeşitli eğitim ve istihdam olanakları da sağlar. Bu süreç, ekonomik yapının güçlenmesine ve işgücü piyasasının çeşitlenmesine katkıda bulunur.

Örneğin, Türkiye’de bir otomotiv fabrikasının kurulması, doğrudan yabancı yatırımın somut bir örneğidir. Bu tür bir yatırım, doğrudan üretim hattında istihdam

yaratırken, tedarik zinciri ve lojistik sektörlerinde de iş olanakları sağlar. Ayrıca, yerel eğitim kurumlarıyla iş birliği yapılarak çalışanların becerileri artırılabilir. Benzer şekilde, bir teknoloji şirketinin kurduğu bir yazılım merkezi yüksek teknoloji gerektiren pozisyonlar oluşturur. Bu merkezler, yerel üniversiteler ve eğitim kurumlarıyla iş birliği yaparak, yazılım mühendisliği ve diğer teknik alanlarda eğitim programları düzenleyebilir. Böylece, yerel işgücünün nitelikleri artırılır ve istihdamın kalitesi yükseltilir.

Yabancı yatırımlar, küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'lere) de dolaylı olarak katkı sağlar. Büyük yabancı şirketlerin yerel tedarikçilerle iş birliği yapması, bu tedarikçilerin büyümesine ve daha fazla iş gücü istihdam etmesine neden olabilir. Örneğin, bir otomotiv üreticisinin yerel parça tedarikçileriyle iş birliği yapması, bu tedarikçilerin üretim kapasitelerini artırarak ek istihdam yaratmalarına olanak tanır.

Bu etkileri maksimize etmek için bazı stratejiler uygulanabilir. Öncelikle, yerel işgücünün niteliklerini artırmak için yabancı yatırımların desteklediği eğitim ve beceri geliştirme programlarının teşvik edilmesi önemlidir. Eğitim kurumları ile iş dünyası arasında köprüler kurarak, ihtiyaç duyulan becerilere sahip işgücünün yetiştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca, yatırımcıların yerel işgücünü kullanma ve eğitim programlarına dahil olma konusunda teşvik edilmesi gerekir. Devlet destekli teşvik programları, yabancı yatırımcıları yerel işgücünü geliştirme konusunda teşvik edebilir ve yatırımların uzun vadeli istihdam yaratma etkilerini artırabilir.

Yabancı yatırımların yerel KOBİ'ler ile iş birliğini teşvik eden politikalar geliştirilmelidir. KOBİ'lerin kapasite artırıcı destekler alması, onların büyümelerini ve daha fazla istihdam yaratmalarını sağlayabilir. Ayrıca, yerel KOBİ'lerin uluslararası pazarlarda rekabet etmelerini destekleyecek stratejiler geliştirilebilir. İşgücü pazarındaki değişiklikleri izlemek ve analiz etmek de önemlidir. Bu analizler, politikaların ve stratejilerin gerektiği şekilde uyarlanmasını sağlar.

Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik istikrarı güçlendirme ve ülke riskini azaltma konusunda önemli bir rol oynar. Bu yatırımlar, ekonomik büyümeyi destekleyerek makroekonomik dengeleri sağlamlaştırır ve ülkenin CDS primlerini düşürür.

Örneğin, büyük bir uluslararası enerji şirketinin Türkiye'de bir enerji santrali kurması, ülkenin enerji arzını çeşitlendirir ve enerji sektöründeki riskleri azaltır. Bu

tür yatırımlar, ülkenin enerji bağımlılığını azaltarak ekonomik istikrarı artırır. Ayrıca, enerji sektöründeki yabancı yatırım, döviz rezervlerini artırarak yerel para biriminin değerini korumaya yardımcı olur ve ekonomik dalgalanmaların etkisini hafifletebilir.

Döviz rezervlerinin artırılması, ülkenin uluslararası piyasalarda daha güçlü bir pozisyonda bulunmasına olanak tanır. Yabancı yatırımlar, döviz akışlarını artırarak rezervlerin güçlenmesini sağlar. Örneğin, büyük bir uluslararası yatırımcının Türkiye'de bir üretim tesisi kurması, ülkenin döviz rezervlerine katkıda bulunur, çünkü yatırımcılar bu tesisin işletilmesi için dövizle ödeme yapar ve ülkenin döviz rezervleri artar.

Bu süreçlerin olumlu etkilerini maksimize etmek ve ekonomik istikrarı daha da güçlendirmek için çeşitli stratejiler uygulanabilir. Öncelikle, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi ve mevcut yatırımların desteklenmesi için teşvik politikaları oluşturulmalıdır. Bu teşvikler, uluslararası yatırımcıların ülkeye yatırım yapma motivasyonunu artırabilir ve ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılabilir.

Ekonomik istikrarın sağlanması için, hükümetin makro ekonomi politikalarını şeffaf ve öngörülebilir bir şekilde yürütmesi gerekmektedir. Bu, yatırımcıların ülkenin ekonomi yönetimine olan güvenini artırır ve ekonomik belirsizlikleri azaltır. Ayrıca, döviz rezervlerini güçlendirecek stratejiler geliştirilmelidir. Özellikle dış ticaret dengesinin iyileştirilmesi ve döviz girişlerini artıracak politikaların uygulanması, döviz rezervlerinin güçlenmesini destekler.

Ülkenin finansal sistemini sağlamlaştıracak reformlar yapılmalıdır. Özellikle bankacılık sektöründe risk yönetimi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, ekonomik istikrarı destekler ve ülke riskini azaltır. Yatırımcıların ekonomik ve finansal riskleri minimize etmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve ülkenin ekonomik güvenilirliği artırılmalıdır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret dengesinin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynar, çünkü yabancı yatırımlar, ülkenin ihracat kapasitesini artırarak dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyebilir. Bu yatırımlar, özellikle üretim kapasitesini genişleterek ve yeni ürünlerin piyasaya sürülmesini sağlayarak ihracatı teşvik eder.

Örneğin, bir otomotiv üreticisinin Türkiye'de bir üretim tesisi kurması, ülkenin otomobil ihracatını artırabilir. Yatırımcı, modern üretim teknolojileri ve verimli üretim süreçleri getirerek, yüksek kaliteli otomobiller üretir ve bu araçlar uluslararası

pazarlara ihraç edilir. Böylece, Türkiye'nin ihracat gelirleri artar ve dış ticaret dengesinde olumlu bir değişim yaşanır. Benzer şekilde, bir teknoloji şirketinin açtığı bir AR-GE merkezi, yeni teknolojiler geliştirerek ve yenilikçi ürünler üreterek ihracat potansiyelini artırabilir. Bu tür yatırımlar, yerel işletmelerle iş birliği yaparak da tedarik zincirlerini güçlendirir ve uluslararası rekabetçiliği artırır.

Dış ticaret dengesini iyileştirmek için, çeşitli stratejiler uygulanabilir. Öncelikle, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesini teşvik edecek politikalar geliştirilmelidir. Özellikle ihracat odaklı sektörlere yapılan yatırımlar, ülkenin dış ticaret dengesini olumlu yönde etkiler. Bu kapsamda, ihracat teşvikleri, vergi indirimleri ve diğer finansal destekler sunulabilir. Ayrıca, dış ticaret ve ihracat stratejilerini belirleyecek ulusal politikalar oluşturulmalıdır. Yatırımcılara ihracat yapmaları için teşvikler sunmak ve yerel üreticilerle iş birliği yapmalarını desteklemek, ülkenin ihracat kapasitesini artırabilir.

İhracatın artırılması için, yerel üretim kapasitesini geliştirecek altyapı yatırımları da önemlidir. Özellikle lojistik ve ulaşım altyapısının iyileştirilmesi, ürünlerin uluslararası pazarlara daha hızlı ve maliyet etkin bir şekilde ulaştırılmasını sağlar. Ayrıca, ürünlerin uluslararası standartlara uygunluklarını sağlamak için kalite denetim süreçleri güçlendirilmelidir. Bu durum, yerli üreticilerin ve yabancı yatırımcıların küresel pazarlarda rekabet avantajı elde etmelerini destekler.

Yerel işgücünün niteliklerini artırmak için eğitim ve beceri geliştirme programlarına yatırım yapılmalıdır. Yüksek kaliteli üretim ve teknoloji geliştirme için gerekli olan uzmanlık, dış ticaret potansiyelini artırarak ülkenin rekabet gücünü yükseltir. Eğitim kurumları ve özel sektör arasında iş birliği yaparak, işgücünün ihracat odaklı sektörlerdeki becerilerini geliştirmek önemlidir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yerel firmaların küresel pazarlara erişimini artırarak ve uluslararası rekabet gücünü destekleyerek ekonominin rekabetçiliğini önemli ölçüde artırabilir. Yabancı yatırımcılar, genellikle yüksek teknolojili üretim süreçleri, yenilikçi iş modelleri ve yönetim teknikleri getirirler. Bu transfer, yerel firmaların küresel standartlara uyum sağlamalarına yardımcı olur ve uluslararası pazarlarda daha güçlü bir konum elde etmelerini sağlar.

Örneğin, bir teknoloji devinin Türkiye'de kurduğu bir AR-GE merkezi, yerel teknoloji firmalarına yüksek teknolojiye erişim sağlar. Bu merkezde geliştirilen yeni

teknolojiler ve yazılımlar, yerel firmaların ürünlerinin kalitesini artırır ve yenilikçiliklerini destekler. Ayrıca, bu tür yatırımlar yerel işgücüne eğitim ve deneyim kazandırarak, iş gücünün uluslararası standartlarda yetkinlik kazanmasına katkıda bulunur. Sonuç olarak, yerel firmalar uluslararası pazarlarda daha rekabetçi hale gelir.

Başka bir örnek, büyük bir uluslararası otomotiv şirketinin Türkiye'de bir üretim tesisi açmasıdır. Bu tesis, yerel otomotiv üreticilerine modern üretim teknikleri ve verimlilik standartlarını öğretir. Bu süreçte, yerel firmalar daha verimli üretim yöntemleri benimseyerek ve kalite standartlarını yükselterek uluslararası pazarda rekabet avantajı kazanır.

Rekabet gücünü artırmak için ekonomide yapılması gereken değişiklikler, yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesini teşvik etmek amacıyla vergi indirimleri, sübvansiyonlar ve diğer finansal desteklerin sağlanmasını içermektedir. Bu teşviklerin özellikle yüksek teknoloji ve AR-GE yatırımlarına yönelik olması önemlidir. Böylece, yerel firmaların uluslararası rekabet gücü artabilir.

Altyapı geliştirme de kritik bir adımdır. Modern üretim tesisleri ve lojistik altyapısının iyileştirilmesi, yerel firmaların küresel pazarlara daha kolay erişmesini sağlar. İyi bir ulaşım ve iletişim altyapısı, ürünlerin uluslararası pazarlarla daha etkin bir şekilde bağlantı kurmasına yardımcı olur.

Eğitim ve beceri geliştirme alanında yapılacak yatırımlar da önemlidir. Eğitim programları ve mesleki beceri geliştirme kursları, yerel işgücünün uluslararası standartlara uygun niteliklere sahip olmasını sağlar. Bu, yerel firmaların küresel rekabette öne çıkmasına yardımcı olur. Eğitim kurumları ve özel sektör arasında iş birliği teşvik edilmelidir.

AR-GE'ye yönelik desteklerin artırılması da gereklidir. Yenilikçi ürünlerin ve süreçlerin geliştirilmesi teşvik edilmeli ve yerel firmaların AR-GE kapasitesinin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Bu, firmaların global rekabet gücünü artıracaktır.

Regülasyon ve politika iyileştirmeleri yapılmalıdır. İş yapma kolaylığını artıran ve yatırımcıların güvenini pekiştiren düzenlemeler sağlanmalıdır. İyi bir iş ortamı ve güçlü mülkiyet hakları, yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapma istekliliğini artıracaktır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile yabancı yatırım teşvikleri ve CDS arasındaki uzun dönemli anlamlı ilişki, yabancı yatırımların ekonomik istikrar ve büyüme

açısından kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Ülkeler, ekonomik büyümeyi hızlandırmak, istihdamı artırmak, teknoloji transferini teşvik etmek ve makroekonomik istikrarı sağlamak amacıyla DYY ve yatırım teşviklerine ihtiyaç duymaktadır.

Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımlar ve yatırım teşvikleri, ekonomik büyüme, istihdam artışı, teknoloji transferi ve makroekonomik istikrar sağlama açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu araçlar, ülkelerin ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmalarında ve küresel rekabetçiliklerini artırmalarında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, ekonomik büyümeyi artırmak, enflasyonu düşürmek, ülke refahını yükseltmek ve uluslararası yatırımcıların ilgisini çekmek için belirli stratejik politikalar izlenmelidir.

Öncelikle, ülkeler yatırım teşviklerini hedeflenmiş ve etkili bir şekilde kullanarak ekonomik büyümeyi hızlandırabilir. Bu kapsamda, yüksek teknoloji ve AR-GE yatırımlarına yönelik teşvikler, yerel firmaların küresel rekabet gücünü artırabilir ve yeni iş fırsatları yaratabilir. Ayrıca, ekonomik reformlar ve makroekonomik istikrar sağlama çabaları, enflasyon oranlarını kontrol altında tutarak ekonominin istikrarını destekleyebilir.

Döviz rezervlerini artırma ve mali istikrarı sağlama stratejileri de CDS primlerinin düşürülmesine ve ülke riskinin azaltılmasına yardımcı olabilir. Yatırımcıların güvenini kazanmak için düzenleyici ve politika iyileştirmelerine gidilmesi, ülkeye olan yatırımların artmasını teşvik edebilir. Özellikle mülkiyet haklarının korunması ve yatırımcı dostu bir iş ortamı, uluslararası yatırımcıların ülkeye olan güvenini artırarak hem doğrudan yabancı yatırımları hem de portföy yatırımlarını artıracaktır.

Örneğin, Singapur ve Güney Kore gibi ülkeler, doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi, altyapı yatırımları, eğitim ve AR-GE destekleri gibi stratejileri başarılı bir şekilde uygulamış ve ekonomik kalkınmada önemli başarılar elde etmiştir. Bu ülkeler, uluslararası yatırımcılar için cazip hale gelmiş ve yüksek teknolojili sektörlerde güçlü bir rekabet avantajı elde etmiştir. Benzer şekilde, Almanya ve İsveç, güçlü ekonomik politikalar ve yüksek kaliteli eğitim sistemleri ile ekonomik istikrarı sağlamış ve inovasyonu teşvik etmiştir. Bu tür stratejik politikaların benimsenmesi, diğer ülkelerin de ekonomik büyüme ve istikrarı sağlama çabalarına katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

24810 sayılı Resmi Gazete. (2002, Temmuz 09). *09/07/2002 tarih ve 24810 sayılı Resmi Gazete Karar Sayısı 2002/4367.* Resmi Gazete: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/07/20020709.htm#8 Erişim Tarihi:04.03.2024 adresinden alındı

Acar, M. (2016, Temmuz). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı:13*, ss. 92-105.

Ahmed, M. (2016). *Türkiye'deki Özelleştirme Çalışmaları ve Ekonomik Etkileri - Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.

Akbıyık, A. (2019, Ağustos 21). *Tarihten Günümüze Yatırımlara Teşvikler.* Teşvikder.org.tr: https://www.tesvikder.org.tr/yazilar/15-tarihten-gunumuze-yatirimlara-tesvikler.html Erişim Tarihi:09.03.2024 adresinden alındı

Akdeve, E., & Karagöl, E. T. (2013, Temmuz). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 37* , ss. 329-350.

Aktan, C. C. (2001). Teşvik Kollamacılık. *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Yayınları,*, ss. 1-9.

Alata, G. (2014). *Devlet Yardımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi - Yüksek Lisans Tezi.* Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Alata, G. (2014). *Devlet Yardımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi - Yüksek Lisans Tezi.* Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alberto, A., & Perotti, R. (1996). Income Distribution, Political Instability, and Investment . *Income distribution, political instability, and investment. European Economic Review* , pp. 1203-1228.

Algan, S. S. (2020, Ekim 09). *Devlet Destekleri ve Teşvikler Rehberi.* İstanbul Sanayi Odası İSO: https://www.iso.org.tr/iso-tesvik-masasi/inset/Destek-ve-Tesvik-20201009.pdf Erişim Tarihi:09.03.2024 adresinden alındı

Altın, R. (2023, Kasım 18). *Zaman Serisi Analizlerinde Durağanlığın Belirlenmesi İçin ADF, Phillips-Perron ve KPSS Testi.* https://medium.com/@stat.altin/zaman-serisi-analizlerinde-

dura%C4%9Fanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-belirlenmesi-i%CC%87%C3%A7in-adf-phillips-perron-ve-kpss-testi-dcbf168f4ad9 Erişim Tarihi: 15.04.2024 adresinden alındı

Aricanli, T., & Rodrik, D. (1990). An Overview of Turkey's Experience with Economic Liberalization and Structural Adjustment. *World Development Vol.18*, pp. 1343-1350.

Arolat, O. (2014, 10 08). Dünya Gazetesi: https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiyenin-28-yillik-ozellestirme-macerasi-ve-yeni-ozellestirmeler/21549 Erişim Tarihi:05.02.2024 adresinden alındı

Arslan, İ. (2007). Türkiye'de Bölgesel Alanda Uygulanan İktisadi Politikalar (Yatırım Teşvikleri-İstihdam Analizi 1980-2006). *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Vo.4 Issue.8*, ss. 1-15.

Avrupa Birliği. (2008, Aralık). *Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı*. ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_2_ulusal_program/2_2_2_3_2008/ulusal_program_2008.pdf Erişim Tarihi: 25.09.2024 adresinden alındı

Ay, M. (2005, Aralık). Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Sayı:2 Cilt:5*, ss. 176-184.

Aykan, C. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış*, ss. 659-675.

Bakırtaş, İ., & Ozan, E. (2021, Aralık 20). COVID-19'un Ekonomik Etkileri Üzerine Genel Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi Cilt:13 Sayı:4*, ss. 59-74.

Basu, P., Chakraborty, C., & Reagle, D. (2003). Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach. *Economic Inquiry, Vol.41 Issue:3*, pp. 510-516.

Bayar, Y., & Öztürk, Ö. F. (2016, Kasım 10). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişlerinin Belirleyicileri Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies; Vol. 1, No.1*, ss. 60-85.

Bayar, Y., & Öztürk, Ö. F. (2016, Kasım 10). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişlerinin Belirleyicileri Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies; Vol.1; No.1*, ss. 60-65.

BBC News. (2010, Nisan 1). *Londra'da olimpiyat için dev kule projesi*. BBC News: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100401_arcelormittal_orbit Erişim Tarihi:20.01.2024 adresinden alındı

Berispek, E. (2019). *Yatırım Teşvik Uygulamalarının Ulusal İktisat Politikaları İçindeki Yeri: TR-41 BEBKA Bölgesi Üzerindeki Etkinliği - Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Blonigen, B. (2005, Nisan). A Review Of The Empirical Literature On FDI Determinants. *National Bureau Of Economic Research*, pp. 14-17.

Blonigen, B. (2005, Ocak). Foreign Direct Investment Behavior of Multinational Corporations. National Bureau of Economic Research, https://www.nber.org/reporter/winter-2005/6/foreign-direct-investment-behavior-multinational-corporations Erişim Tarihi: 09.10.2024

Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009* . İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Bozkurt, H. Y. (2002). *Türkiye Ekonomisinde İktisadi Kriz ve Büyüme Analizinin Vektör Otoregresif Modeller İle İncelenmesi - Doktora Tezi* . İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı.

Calimanu, S. (2022, Ekim 6). *What Are Brownfield Investmens?* Research FDI Investment Attraction: https://researchfdi.com/resources/articles/what-are-brownfield-investments-fdi/ Erişim Tarihi:15.01.2024 adresinden alındı

CFI Corporate Finance Institute. (2023). What is Foreign Direct Investment (FDI)?: https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/foreign-direct-investment-fdi/ Erişim Tarihi:02.01.2024 adresinden alındı

Çatık, N. A. (2007). Daraltıcı Devalüasyon Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomik Yaklaşım Vol.18*, ss. 64.

Çil Yavuz, N. (2006). Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı:7*, ss. 162-171.

Çiloğlu, İ. (1997). Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi. *Hazine Dergisi, 8*, ss. 1-15.

Dağ, M., & Çelik, M. (2018, Aralık). Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt.7 Sayı.2*, ss. 863-875.

Dağ, M., & Çelik, M. (2019, Haziran). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Gelişimine Yönelik Dönemsel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi Cilt:5 Sayı:2*, ss. 35-46.

Değer, M. K., & Recepoğlu, M. (2018, Ocak). Yerel Ekonomik Büyümede Devletin Rolü: Kamu Yatırım Harcamaları mı Yoksa Yatırım Teşvikleri mi? *ÇYYD, Cilt:27 Sayı:1*, ss. 1-22.

Demirel, O. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması - Yüksek Lisans Tezi.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi .

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT:2501-ÖİK:522*. /https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Rekabet-Hukuku-ve-Politakalari-OIK-Raporu.pdf Erişim Tarihi: 03.03.2024 adresinden alındı

Dickey, D., & Fuller, W. (1979, Haziran). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, pp. 427-431.

Dikmen, H. (2010). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sorunu (Doktora Tezi).* İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans ve Bankacılık Doktora Programı.

DPT. (1996, Temmuz). Vergi. *Yayın No:DPT : 2454 – ÖİK: 510* , ss. 93.

DPT. (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *ÖİK Raporu* Sayı.1. içinde Ankara.

DPT. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara: Özel İhtisas Komisyonu.

DPT. (2000, Haziran 27). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. *Devlet Planlama Teşkilatı*, ss. 43-44.

Dunning, J. H. (1994). Re-evaluating The Benefits of Foreign Direct Investments. *Transnational Corporations Vol.3 No.1* pp. 23-51. içinde

Duran, S. M. (1998, Haziran). Türk Teşvik Sistemin Yapısal Özellikleri ve Rasyonel Bir Teşvik Sisteminin Esasları. *İşletme ve Finans Dergisi*, ss. 40.

Elmas, S. F. (2009). World-System Analysis and Unequal Exchange: The Turkish Economy during the Trade and Financial Liberalization Process. *International Journal of Economic Perspectives Vol.3*, pp. 160.

Emil, F. M., & Vehbi, T. M. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketleri Ve Kalkınma: Türkiye Örneği. *Ekonomik Yaklaşım Vol.14*, ss. 6.

Encyclopaedia Britannica. (2023). *Privatization*. Britannica Money: https://www.britannica.com/money/privatization Erişim Tarihi: 02.01.2024 adresinden alındı

Ercan, T. (2018). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yararlandığı Vergi Avantajlarının Değerlendirilmesi. ss. 28-32.

Erilli, N., Koşaroğlu, Ş., Yalman, İ., Dündar, S., & Yıldız, S. (2024). Türkiye'de Yatırım Teşvikleri Etkinliğinin Yatırımcılar Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi Cilt:11 Sayı:2*, ss. 317-333.

Eser, E. (2011). *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler - DPT Uzmanlık Tezi.* Ankara: DPT Yayını.

Eser, E. (2011: 74, Nisan). Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler, (Uzmanlık Tezi). *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, ss. 74.

Filiztekin, A. (2008, Eylül). Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar. *Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği TÜSİAD (Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471)*, ss. 95-96.

Gingrich, J. (2023). *Joint Venture*. Britannica Money: https://www.britannica.com/money/joint-venture Erişim Tarihi:10.01.2024 adresinden alındı

Gökçe, M. (2015). *Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ve İşsizlik Histerisi Üzerine Uygulaması - Yüksek Lisans Tezi.* Malatya: T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göksu, S., & Balkı, A. (2023). *ARDL ve NARDL Eşbütünleşme Analizleri: Adım Adım Eviews Uygulaması.* Ankara: Serüven Yayınevi.

Gövdere, B. (1997). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği. *Dış Ticaret Dergisi*, ss. 8-9.

Greenwood-Nimmo, M., Shin, Y., & Treeck, T. (2011). *The Asymmetric ARDL Model with Multiple Unknown Threshold Decompositions: An Application to the Phillips Curve in Canada.* Germany.

Gurdorj , U. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Moğolistan'da Yabancı Sermayeye Yönelik Algı Üzerine Araştırma. ss. 13-14.

Gür, N. (2023, Aralık 25). *Ekonomide 2023 Değerlendirmesi.* İstanbul Ticaret Gazetesi: https://istanbulticaretgazetesi.com/tr/yazar-haber/ekonomide-2023-degerlendirmesi Erişim Tarihi: 25.09.2024 adresinden alındı

Güreli, H. (2020). *Proje Bazlı Teşvik Sistemi Uygulaması Hakkında Bilinmesi Gerekenler*. Bakertilly Güreli: https://www.gureli.com.tr/proje-bazli-tesvik-sistemi-uygulamasi-hakkinda-bilinmesi-gerekenler/ Erişim Tarihi:20.01.2024 adresinden alındı

Gürler Hazman, G. (2010). Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamato Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme. *Maliye Dergisi Sayı:158 Ocak-Haziran 2010*, ss. 262-277.

Gürler Hazman, G. (2010, Ocak-Haziran). Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamato Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme. *Maliye Dergisi, Sayı:158* , ss. 262-277.

Hışırlı, S. (2024). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Ülke Ekonomisinin Büyümesine ve Ulusal Güvenliğine Etkileri: Türkiye Örneği - Doktora Tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 22.

Hiç, M., & Hiç Gencer, A. (2009). *Turkish Economy and Politics 1923-2002.* İstanbul: Cem.

History Of Southeastern Anatolia Project. (2006, Mart 31). web.archive.org: https://web.archive.org/web/20080422165950/http://www.gap.gov.tr/gap_eng.php?sayfa=English%2FGgbilgi%2Fgtarihce.html Erişim Tarihi:03.03.2024 adresinden alındı

İlkhan, C., Çevikgil, D., Aydın, B., & Zeren, F. (2022, Nisan 27). Bölgesel Yatırım Teşviklerinin Ekonomik Büyüme ve İhracata Etkisi: Türkiye Örneği. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi Cilt:5 Sayı:1*, ss. 47-65.

İlter, Ş., & Gök, R. (2021). Kredi Temerrüt Swaplarının (CDS) Doğrudan Yabancı ve Portföy Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Maliye ve Finans Yazıları (115)*, ss. 233-252.

İSO. (2023). *İSO - Türkiye'nin 400 Büyük Sanayi Kuruluşu*. https://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi-kurulusu?yil=2016&nace=&bagliOlduguSanayiOdasi=&calisanAraligiMin=0&calisanAraligiMax=0&sermayeYapisi=&kurulusAdi=&birinciIkinci500=1&lisanId=17 Erişim Tarihi: 25.09.2024 adresinden alındı

İstanbul Ticaret Odası. (2023). *Yatırım Teşvik Sistemi*. İstanbul Ticaret Odası: https://www.ito.org.tr/tr/hizmetler/tesvik-ve-destekler/yatirim-tesvikleri/yatirim-tesvik-sistemi Erişim Tarihi:25.01.2024 adresinden alındı

Kadıoğlu, Ö. (2020). Doğrudan Yabancı Yatırım. *TOBB - Ekonomik Forum Sayı:317*, ss. 84-85.

Kar, M., & Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss. 436-458.

Karluk, R. (1983). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Kaya, A. (2021, Temmuz 08). Menkul Kıymet Yatırımcıların Risk Alma Eğilimleri. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi Cilt:15 Sayı:2*, ss. 261-287.

Kazaz, D., Dinçsoy, M., & Şenalp, U. (2023, Eylül 29). Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Karbon Emisyonu İlişkisinin Yeşil ve Kahverengi Alan Yatırımları Açısından Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:25 Sayı:Özel Sayı*, ss. 429-446.

Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Koç Aytekin, G. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Belirleyicileri ve Ekonomik Etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl:8 Sayı:15*, ss. 255-278.

Korkmaz, E. (2020, 09 10). *esfenderkorkmaz.com*. Toplam Faktör Verimliliği Neden Düşük?: https://www.esfenderkorkmaz.com/toplam-faktor-verimliligi-neden-dusuk/ Erişim Tarihi:01.05.2024 adresinden alındı

Köse, S. (2002). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması . *Planlama Dergisi DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı*, ss. 120.

Kum, H., Topaloğlu, Z., & Kıdemli, M. (2023). Türkiye'de Kredi Temerrüt Swapları ile Küresel Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi, BIST 100 ve Bankalara

Yapılan Doğrudam Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi 8(2)*, ss. 323-334.

Kurt, S. (2012). Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ss. 199-213.

Kurtaran, A. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. ss. 367-382.

Kwiatkowski, D., Phillips, P., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992, Ekim-Aralık). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics Vol. 54, Issue: 1-3*, pp. 159-178.

Lee, J., & Strazicich, M. (2003, Kasım). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics Vol.85 No.4*, pp. 1082-1089.

Mergers And Acquisitions (M&A). (2023). BDC: https://www.bdc.ca/en/articles-tools/entrepreneur-toolkit/templates-business-guides/glossary/mergers-and-acquisitions#:~:text=Mergers%20and%20acquisitions%20(M%26A)%20combine,the%20other%20into%20its%20operations. Erişim Tarihi:15.01.2024 adresinden alındı

Mevlana Kalkınma Ajansı. (2020). Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve Uygulamaları. *Yatırım Teşvik Rehberi 2020 Yatırımcı Bilgilendirme Serisi Yayın No: 10*, ss. 10.

Nielsen, H. (2005). Non-Stationary Time Series and Unit Root Tests. *Econometrics-2*, pp. 1-25.

OECD. (2023, Mart). *Foreign Direct Investment (FDI)*. OECD ilibrary: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/foreign-direct-investment-fdi/indicator-group/english_9a523b18-en Erişim Tarihi:02.01.2024 adresinden alındı

Okul, Ş., & Yıldırım, O. (2017). The Impact of Software on Integration of Information Systems in Mergers and Acquisitions . *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences/ Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 2017 Vol. 1/2* , pp. 225-232.

Önder, N. (2007). The Turkish Political Economy: Globalization and Regionalism. *Perspectives on Global Development and Technology Vol.6*, pp. 231.

Öz, E., & Buyrukoğlu, S. (2017). Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:0 Sayı:27*, ss. 322-336.

Özcan, B., & Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi Sayı:12*, ss. 65-88.

Özcan, B., & Arı, A. (2013). Para Talebinin Belirleyicileri ve İstikrarı Üzerinde Bir Uygulama:Türkiye Örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Cilt:20 Sayı:2*, ss. 105-120.

Özcan, Y. (2014). *Vergisel Teşvikler Bağlamında Türkiye'deki Yatırım Ortamının Değerlendirilmesi - Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özcivan, Z. (2018, Şubat). *Yap İşlet Devret Projeleri*. Made in Turkey Dergisi: https://www.madeinturkeydergisi.com/yap-islet-devret-projeleri/ Erişim Tarihi:02.02.2024 adresinden alındı

Özçelik, Ö., & Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt IX, Sayı 1*, ss. 253-266.

Özkök, Y. (2009). *Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmişlik Bazında Değerlendirilmesi Yüksek Lisans Tezi.* Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Parasız, İ. (1998). *1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları.* Bursa: Ezgi.

Queen Elizabeth Olympic Park. (2012). https://www.queenelizabetholympicpark.co.uk/explore-park/see-and-do/experience-legacy-london-2012 Erişim Tarihi: 15.01.2024 adresinden alındı

Recepoğlu, M., Doğanay, M. A., & Değer, M. K. (2022, Temmuz 29). Yatırım Teşvikleri, Kamu Yatırım Harcamaları ve İhracat Arası İlişkiler: Türkiye'de İller Üzerine Panel Nedensellik Analizi. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, ss. 1056-1081.

Resmi Gazete 25365 sayılı, R. (2004, Ocak 29). *Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.* Resmi Gazete: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/02/20040206.htm#1 Erişim Tarihi:04.03.2024 adresinden alındı

Resmi Gazete 27290 sayılı. (2009, Temmuz 16). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar 2009/15199.* Resmi Gazete: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm Erişim Tarihi:04.03.2024 adresinden alındı

Resmi Gazete Mükerrer 26215 Sayılı. (2006, Temmuz 1). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).* T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf Erişim Tarihi:09.03.2024 adresinden alındı

Resmi Gazete, 1. t. (1985, Kasım 11). *Resmi Gazete*. /https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18925.pdf Erişim Tarihi: 03.03.2024 adresinden alındı

Resmi Gazete, 2. s. (2012, Haziran 19). *Yatırımlarda Devlet Yardımlar Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı.* Resmi Gazete: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm Erişim Tarihi:03.03.2024 adresinden alındı

Sabir, S., Rafique, A., & Abbas, K. (2019, Şubat 16). Institutions and FDI: evidence from developed and developing countries. *Springer Open Financial Innovation* , pp. 1-20.

Sarıöz, Y. (2006). *Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri - Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıtaş, H., Kar, A., & Pazarcı, Ş. (2023, Mart 09). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile CDS, VIX Endeksi ve Kredi Derecelendirmeleri İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Cilt:30 Sayı,1*, ss. 21-39.

SBB. (2023). https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/ Erişim Tarihi: 12.03.2024 adresinden alındı

SBB. (2024). *Sabit Sermaye Yatırımları*. https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1594716589132-d3a64e97-2238 Erişim Tarihi: 14.03.2024 adresinden alındı

SBB. (2024). *Temel Ekonomik Göstergeler*. https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/ Erişim Tarihi:13.03.2024 adresinden alındı

SBB. (2024). *Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri*. https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/ Erişim Tarihi:13.03.2024 adresinden alındı

Schwert, G. (1989, Nisan). Tests for Unit Roots: A Monte Carlo Investigation. *Journal of Business & Economic Statistics Vol.7, No.2*, pp. 147-159.

Selen, U. (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Selim, S., Koçtürk, M. O., & Eryiğit, P. (2014, Ekim). Türkiye'de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış Cilt:14 Sayı:4*, ss. 661-673.

Seyidoğlu, H. (1998). Çok Uluslaşmanın Nedenleri. *Uluslararası İktisat* ss. 713-717. içinde İstanbul: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (1998). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları. *Uluslararası İktisat* ss. 719. içinde İstanbul: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (1998). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları. *Uluslararası İktisat* ss. 710-752. içinde İstanbul: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat.* İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sezal, L. (2024). The Relationship Between Foreign Direct Investments and CDS Premiums in Türkiye: Time-Varying Causality Test (2011-2023). *Alanya Akademik Bakış Dergisi C:8 S:2*, pp. 576-585.

Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014, Ocak 01). Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. *Festschrift in Honor of Peter Schmidt*, pp. 281-314.

Şahin, M. Y., & Kaplan, H. (2021). Dönüşüm Sürecinde Yatırım Teşviklerinin Dünü ve Bugünü. *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği TOBB*, ss. 21-61.

Şahin, M. Y., & Kaplan, H. (2021). Dönüşüm Sürecinde Yatırım Teşviklerinin Dünü ve Bugünü. *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği TOBB*, ss. 21-61.

Şaşmaz, A. (2020). Türkiye'de İhracat ve Yatırım Teşvikleri Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:9 Sayı:4*, ss. 2311-2326.

Şaşmaz, M. Ü., & Karamıklı, A. (2018). Türkiye'de İhracatı Teşvik Uygulamaları ve İhracat Potansiyelinin Araştırılmasına Yönelik Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt:7 Sayı:4*, ss. 2837-2867.

Şeker, A., & İşgüven, M. (2022, Haziran 27). Ülke Kredi Riskinin Uluslararası Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:24 Sayı:2*, ss. 553-568.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Temmuz 18). *100. Yıl Türkiye Planı - On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).* T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf Erişim Tarihi: 10.03.2024 adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023, Ekim). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028).* www.sbb.gov.tr: https://onikinciplan.sbb.gov.tr/ Erişim Tarihi:30.03.2024 adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Temel Ekonomik Göstergeler*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c Erişim Tarihi:09.03.2024 adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2022). *Teşvik Rehberi*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi: https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/incentives-guide.aspx Erişim Tarihi:15.03.2024 adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2024). *Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırım*. https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/Sayfalar/fdi-in-turkey.aspx Erişim Tarihi: 15.03.2024 adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2024). *Yatırım Rehberi*. https://www.invest.gov.tr/tr/sectors/sayfalar/default.aspx Erişim Tarihi: 14.03.2024 adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013, Temmuz 02). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).* T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf Erişim Tarihi: 09.03.2024 adresinden alındı

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023, Temmuz). *Yatırım Teşvik Uygulamaları*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı;: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/destek-tesvikler/YatirimTesvikSistemiSunumuV5.pdf Erişim Tarihi:16.03.2024 adresinden alındı

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). *T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı*. https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615 Erişim Tarihi: 25.09.2024 adresinden alındı

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024, Ocak 10). *Yatırım Teşvikleri İstatistikleri.* T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615 Erişim Tarihi:09.03.2024 adresinden alındı

T.C. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı. (2022, Nisan 21). *T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: Proje Bazlı Teşvik Sistemi* . Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/dosyalar/detay_proje_bazli_tesvik_sistemi.pdf Erişim Tarihi:15.01.2024 adresinden alındı

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024, Haziran). Yurtdışı Yatırım Raporu-2024. *Uluslararası Hizmet Ticaret Genel Müdürlüğü: ss*.8

Takefman, B. (2022, Eylül 15). *What are Greenfield Inestments?* Research FDI Investment Attraction: https://researchfdi.com/resources/articles/what-are-greenfield-investments/ Erişim Tarihi:15.01.2024 adresinden alındı

Taşdemir, F., & Erdaş, H. (2018, Temmuz 20). Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Cilt:7 Sayı:1*, ss. 140-152.

TCMB. (2023). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri*. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/4944 Erişim Tarihi:01.05.2024 adresinden alındı

TCMB. (2024). *T.C. Merkez Bankası*. T.C. Merkez Bankası: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket Erişim Tarihi: 01.08.2024 adresinden alındı

TCMB. (2024). *Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı*. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_36/5980/DataGroup/turkish/bie_ydydyse/ Erişim Tarihi: 15.03.2024 adresinden alındı

TCMB. (2024). *Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımların Ülke Dağılımı*. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/4898 Erişim Tarihi: 15.03.2024 adresinden alındı

Tezel, M. (2014). İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Çerçevesinde Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İncelenmesi ve Bölgesel ve Sektörel Açıdan Değerlendirilmesi. ss. 38.

Thakur, M. (2023). *Advantages and Disadvantages of Privatization*. EDUCBA: https://www.educba.com/advantages-and-disadvantages-of-privatization/ Erişim Tarihi:15.01.2024 adresinden alındı

Tıraşoğlu Yıldırım, B. (2014). Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri İle OECD Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesi Geçerliliğinin Testi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi Sayı:20*, ss. 68-87.

Toğaç, H. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvikleri: Türkiye - Kazakistan Karşılaştırması - Yüksek Lisans Tezi.* Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tokgöz, E. (2001). *Türkiye'nin İktisadi gelişme Tarihi (1914-2001)* . Ankara: İmaj Yayınevi.

Topçu, F. E. (2022, Haziran 07). *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-karaismailoglu-istanbul-havalimanindan-22-milyar-avro-arti-kdv-direkt-devlete-gelir-artisi-saglanacak/2608054 Erişim Tarihi:05.04.2024 adresinden alındı

Toprak, D. (2005). *The Structure And The Effectiveness of Turkish Investment Incentive System - Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Middle East Technical University.

Torun, N. (2015). *Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması - Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı.

TÜİK. (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri*. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1 Erişim Tarihi:01.05.2024 adresinden alındı

TÜİK. (2023, MArt 25). *İşgücü İstatistikleri, 2023*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521 Erişim Tarihi: 01.05.2024 adresinden alındı

TÜİK. (2024). *Gayrisafi Yurtiçi Hasıla*. www.tuik.gov.tr: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nemsel-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1la-IV.-%C3%87eyrek:-Ekim-Aral%C4%B1k-ve-Y%C4%B1ll%C4%B1k,-2023-53756&dil=1 Erişim Tarihi:13.03.2024 adresinden alındı

TÜİK. (2024). İşgücü İstatistikleri. s. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%47%2C5%20oldu,%30%2C4%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti. Erişim Tarihi:14.03.2024.

TÜİK. (2024). *Sanayi Üretim Endeksi*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-%C3%9Cretim-Endeksi-Ocak-2024-53770&dil=1 Erişim Tarihi:13.03.2024 adresinden alındı

TÜRMOB. (2016). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu.* Ankara: TÜRMOB.

Uçkaç, M., Bal, H., & Erdoğan, E. (2022). Türkiye Ekonomisine Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımlar Neden Geriliyor? *International Conference On Eurasian Economies 2022* ss. 81-89. Azerbaycan: Online.

UNCTAD. (2004). *Incentives*. United Nations Conference On Trade And Development: https://unctad.org/system/files/official-document/iteiit20035_en.pdf Erişim Tarihi:02.01.2024 adresinden alındı

UNCTAD. (2007). Definitions and Sources. *World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development*, pp. 245-249.

Varlık, B. (1976). *Türkiye'de Sermayenin Teşviki, 1866-1976.* Ankara: ODTÜ- İFÖD Yayınları.

Wade, D. (2023, 18 Nisan). *12 Advantages and Disadvantages of a Joint Venture*. Nakase Wade: https://california-business-lawyer-corporate-lawyer.com/joint-venture-lawyer/advantages-and-disadvantages-of-a-joint-venture/ Erişim Tarihi:23.01.2024 adresinden alındı

Yalman, G. L. (2009). *Transition to Neolibralism, The Case of Turkey in the 1980s.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yavan, N. (2011). *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği.* Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.

Yavan, N. (2012). Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi CBD 10 (1),*, ss. 15.

Yavan, N. (2012, Nisan 1). Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi Cilt:10 Sayı:1*, ss. 9-38.

Yayar, R., & Demir, Y. (2012, Eylül). Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama. ss. 119-146.

Yılancı, V. (2009). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 10 (2)* , ss. 324-335.

Yıldırım, K., & vd. (2006). *Makroekonomi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, B. (2021, Mayıs 5). *Türkiye'de Yabancı Yatırımcılara Sunulan Devlet Teşvikleri*. https://atakurumsal.com/turkiyede-yabanci-yatirimcilara-sunulan-devlet-tesvikleri/ Erişim Tarihi:14.03.2024 adresinden alındı

Yılmaz, H. (2020). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* , ss. 431-441.

Yılmaz, H. (2020, Aralık). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, ss. 431-441.

Yılmaz, O. (1999, Nisan). Yap-İşlet-Devret Modeli ve Türkiye Uygulaması. *DPT-Uzmanlık Tezleri*, ss. 14-19.

Yüce, E. (2019). Türkiye'de Yatırım Teşvikleri. ss. 18-22.

Zhang, Z., Sun, Q., & Ma, Y. (2022, Aralık). The Hedge and Safe Haven Properties of Non-Fungible Tokens (NFTs): Evidence From The Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) Model. *Finance Research Letters Vol.50 103315*.

Zivot, E., & Andrews, D. (2012, Temmuz 02). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistic Vol:10 1992 - Issue:3*, pp. 251-270.